NEMZETI NŐNEVELÉS.

IV. ÉVFOLYAM. 1883. SZEPTEMBER. VI—VII. FÜZET.

NÉPNEVELÉSUNK CZÉLJAI ÉS ESZKÖZEI.

Gönczy Pál, miniszteri tanácsos beszéde a II. országos t. képv. közgyűlésen 1883, aug. 19-én.

Tisztelt országos képviseleti közgyűlés! Most másodízben van szerencsém e helyen és e helyről üdvözölhetni a tiszt. képviseleti közgyűlést. Most másodízben hozom a tiszt. képviseleti közgyűlésnek Trefort Ágoston ő nagyméltóságának üdvözletét. (Zajos éljenzés.) Köszöntöm a magam és a miniszter úr nevében is a t. közgyűlés minden egyes tagját és mindnyájukat együttvéve, — köszöntöm azzal a reménynyel, hogy a t. közgyűlés a tárgyalásoknak a múlt alkalommal talán nem mindenben irányzólag, de azért elég szerencsével felfogott fonalát Ariadne-fonalképen fogja kezében tartani és általala akként fogja magát vezéreltetni, hogy az előtte levő nagy munkát tovább fejlesztve, azt lehetőleg útbaigazítólag megfejtse.

Midőn a múlt alkalommal a t. közgyűlés, habár más személyekben, de ugyanazon elvek alapján itt összejött, — mint akkor is említém, — munkálkodásának még kezdetén volt; nem lehet tehát csodálkozni, hogy akkor azt a tapasztalást szereztük, hogy az akkori közgyűlés hangulatán némi nyomasztó kételyek, némi féltékenység, bizalmatlanság jelei mutatkoztak. — Nem lehet ezen csodálkozni, mert új lévén a dolog, tájékozatlanok voltak, nem tudhatták, mi az, a mire vállalkoztak, a mire kiküldettek, mi az, a mit meg kell oldani.

E kételyek nyomasztó hatása alatt támadt apróbb bajok azonban elenyésztek. Úgy tüntek fel azok szemem előtt, mint a jótékony esőt megelőzött porfelleg. Ezen porfelleg szerencsésen

szétoszlott, és ma annak helyén a bizalomnak, a hivatottságnak, az ügy helyesebb felfogásának napja derült fel, és ennek a napnak földerültével mondhatom el a kedves «Isten hozott»-at. (Éljenzés.)

A midőn, uraim, ezen kedves «Isten hozott»-at hangoztattam, miután nekem ma ennél egyéb tisztem itten nincs, távozhatnám e helyről, és azt mondhatnám: méltóztassanak munkájukhoz hozzáfogni; de bocsássanak meg, ha e helyen még néhány perczig időzni kívánok. (Halljuk! Halljuk!)

Szívesen időzöm e helyen, különösen azon föltett kérdések tudatával, melyeknek megfejtését maguk elé tűzni méltóztattak, és a melyeket a miniszter úr ő nagyméltósága majdnem szóról-szóra helyeselni méltóztatott. És ennek tudatával, ezen ügynek némi ismeretével, bátor leszek néhány szót mondani, mely ha nem is lesz döntő, lehet talán némileg irányozó. (Halljuk!) Lehet irányozó, mert a miket mondani szándékozom, azokat nemcsak a tudomány, nemcsak az elmélet, hanem mondhatom, — legalább részemről, — a tapasztalás is igazolta. Ez az oka, hogy itt néhány perczig időzni kívánok. (Halljuk! Halljuk!) Hogy önök és küldőik, az iskolák fentartói, valamint a kormány előtt nem lehet más feladat, mint a népnevelésnek helyes vezetése és lehető megoldása, ezt talán mondanom sem kell.

Feladatunk az: hogy a népet, a mennyire csak tehetségünkben áll, neveljük jó erkölcsüvé, vallásossá (Élénk helyeslés a középen), munkássá, értelmessé és mindenek felett, a mennyiben hatalmunkban áll, éppé, egészségessé, testileg is erőssé. (Helyeslés.) De talán meg kellett volna fordítanom a logikai rendet és azt mondani, hogy neveljük a népet egészségessé, erőssé, éptestűvé, neveljük munkássá, értelmessé, és neveljük ezek által is jóerkölcsűvé, vallásossá. (Helyeslés.) Azt hiszem, ez az a logikai rend, melyet a nevelésben követnünk kell, ámbár a czél ugyanaz: hogy jóerkölcsüvé, vallásossá, értelmessé és munkássá neveljük a népet. (Helyeslés.)

Ezt mondani könnyű uraim, de nehéz a feladat keresztülvitele. Tudjuk, hogy az egész nép, egyéneiben és tömegében

tekintve, bár drága neki az egészség, azzal nem gondol mindenkor eléggé, elhanyagolja annak helyreállítását, s mikor szükség van rá, az ápolását.

De a népnél a munkára való hajlandóság is — szomorúan tapasztaltuk legközelebb — nem benső meggyőződésen alapúl, hanem csak ösztönszerű, csak a kényszerűség kifolyása. Ezt a munkátlanságra való hajlandóságot átváltoztatni a munkásságra való hajlammá, mely benső meggyőződésből származik: ez nem könnyű feladat. A nép a munkában nem a lélekemelő, nem az erkölcs-nemesítő, nem az embert magasra felemelő tényezőt látja, hanem azt megalázónak tekinti. Az értelmiségre való törekvés, bár Isten az ő kegyelméből ezt a népet a legtisztább józan észszel áldotta meg, legalább átalában nem mondható közérzetnek; az arra való eszközöket nem akarja felhasználni, vagyoni áldozatot nem akar érte hozni és még inkább megvonja tőle idejét.

De egyet nem szabad megtagadnunk a néptől: van benne vallásosságra való hajlam. Kénytelen vagyok azonban ezt is bizonyos fokra leszállítani és azt mondani, hogy ez sem az értelem és a munka által megszentesített érzelemből foly, hanem az az úgynevezett szolgai isteni félelem. (Igaz! Úgy van!)

Nem ok nélkül hoztam fel uraim ezeket, mert épen ezek azon akadályok, melyekkel mindazoknak, kik a közmivelődés előmozdításán fáradoznak, küzdeni kell. (Úgy van!) Önök tárgyalandó tételeikben figyelemmel voltak ezekre. Felvették az egészségügy idevágó kérdését, a szellemi tanítás főbb momentumait, a munkára való tér egyengetését, a mezei gazdaság, a házi ipar gyakorlását. De engedelmet kérek, sokat nem hoztak fel, a mik ezekkel szoros kapcsolatban vannak. És ha csak ezekre törekednénk, a mi szintén igen dicséretes törekvés, még nem tennénk sokat, vagy nem tennénk többet, mint könyvekkel, könyvben adott utasításokkal akarni ezen nagy és nevezetes czélt megoldani. A könyvek, mint minden téren, hol a sajtó nyilatkozik, igenis hatalmas eszközt képviselnek arra, hogy az emberi értelem és szellem míveltessék. De bocsánatot kérek, ha e helyen kimondom, hogy az különösen a népnevelés terén igenis egyoldalú eszköz; többet mondok: maga

az iskolai tanítás, a mint mi azt közönségesen gyakoroljuk, a nevelésnek egyik, nem épen utolsó, de nem is egészen megfelelő eszköze. Ne méltóztassanak ezen a szavaimon csodálkozni.

Igenis, nem a tanítás a czél, uraim! Hogy azokat a nehézségeket és akadályokat, melyeket említettem, melyek megvannak, melyeket nem szabad ignorálnunk, legyőzzük, nekünk a népet nevelnünk kell! (Élénk helyeslés és tetszés.)

A nevelésnek igenis eszközéül vehetjük és kell is hogy felhasználjuk a könyveket; de hogy munkássá és értelmessé, s így jóerkölcsűvé és vallásossá legyen a nép: arra a neveléshez kell folyamodnunk (Helyeslés), arra a könyvek nem elegendők.

Ha azt móltóztatnak kérdezni, hogy mi kell tehát ehhez? Ott vannak a tételekben kitűzve. A miről azok a tételek szólnak, az mind igen helyes eszköz arra, hogy a népet neveljük.

Szó volt a túlterheltetésről is. Akár miként veszszük, az olvasás, írás, számvetés tanításán felül, melyek tulajdonképen nem ismeretterjesztők, hanem az ismeret megszerzésére vezető eszközök, mindig fenmarad a történelmi, nyelvi és a természettani téren a bő anyag. Akárhogy osztjuk be ezeket olvasókönyvekbe, akárhogy központosítjuk ott, ezeket túlterhelés nélkül a népiskolában megtanítani — kimondom egyenesen — lehetetlen. (Úgy van! Úgy van!)

Hogy azokat, a miket felemlítettem, kissé megvilágítsam, szólnom kellene — de ezt csak érinteni kívánom, mert megsérteném a t. gyűlés minden tagját, ha belebocsátkoznám e kérdésbe — mondom, csak érteni akarom azt, hogy az ember világra jöttével magával hozza szellemi erőinek csiráit fejletlenül, és a fejlesztés a társadalmi hatás alatt a maga erején halad, — annyira ily módon halad, miként ki lehet mutatni, hogy az eszmélni kezdő gyermek a maga erején bizonyos tevékenységeket nyilvánít, melyek napról-napra, évről-évre mindinkább fejlenek. És ez a tevékenység munkában nyilatkozik, és az a munka a mi nyelvünkön a gyermek játéka. Ezt a kérdést is méltóztattak felvenni a tételek közé. A gyermekekben az a tevékenység a játékra való ösztönszerűségben, a játék megalkotásában és védelmében nyilvánúl. Ez

uraim, munkálkodás, csak hogy nem kenyérszerző munkálkodás, hanem az emberi szellemnek a legalsó fokon nyilatkozó tevékenysége. Ezen munkálkodást kell nekünk nagyon megfigyelnünk, és azokat a játékokat — ámbár a elemi iskola első osztályában a gyermek azok egy részén túl van már — akkor sem veszíteni el szem elől; hanem egy tervszerű, okos, hasznos és fejlődésére nagy befolyással biró munkálkodássá kell alakítani.

Azt méltóztatnak talán mondani, hogy hiszen mikor tanítjuk a gyermeket, akkor is munkálkodik. Munkálkodik igenis, de az értelmi munka azt az ő saját tevékenységéből származó munkálkodásra hajlását már némileg zavarja, különösen akkor, ha a székben le van kötve es ott óra számra kényszerítjük űlni, hallgatni, a legtöbb esetben tétlenűl hallgatni. Ebből támad az unalom és a tanulás megútálása. Ha mi ezt a munkára való hajlandóságot a testi fejlődéshez és erőhöz képest kezünkbe veszszük és annak tárgyat is adunk, ép úgy mint a gyermek tárgyat szerez játékának: akkor észrevétlenűl vezetjük át a munkálkodásra s az ő hasznos munkáltatására, hogy mindazon czélokat, melyeket előnkbe tűztünk. ezáltal nemcsak megkezdjük, de könnyebben elérjük.

Nehéz feladat ez, uraim. Azt az ellenvetést fogja nekem minden tanító tenni: hogyan lehet ezt az iskolában megcsinálni? Pedig meg lehet; meg lehet úgy, hogy ha azon munkálkodást nem kötelessegszerűleg rójuk rájuk, ha azt úgy viszszük, hogy ők bizalommal szólhatnak, kérdéseket tehetnek hozzánk, ha azt mondhatjuk, hogy ezáltal a munkálkodás által az ismeretek szerzésére szolgáló tudásvágyat felköltöttük bennük. Ez pedig meg van, csak nem kell elölni. Ha mi a kézi munkálkodás közben a tudás vágyát helyesen és okosan költöttük fel, ha azt fokról-fokra okosan és helyesen elegítjük ki: akkor, uraim! a kézi munkálkodás eléje vezet bennünket az értelmi nevelésnek. (Élénk, zajos helyeslés.) Nem akarok e dolog fölött sokat időzni; nem akarom felhordani, uraim, azt, hogy többen meg kísérlették; azok közé tartozom magam is. (Zajos éljenzés.) Nem merem állítani, hogy egyes egyedűli út és mód ez arra, hogyan tanítsuk a gyermekeket, ez csak egyik legfőbb eszköz, melynek segélyével őket a helyes úton vezethetjük és megtarthatjuk.

A ki jó kedvvel munkálkodik, a ki a munkálkodás által az összekerült ismeretek értékét ismerni akarja, a kinek ezen tudásvágyát minden ponton kielégítették: ott uraim, a jó eredménynek a földje már tisztán meg van munkálva; ott kötelességérzet áll elő. És ezen kötelességérzetnek épen a munka és a tudásvágy által való táplálása eszközli azt, hogy a jó erkölcs megszülemlik. (Helyeslés.) Ha én e munkálkodás, e tudásvágy kielégítése közben az ismeretszerzésnek sorában bármely pontra tekintek, a vallástan segítsége nélkül az Isten iránti bizalmat, az Isten fogalmát, és Isten létének, mindenhatóságának tudását nem tanítottam e meg. Íme, uraim, e munkálkodás által a tudásvágy kifejlesztése, kielégítése, a munkásság és tudásvágy erejével és ismeretek szerzésével a jó erkölcsnek, kötelességérzetnek megalapítása, a vallásosság fölkeltése az egyes-egyedüli út és mód, mely az embert előretörekvővé, ismeretszerzővé s az okok keresőjévé, mely az embert munkássá és állandóan munkássá képezi és teszi. Ezek azok a dolgok, melyeket hallva, minden ember azt fogja mondani, hogy ezeket megoldani igen nehéz. Nem nehéz, uraim, csak több munkával jár. Ha szétekintünk Magyarország földjén, hála Istennek, azt látjuk, hogy 10 év alatt jóravaló emberek keze alatt a kertészkedés, házi-ipar egyik-másik ága virágozni kezd. Ha azon munkát, mit eddigelé ezen a téren kifejtettek, az ismeretek terjesztésére irányozzák s ahoz segítségül veszik, talán még sem olyan nagyon nehéz az a megoldás. Ha valaki nem próbálta, ám felhívom mindazokat, kik szerény előadásomat figyelemmel kisérik, méltóztassanak megpróbálni: ha az órák kiszabott idején akárminő munkával kellemesen foglalkoztatják a gyermekeket, ha azok bizalmasak, annyi kérdést fognak tenni, hogy a tanító nem győz elég feleletet adni azokra s a kérdések mindig oda irányúlnak, miért csinálja ő azt úgy, miért kell azt úgy használni, mi annak az oka, hogy az úgy van és nem másképp? És ha ezen kérdésekre okos feleleteket adnak: a természetrajz, a természettan sok kérdését fejtik meg nekik a nélkül, hogy kézikönyvre lenne szükség. (Igaz. Úgy van!) Nem kell ezekre kézikönyv, hanem kell ismeret. A tanítónak tehát sokat kell tudni, sokat kell tanulni, hogy ezen együgyű, de mindig okos

kérdésekre helyes feleletet tudjon adni; a tanítónak ügyelni kell arra, hogy a széjjelszórt, imitt-amott összegyűjtött ismereteket egy egészszé összerakhassa; és akkor tapasztalni fogja, hogy a nép felvilágosítására s értelmesedésére megkívántató ásványi, növényi és állattani ismereteket, meg a legszükségesebb természettani törvényeket észrevétlenül megtanította. És íme, uraim, ezzel a túlterheltetésnek egyik ága elesik; de csak ezzel; másként nem. (Élénk helyeslés!) Nem azt akarom ezzel mondani, hogy mindent összevissza kell tanítani s mindezen dolgokat nem kell rendbe szedni; hanem azt akarom mondani, hogy az ismeretek anyagát egyenkint csak így lehet összegyüjteni, csak így lehet maradandóvá, és csak így lehet hasznossá tenni. (Élénk helyeslés.) —Uraim, ott van a túlterheltetésnek egy másik tényezője: a történelem és földrajztanítás.

Az ország különböző vidékein igen sokféle földrajzi tankönyv jelent már meg. Voltak s vannak köztük okos könyvek; irodalmilag nem lehet kifogást tenni ellenök és én valóban sokszor gyönyörködtem bennök. De megvallom őszintén, bizonyos keserűség hatja át lelkemet, valahányszor arra gondolok, hogy sok iskolában — talán a legtöbben — szóról-szóra kell ezen könyveket a tanulóknak betanulniok. (Igaz!)

Ez először helytelen, másodszor ok nélkül való időveszteség és harmadszor a léleknek letörpítése. (Zajos helyeslés.) Miért ne lehetne ezt a fentebb említettem módon, vagy talán beszégetés, talán olvasás közben megtanulni? (Élénk helyeslés.)

Miért ne lehetne ezen ismereteket, melyek a köznépnek szükségesek, lassanként 5—6 év lefolyasa alatt tanítani meg? (Élénk, zajos helyeslés.)

Én azt hiszem, nagyon lehetne. — Így vagyok a történelem tanításával is. Ha tudós emberrel állok szemközt, vagy tudós professzorral van dolgom, ha az nem tudná a rendszert, helyén se engedném megmaradni; de nem követelem népiskolai tanulótól, hogy a történelmet könyvből szóról-szóra, rendszerben tanulja meg. (Élénk helyeslés.) Mire való ez! Nincs ennek semmi értelme! Miért ne lehetne a történelmet épúgy, mint a földrajzról mondottam,

olvasás közben lassankint, fokozatosan évek során keresztül megtanulni. (Élénk helyeslés) és évek végével rendbe szedni? (Éljenzés!) Sokat lehetne erről beszélni, de én nem vagyok erre itt hivatva, nem is tolom fel magamat hivatottnak arra, hogy ezen t. gyülésnek leczkét tartsak; de nem hallgathatom el ezen momentumot. És nem hallgathatom el azért, mert szomorú tapasztalataim vannak azokról, miket elmondottam, hogy valósággal a természetrajz, természettan, történelem, és geografia, a könyvekből és kivált szószerint tanítva, szegény gyermekeknél szellemi szegénységet, értelmi megbénulást eredményezett. Erre igazán mondhatjuk a latin költővel: «Oleum et operam perdidi!» És ha valahol igaz az írás szava, igaz itt, hogy a betű megöl; a lélek az, mi megelevenít. (Igaz! Úgy van!) Itt mondhatjuk el őszintén, nem a szentírás, de az iskola értelmében, hogy a betű megöl. (Élénk helyeslés!) Mindabból pedig, uraim, a mit elmondottam, ne azt méltóztassanak kimagyarázni, hogy az olvasókönyv a tanításnak ne legyen központja, mire törekedni kell; de a nevelésnek az csak egyik szerény eszköze. A nevelés központja, uraim, a kézimunka szélesebben kifejlett alapon. És ezen pont körül kell forogni a többi dolognak, — nem számítva ide az úgynevezett mechanikai tanítást, hová tartozik az olvasás, írás, mert azt nehéz másként, mint mechanikus módon tanítani. Sőt bizonyos fokig, midőn az értelem fejlődik, még talán a közönséges számvetés is mechanikus munkálkodással sajátíttatik el. — Mindezeket pedig azért voltam bátor felhozni, hogy most, midőn ezen kérdések fölött méltóztatnak tanácskozni, méltóztassanak talán a felhozottakat szerény útbaigazításúl tekinteni. Vegye számba azokat kiki a saját belátása szerint és tapasztalásához képest, de általában vegye számba. — Erre felhívom figyelmüket, mert ámbár itt még nem mondottam, de ki kell mondanom, hogy én a testgyakorlatok tanításának föltétlen barátja vagyok (Zajos éljenzés), mert tudom azt, hogy e haza ifjúságának erősnek kell lenni akkor, mikor arra a nemzet támaszkodni akar; eléri pedig az által, ha az ügyesség azon fokára fölemelkedik, melyen más nemzetek állanak, kikkel esetleg szembe kell szállani. De nem tartom azért a tornázást sem ezen szempontból, sem tisztán az

egészség ápolása czéljából egyedüli eszköznek; sőt tapasztaltam, hogy sokszor rovására van annak. Hanem tartom a kézi munkát olyannak, mint a mely nemcsak az erőt fejleszti, hanem az egészséget is erősbíti, s gyarapítja azt az ügyességet, azon apró ügyességet, mely nemcsak a táborban kell, hogy nyilatkozzék, hanem a ház körében is. (Élénk helyeslés!)

Mindezek együvéható oly tények, melyekhez hozzávéve még a könyvek használatát is, ezekkel a népnevelést elő lehet mozdítani, ki lehet fejleszteni és biztos útba igazítva, el lehet mondani, hogy neveltünk az életnek. Mert különben az a mondás, hogy neveljünk az életnek, csak frázis. (Igaz! Úgy van!)

Bocsánatot kérek a t. közgyűléstől, hogy épen akkor, midőn engem az ülés ünnepélyes megnyitására felhívni méltóztatott, e dologról a fárasztásig szóltam. (Éljen! Halljuk!)

De szívesen szóltam, és szívesen szóltam volna még akkor is, ha nem hallgattak volna meg. Köszönöm, hogy meghallgattak. (Éljenzés.)

És most bezárhatnám beszédemet azzal, hogy őszinte örömmel üdvözlöm a t. képviseleti közgyűlést. De van még valami mondani valóm, a mi a lelkemet nyomná, ha nem érinteném. (Halljuk! Halljuk!)

Nekünk Magyarország területén jellegükre nézve különböző iskoláink vannak. Vannak felekezeti iskoláink, igen nagy számmal; vannak községi iskoláink, kevés számmal; és vannak állami iskoláink, még kevesebb számmal.

Az én meggyőződésem az, — nem ma keletkezett, már régi, — hogy az a gyermek van igazán jól, helyesen nevelve, mely okos és szerető szülők keblén nevelkedett. Ne kicsinyeljük, uraim, a felekezeti iskolákat, rég idő óta tesznek a köznevelés ügyének a maguk nevében jó, és sok helyt kipótolhatatlan szolgálatot; és a felekezeti iskolák, — leszámítva némely árnyoldalaikat, melyekkel ők is, mint minden emberi intézmény, bírnak, — Magyarországon megtették kötelességüket. (Éljenzés a középen.) Meg fogják tenni ezentúl is. Örüljön a nemzet, hogy a különböző egyházak szeretettel szorítják keblükre iskoláikat, mert ott úgy a szülők,

mint az egyházi hatóságok szeretettel nézhetnek a gyermekek után. Ott együttesen cselekesznek és áldoznak a gyermeknevelés érdekében; és ez az áldozatkészség nagy összegben, évenkint majdnem négy millió forintban nyilvánúl.

Én tehát tisztában vagyok magammal az iránt, hogy a felekezeti iskolák intézménye a mi hazánkban helyes, ez a nagy családnak tekinthető egyházban a szülőket helyettesítő, a szülőkhöz és egyházi hatóságokhoz legközelebb álló mívelő intézet.

De ne kicsinyeljük a községi iskolákat sem! Azoknak is meg van hivatásuk. Mert a hol a sors véletlenül úgy hozta egy községbe össze az embereket, hogy az egyik felekezethez 20—30 a másikhoz több-kevesebb lélek tartozik: az ilyen községben anyagi lehetetlenség, hogy minden felekezet külön iskolát tartson fenn. Itt tehát nem csak indikálva van, de parancsolólag előáll a községi iskola szüksége, mely, ha a község a maga erejéből nem bírja, állami segélylyel is felállítandó.

A községi iskolának mindazon előnyei meglehetnek, melyek meg vannak a felekezeti iskolának. (Igaz! Úgy van!) Ezeknél is ott vannak a szülők, ott vannak az egyházi hatóságok. Miért ne szoríthatnák tehát a szülők és az egyházak a községi iskolákat épen olyan szeretettel keblükre, mint a felekezeti iskolákat? (Élénk helyeslés. Tetszés.) És ha nem szorítják, akkor vagy még tévedés forog fenn ezen iskolákra nézve, vagy még nem ébredt fel a helyzet tudása, vagy isten tudja minő indifferentizmus játszik közbe.

Az egyház teljesíti a maga kötelességét; tanítja a vallás, a hit- és erkölcstan tételeit gyermekeinek. Ha tehát az egyház nem mulaszt semmit, nem panaszkodhatik, hogy a községi iskola vallástalan. (Zajos éljenzés, taps).

Áttérek most a harmadik csoportra: az állami iskolákra. Vannak Magyarország területén községek, a melyekben sem a felekezetek, sem maguk a községek nem bírják az iskola fentartásával járó költségeket előállítani. A törvény tehát gondoskodott róla, hogy ily esetekben az állam költségén állíttassék iskola, mely megfeleljen ugyanazon követelményeknek, melyekkel a felekezeti és községi iskolák irányában föllépünk. Ha tehát megtörténik

mindaz, a minek megtörténnie kell és a mi megtörténik a felekezeti iskolákban: akkor az állami iskoláról sem lehet egyebet mondani, mint hogy az oly institucziő, melyet a szükség hozott létre oly helyeken, melyeken másképen az emberi mívelődés ezen tényezőit létesíteni nem lehetett volna.

Csak azt akartam ezen rövid fejtegetésemmel kifejezni, hogy Magyarország területén, hol annyiféle a felekezet, és a hol ezen felekezetiességből annyiféle különböző érdek támadt, ne legyen soha ok arra, hogy ezen különböző jellegű iskolák hivatása és szüksége iránt akár a községi tagok, akár a tanítók, akár az egyházi személyek, akár a köztisztviselők közt fel a kormányig, kérdés keletkezzék. Egy czél van előttünk. (Éljenzés), a nemzet nevelése. (Éljenzés).

Neveljük azt minden tisztességes eszközökkel. Tisztességes eszközök a felekezetek kezében levő iskolák épúgy, mint a községiek és az államiak.

Arra hívom tehát fel a t. közgyűlést, méltóztassék e szempontok figyelembe vételével szólni a kérdésekhez. Méltóztassék csupán azt a főczélt tekinteni és csak a felé törekedni, hogy a nemzetet tisztességes eszközökkel neveljük, neveljük azon a helyes úton, melyet ezen közgyűlés is egyengetni igyekszik, a mely úton mi, és azok is, kik nincsenek jelen, mert nem lehetnek jelen a képviseleti rendszernél fogva, lassan bár, de folyton haladunk a czél felé.

Mondám máskor is, az imént is, hogy e czél felé való haladás, — ne ámítsuk magunkat, — nem oly könnyű, mint azt szóval kimondani lehet.

Ezen czél felé haladás ugyanazon képet tárja elénk, mint az egész emberi művelődés története.

Évezredek során formálódott, gyarapodott az emberiség mívelődése, de csak roppant lassú lépésekkel halad előre és nagy időközökben mutathat fel számbavehető eredményt.

Tudván ezeket, ne csüggedjünk, de legyünk úttörői azon pályának, melynek hivatása az embereket jóerkölcsűekké, becsülettel, tisztességgel megélhetőkké nevelni. És ha ezt teszszük, akkor

elérhetjük legalább azon öntudat megnyugtató érzetét, hogy kötelességünket becsületesen teljesítettük. (Élénk éljenzés.)

És most, uraim, ajánlom szíves figyelmünkbe, ajánlom a hatóságok megfontolásába, eszélyességébe és körültekintésébe azon nagy ügyet, melynek képviselői vagyunk. Munkálkodjanak önök is ezen ügy érdekében szíves örömmel. Azon munkától, melyhez ily auspicium alatt fognak, nem fog elmaradni Isten áldása, és azon munkát a nemzet elismerése és dicsőítése fogja önöknek megjutalmazni. (Hosszan tartó zajos éljenzés és taps.)

AZ ÁLLAMI FELSŐBB LEÁNYISKOLÁK ÚJ SZERVEZETE. *

Ismeretes dolog, hogy közoktatási kormányunk mily lankadatlan buzgósággal és kimeríthetetlen áldozatkészséggel igyekszik felsőbb leánynevelésünket a kor műveltségének színvonalára emelni; de ismeretes másfelől az is, hogy eme nevelésnek annyira fontos tényezői, az állami felsőbb leányiskolák eddigelé csak igen csekély mértékben feleltek meg úgy a kormány intenczióinak, mint a felállításukat sürgető közvélemény várakozásának. Csak egy állami felsőbb leányiskola — a budapesti — van abban a szerencsés helyzetben, hogy a kellő vagy a kellőnél is nagyobb látogatottságnak örvend; a többi négy intézetnek általában kevesebb a növendéke, mint a mennyire szüksége lenne, hogy sikerrel betölthesse kettős hivatását, a műveltség és magyarság terjesztését. Füzetünk más helyén bővebb tudósítást talál a szíves olvasó állami felsőbb leányiskoláink látogatottságáról; itt csak a következő adatokra mutatunk rá: *Egy-egy osztályra* esett átlag

a *budapesti* áll. fels. leányiskolában				34.$_6$	növendék
a *soproni*	«	«	«	20.$_7$	«
a *lőcsei*	«	«	«	16	«
a *trencséni*	«	«	«	9	«
a *m.-szigeti*	«	«	«	6.$_2$	«

Szóval, a két első intézetet kivéve, áll. felsőbb leányiskoláink látogatottsága — a mint azt Berecz Antal, a budapesti áll. fels. leány-

* *Az állami felsőbb leányiskolák szervezete.* Kiadatott a vall. és közokt. m. kir. miniszter 1883. évi aug. 11-én 25,386. sz. a. kelt rendeletéből. Budapest, 1883. Ára 30 kr.

iskola nagyérdemű igazgatója már a «Magyar Tanügy» 1883. évi első füzetében részletesen kimutatta — épen nem felel meg sem a közvárakozásnak, sem a rájuk fordított költségnek. Ez utóbbi tekintetben maga a közoktatás állapotáról szóló legújabb, XI-dik miniszteri jelentés (101—2. lap, I. füzet) konstatálja azt a feltünő tényt, hogy mig a budapesti áll. felsőbb leányiskolában *egy-egy növendék tanítása 120 frtba került, a trencséniben már ugyanarra a czélra 200, a m.-szigetiben 233 frt vált szükségessé!* Olyan fényűzés, melyet még a felsőbb leányiskolák nagyfontosságú missziója sem igazolhat.

Ez a baj elég nagy baj ugyan, de azért nem a legnagyobb baja áll. felsőbb leányiskoláinknak. Hogy új intézmények megerősödjenek, felviruljanak, arra idő kell még akkor is, ha gyökereiket nem kénytelenek oly meddő földbe verni, mint az említett iskolák. Itt tehát maga az idő is segíteni fog, ha megfogadjuk orvosi tanácsait s őrködünk a fölött, hogy az intézetek belső szervezésében ne essék nagyobb, helyre nem üthető kár. E fölött pedig nem őrködtünk elegendő éberséggel. A szervezetbe került idegen kóranyag lassankint, lappangva terjedett; úgy hogy mire az intéző körök figyelmét magára vonta, már komoly, sőt aggasztó betegségi tüneteket tárt azok elé. Trefort Ágoston, vall. és közokt. miniszter úr legújabb rendeletében, melyet alább szó szerint közlünk, az olvasó kérlelhetetlen diagnózisát találhatja ennek az állapotnak. Elitéli a felsőbb leányiskolák tanításának irányát, hibáztatja módszerét, mértékét, megbélyegzi túlságait; szóval kárhoztatja a tanítás egész rendszerét. A min. rendelet szokatlanul kemény hangja nemcsak a baj nagyságáról győz meg bennünket, hanem arról a haladékot, akadályt nem ismerő, tevékeny érdeklődésről és buzgóságról is, a melylyel miniszterünk a nemzeti nőnevelés emez elsőrendű oszlopai iránt viseltetik, s a mely az ezeket fenyegető veszedelem elhárításának minden másnál hathatósabb kezessége.

Már augusztus első felében tanácskozások tartattak a közoktatási miniszteriumban, a melyek az áll. felsőbb leányiskolák bajaival s az ezeknek orvoslására szolgáló szervezeti intézkedésekkel fog-

lalkoztak. A mint a lapokban olvastuk, már a tanácskozásokon nyilvánvalóvá lett annak szükségessége, hogy a vidéki áll. felsőbb leányiskolák — a hol s a mennyire csak lehet — benlakással köttessenek össze *; hogy a tanítás egész rendszere — céljai, irányai, eszközei, módszere — újból, pontosan meghatároztassék; hogy végül az oktatás egységes vezetése és felügyelése egy központi szakértő organumra bízassék. Eme főbb elvek tekintetbe vételével történt az új szervezeti szabályok megállapítása és kibocsájtása annak a m. miniszteri rendeletnek kíséretében, melyet épen a nőnevelést érintő irányeszmékben való gazdagságánál fogva nem ajánlhatunk eléggé olvasóink figyelmébe.

Az aug. 11-én 26,386. sz. a. kelt, s az áll. felsőbb leányiskolák igazgatóihoz intézett min. rendelet így hangzik:

«Maga mihez tartása végett ide csatolva küldöm tek. uraságodnak az állami felsőbb leányiskolák általam átvizsgált szervezetét. Ezen szervezet egészben és lényegében ugyanaz, melyet 1878-ban a budapesti állami felsőbb leányiskola ujjászervezésére nézve megállapítottam. Ámbár ezen szabályzat a t. uraságod vezetése alatt álló állami felsőbb leányiskola keletkezésekor önnek azzal adatott ki, hogy a vezetésére bízott iskola szervezetét s különösen tantervét is e szerint állapítsa meg; mindazáltal most, midőn az intézet évi értesítője átvizsgáltatott, kiderült, hogy a vezetése alatt álló intézet *tantervében* s a mint ebből kivehető, *tanrendszerében* is kisebb-nagyobb mértékben ettől eltérő úton halad; sőt hogy a fenálló áll. felsőbb leányiskolák tanítási mértékeikben és módszerükben egymástól lényegesen különböznek. Az áll. felsőbb leányiskolák ezen eltérő eljárásának helyreigazítására szolgáljon ezentúl zsinórmértékül az idecsatolt szervezet, melyben t. uraságod a tanóráknak az egyes tantárgyak közötti felosztását különösebben is felosztva, kiigazítva és a középtanodai új törvénynyel összhangzásba hozva találja. Jövőre a felsőbb leányiskolákban sem engedhetem meg, hogy az alsó osztályokban 28, a felsőbbek-

* A legújabban megnyitott *pozsonyi* és *beszterczebányai* áll. felsőbb leányiskolákat már eredetileg internatussal kötötték egybe, s a mint halljuk, a lőcsei és m.-szigeti iskolákban is hasonlóra törekesznek.

ben pedig 30 óránál több adassék, beleértve ebbe a testgyakorlás tanítására fordított órákat is.

Minthogy továbbá több felső leányiskolában saját tapasztalatom után és a dologhoz értő szakférfiak jelentéséből arról győződtem meg, hogy az illető tanárok a nevelés feladatát szemeik elől tévesztve, az ismeretek közlésének a nevelés czéljaira való irányzása, s annak eszközlése helyett, a sokat tanítni akarás terére tévedtek, hogy kivált némely tantárgy tanításánál még a középtanodai finövendékek irányában sem megengedhető beteges filozófiai definicziókkal fárasztják magukat, úgy mint növendékeiket: ez alkalommal utasítom tehát t. uraságodat, hogy jövőben a vezetése alatt álló felsőbb leányiskolában a fennebb érintett hibás eljárást szüntesse meg s e helyett minden figyelmét, valamint a tanárok egész igyekezetét és erejét a növendékek nevelésére és észbeli tehetségeik természetes úton való fejlesztésére fordítsa. A felsőbb leányiskolák feladata sem lehet egyéb, mint a leánynövendékek testi és szellemi erejének fokozatos és összhangzatos fejlesztése, vagyis a testi erő épségben tartására, nevelésére, a szellemi erőnek nyomon járó gondolkodásra vezérlésére, a kifejtett gondolatoknak szó- és irásbeli szabatos kifejezhetésére való törekvés.

E czélok elérésére a nevelés egyéb eszközeinek felhasználásával a tantárgyaknak, mint erre legalkalmasabb eszközöknek kell a szolgálatot megtenni; de ezek a czélra csak úgy alkalmasak, *ha helyes módszerrel* s nevelői hatásra számítva közöltetnek, illetőleg használtatnak fel.

Tudva van ugyanis, hogy a helyesen irányzott s vezetett tanítási módszerrel első sorban *a tudás vágyát* kell felébreszteni, melyre a tapintatos tanár úgy juthat el, ha növendékeivel kezdetben, még pedig minden új tantárgy tanítása kezdetén, kevesebb munkára vezérlés és munkaadás által érezteti és láttatja munkálkodásuk sikerét s lelkeikben ily módon gerjeszti fel az elért és végzett munka eredménye feletti öröm érzetét. A munka eredménye által biztosított többszörös siker érzete és tudata tarthatja ébren az örömnek ez érzetét, a mi aztán állandóan éleszti a folytonos

munkásságra törekvést; e kettőnek összehatása neveli és állandósítja *a kitartó munkásságot*, melyek egyszersmind kifejlesztik az erkölcsi élet alapfeltételét, a *kötelességérzetet*. Az ily módon vezetett tanítás által lehet nevelni az embert nemcsak munkás, értelmes, hanem egyszersmind erkölcsi egyénné. Ez az út az, melyen az iskola által el lehet érni a nevelési czélokat. A nők nevelésében ezen iránypontokat kell kiválólag szem előtt tartani, különösen ügyelni kell a tanítás egyszerűsítésére, a szellemi erőket fokozatosan fejlesztő, a munkálkodást megkedveltető tanítási módszerre.

A nők nevelésében kiváló feladatul kell tekinteni, hogy a társadalomnak nem tudományosságot negélyező, még kevésbbé tudákos, hanem józan értelemmel biró, az ismeretek alaptételeit tudó, helyesen gondolkodó, munkaszerető és munkálkodni tudó szerény és vidám nőkre van szüksége. A nehézkés definiczióokkal táplálkozó tanítási módszer e kívánt czéltól messze el- és félrevezérli a vidámságra termett női kedélyt. A tanítás e hibás módszerét mindenünnen, a hol ez felburjánzott, ki kell irtani, s e helyett a tanítás fentebb kijelölt természetes módszerét kell meghonosítani és az ismeretek megszerzésére vezérlést így tenni a nőnevelés egyik főeszközévé. Az ismeretekből nem a soknak összehalmozása, hanem azok alaptételeinek megtanítása s logikai egészszé alkotása legyen a helyes mérték.

Szükségesnek tartottam a nőnevelés és tanítás irányadására nézve ezeket megjegyezni és meghagyni.

Ez útmutatás az idecsatolt szervezetbe be van ugyan általánosan foglalva, de úgy látszik, hogy abból, de különösen a tantervből, annak mindenik végrehajtója egyéni nem helyes felfogása szerint mást-mást olvas ki. Az ily széjjel csapongó magyarázatoknak szabjanak határt a fentebbi irányadó útbaigazítások.

Az ügy vezetését azonban a szervezet szerint, a fentebbiek értelmében, t. uraságod lelkiismeretes gondjaira bízom.

Midőn t. uraságod ily módon és értelemben megbizatik ez intézet közvetlen vezetésével: midőn az intézet ügyeiben a vezetésem alatt álló miniszteriummal egyenes összeköttetésben áll:

ugyanakkor az illetékes tanfelügyelőknek is kötelessége az intézet felett általános felügyeletet gyakorolni; mely szabály alól azonban a budapesti állami felsőbb leányiskola kivétetik azért, mivel ez állandóan szemem előtt van s benne a felügyeletet közvetlenül gyakorolhatom.

Mindezek mellett megjegyzem, hogy t. uraságod eljárását, valamint a vezetése alá helyezett tanárok és tanítónők munkálkodásai eredményét minden évben, különösen az évi vizsgálatok alkalmával ahhoz értő szakemberrel is megvizsgáltatom, sőt alkalmilag magam is megvizsgálom s az intézet feletti főfelügyeletet minden évben ily módon is gyakorlom.

Trefort s. k.

*

Az új szervezetből közöljük az áll. felsőbb leányiskolák módosított tanóratervét, mint a mely magában a tantervben történt változtatásokat is tolmácsolja.

Osztály	Hit- és erkölcstan	Magyar nyelv és irodalom	Német nyelv és irodalom	Francia nyelv és irodalom	Történelem	Földrajz	Számtan és mértan	Természettudományok	Nevelástan	Ének	Rajz	Szépírás	Kézimunka	Testgyakorlás	Argol nyelv és irodalom	Heti tanórák összege
I.	2	5	—	4	2	2	3	4	—	2	2	2	2	2	—	28
II.	2	4	3	4	2	2	2	2	—	1	2	—	2	2	—	28
III.	2	4	3	4	2	2	2	2	—	1	2	—	2	2	2	30
IV.	2	5	3	4	2	—	2	2	—	1	2	—	2	2	3	30
V.	2	5	3	3	2	—	2	4	—	1	2	—	2	—	3	30
VI.	2	5	2	—	3	—	2	3	2	1	2	—	2	—	3	30
Összeg	12	28	14	19	13	6	13	17	2	7	12	2	12	8	11	176

Az egyes tantárgyak számára megszabott órákban a következő változtatásokat látjuk: a *hit- és erkölcs*tan órái az I—IV. osztályokban egy-egy órával szaporíttattak s az V. és VI-ik osztályban két-két órával új helyet foglaltak; úgy, hogy míg a régi óratervben a hit- és erkölcstannak csak négy órája volt, az új óratervben már 12 órája van. *A magyar nyelv s irodalom* óráit a II., III., V. és VI-ik osztályban egy-egy órával apasztották s ugyanannyival szaporították *a franczia nyelv s irodalom* óráit a II., III.,

IV., és V. osztályban. A *történelem* szintén egy-egy órát vesztett osztályonként, összesen tehát öt órát — oly veszteség, a melyet bizonyára meg fog sínyleni. Lejebb szállították a *számtan és mértan* óráit is a II—VI. osztályokban, a mi szintén súlyos áldozat. A többi tantárgyakban ejtett óraváltoztatások jelentéktelenek. Ama óratöbbletet tehát, a melyet a hit- és erkölcstan meg a franczia nyelv és irodalom követelt a maga számára, a három legfontosabb tárgynak a magyar nyelv és irodalomnak, a történetnek s a számtannak rovására irták, a mit bizonyára elég okunk lenne sajnálni, ha a fentebb közölt m. miniszteri rendelet biztatásai meg nem nyugtatnának, hogy a mit e tantárgyak a nekik szánt időben veszítettek, vissza fogják nyerni a tanításnak tervszerűségében és intenzivitásában. Még egyszer üdvözöljük a reorganizácziót mint igen hathatós lépést a javulás felé és bízunk a javulásban, a mely minél gyökeresebb lesz, annál üdvösebb gyümölcsöket fog teremni.

—*n.*

A CSALÁDI ISKOLA ESZMÉJE.*

(*Comenius A. J.* «Didactica magna»-jának XXVIII. fejezete.)

1. *A fontosabb dolgokra első sorban kell törekedni.* A hajtásokat, melyekből egykor a fa sudarai lesznek, már az első évben bocsátja a fa az ő törzséből úgy, hogy aztán csak ezeknek kell gyarapodniok. Így mindazt, a mivel az embert egész életében leendő használatra ellátni akarjuk, már ezen első iskolában belé kell oltani. Hogy az lehetséges, ki fog tünni, ha a tudományköröket átvizsgáljuk.

2. *Az itt tanítandó ismeretek jegyzéke a)* Már itt meg kell kezdeni az ú. n. *metafizikát.* A kisdedek előtt minden csak átalánosságban s homályos körvonalakban tűnik fel először; mindazt, a mit látnak, hallanak, ízlelnek, tapintanak, csak mint valamit veszik észre; hogy micsoda közelebbről, azt csak később különböztetik meg. Kezdjék hát az általános (metafizikái) alapfogalmak megértésével: valami, semmi, van, nincs, így, másképp, hol, mikor, hasonló, különböző stb.

* Tudvalevő dolog, miszerint Comenius az ő *Didactica magna*-jában négyféle iskolát különböztet meg: 1. családi iskolát (schola materna), a 6 éven alul levő gyermekek számára; 2. nemzeti népiskolát (schola vernacula = anyanyelvi iskola), a 6—12 éves gyermekek számára; 3. latin iskolát (schola latina), a 12—18 éves serdülő ifjak számára; és 4. akadémiát vagy egyetemet a szakpályákra készülő ifjak számára. Igen kevesen vannak azonban azok között is, kik ezeket a dolgokat ismerik, a kik azt is tudnák, miféle berendezéssel tervezte Comenius a nevezett iskolákat; pedig — úgy hiszem — ebben rejlik az igazi tanúlság, s nézetem szerint, hogy e tanúlság alapos legyen, szükséges, hogy magához a forráshoz menjünk, s abból merítsük a tanulságot. Részemről megelégszem most e forrásnak közlésével, máskorra hagyván, vagy másoknak hagyván az elemzést. *D. L.*

3. *A természettudományban oda* vihető a gyermek az első hat év alatt, hogy megismerje, mi a víz, föld, levegő, tűz, eső, hó, jég, kő, vas, fa, fű, madár, hal, ökör. Aztán a test külső részeinek nevét és hasznát. Ezt már ezen korban is megtanulhatja, s ezzel term.-tudományi ismereteinek veti meg alapját.

4. *Az optika* (fénytan) kezdését úgy nyeri a gyermek, hogy kezd különbséget tenni a világosság, sötétség és árnyék között; megkülönbözteti a főbb színeket: fehér, fekete, vörös.

5. *A csillagászat* kezdete abból álland, hogy megismeri a gyermek mi az ég, nap, föld, csillagok, s megjegyzi, hogy azok naponta fölkelnek és lenyugszanak.

6. *A földrajzba* való bevezetés lesz az, ha ismerni tanulja, mi az a hegy, völgy, mező, folyó, falu, vár, város, azon helység szerint, melyben nevekedik.

7. *Az időszámítás* alapját úgy rakja le a gyermek, ha megtanulja, hogy mit neveznek óra, nap, hét, év, nyár, télnek; továbbá: mi a ma, holnap, délelőtt stb.

8. *A történet kezdete* abból álland, ha visszaemlékezik s el tudja mondani, mi történt a minap, miként viselte magát ez vagy az, emez vagy amaz dologban; de ez csak gyermeteg dolog legyen.

9. *A számtan* első gyökerei akkor hajtanak, ha a gyermek megérti, mi az a sok, kevés és számlálni tud vagy tízig, tudja, hogy 3 több mint 2, és $3 + 1 = 4$ stb.

10. *A mértan elemeit* elsajátítja, ha megérti, hogy mit nevezünk nagynak, kicsinynek, hosszúnak, szélesnek, rövidnek, szűknek, vastagnak, vékonynak, hogy mit hívunk vonalnak, keresztnek, körnek, s látja, hogy mérnek öllel, rőffel stb.

11. *A nyugtan* (statica) kezdetét is megismeri, ha lát mérni mérlegen, s maga is méresgél kezein, könnyű-e vagy nehéz valamely tárgy.

12. *A gépies ügyességek elemeit* úgy nyerik, ha arra indíttatnak, hogy mindig míveljenek valamit; vigyenek egyes dolgokat ide vagy oda, rendezzék így vagy úgy, építsenek, rontsanak, kötözgessenek és bontsanak, a mit a kisdedek örömmel tesznek, ez

semmi egyéb, mint a mozgékony természet törekvése különféle dolgok létesítésére, melyet nemcsak akadályozni nem kell, sőt elősegíteni, s eszélyesen irányozni.

13. *A dialektika* (gondolkodástan) is sarjadzani kezd, midőn a gyermek észre veszi a kérdések- és feleletekben való beszélgetést, s maga is megszokja egyet-mást kérdezni s a kérdésre felelni. Csak arra kell tanítani, hogy helyesen kérdezzen, s a kérdésre helyesen feleljen, s hogy megszokja a föltett kérdésre figyelni.

14. *A kisdedek nyelvtana* az anyanyelv helyes hangoztatásában áll, továbbá a hangok, szavak, szótagok érthető kimondásában.

15. *Az ékes beszéd kezdete* az lesz, hogy a házi beszélgetésben előforduló képes kifejezéseket a gyermekek utánozzák. Főleg a beszélgetéshez alkalmazott taglejtésben, s a beszéd minőségéhez illő hanglejtésben, hogy t. i. a kérdés végén levő szótagot fölemeljék, a felelet végén lenyomják; ilyenekre maga a természet tanítja a gyermekeket s észszerű utasítással a netalán előforduló hibákat könnyen ki lehet javítani.

16. *A költészet ízelítőjeül* már e korban tanulhatnak a gyermekek néhány kis erkölcsi tartalmú verset, már akár rímes, akár mértékes legyen az, az illető nyelv természete szerint.

17. *A zene kezdete* néhány könnyebb zsoltár s vallásos énekek betanulásából álland, melyek a házi ájtatosságban naponkint gyakoroltatnak.

18. *A háztartástan* (oekonomia) állani fog a családtagok neveinek megtanulásából: ki az apa, anya, szolga, szolgáló, zsellér; a ház részei: tornácz, konyha, hálószoba, istálló; házieszközök: asztal, kanál, kés, seprő; ezek használata.

19. *A politikából* keveset adhatni ízelítőül, mivel ezen kor felfogása alig terjedhet túl a család körén; de azért itt is lehet annyit észrevétetni velök, hogy van városháza, ott vannak tanácsosok (hites emberek), azok között van bíró, kapitány, jegyző.

20. *Az erkölcstannak* is itt kell megvetni szilárdan az alapját, ha azt akarjuk, hogy a jól nevelt ifjuságnak természetére vál-

jék a szokás; és pedig *a)* a *mértékletesség*, a gyermek ügyeljen gyomrának mértékére, ne egyék több eledelt, mint mennyi éhének és szomjának csillapítására elégséges; *b) tisztaság* tartandó az étkezésnél, ruházatban, játékszerekben; *c) tisztelettel* viseltessék a gyermek a fölebbvalók iránt; *d) engedelmeskedjék* a parancsnak gyors teljesítésében; *e)* lelkiismeretes *igazmondás* legyen minden beszédjében, még tréfából se engedjék meg a szülék a hazugságot és csalást, mert rossz tréfa komoly hibává fajulhat; *f) igazságosságot* tanulnak a gyermekek, ha semmi idegen vagyonhoz a tulajdonos engedelme nélkül nem nyulnak, azt el nem viszik, vissza nem tartják, el nem rejtik, senkit meg nem bántanak, senkire sem irígykednek, sőt szokjanak *g) szeretethez* is, hogy készek legyenek önként megosztani a magukét a szűkölködőkkel, mert ez ama Krisztus lelke által parancsolt szeretet, mely a világ mai öreg korában a szivek fölmelegítése végett az egyház üdveért oly igen kívánatos; *h)* folytonos *munkához* és foglalatossághoz is kell szoktatni a kisdedeket, már akár játék, akár komoly munka legyen az, hogy ne tűrjék a tétlenséget; *i)* szokják meg a *hallgatást* is, ne fecsegjenek mindig mindent, a mi ajkukra jő; különösen ha más beszél, vagy tisztességes ember jelenlétében, midőn oly dolgokról van szó, a mihez nem értenek; *k)* különösen kell képezni őket a *türelemre*, mely egész életében szükséges, hogy a szenvedélyek kiirtassanak, mielőtt gyökeret vernének, s a gyermekek megszokják értelmüket, nem pedig indulatukat követni, a haragot elnyomni, nem pedig szabad menetére hagyni; *l)* a *szolgálatkészség*, előzékenység főékesség az ifjukorban, sőt az egész életben. Ebben tehát az első életkorban kell a kisdedeket gyakorolni, hogy minden alkalommal szerencséjüknek tartsák másokat szolgálni; *m)* de ehhez *illedelem* is járuljon, hogy ne ügyetlenül, hebehurgyán, hanem illő szerénységgel cselekedjenek. Ide tartoznak a nyájasság formái: köszönés, viszont köszöntés, illedelmes kérés, ha valamire szüksége van, az elvett jótétemény megköszönése, illedelmes térdhajlás, kézcsók stb.; *n)* végre *vallásosság és kegyességben* oda lehet vinni a hat éves gyermekeket, hogy a káté főbb részeit, a keresztyénség alapját betanulják, s a mit koruknál fogva

megértenek, azt gyakorolni is kezdjék; nevezetesen, hogy Istent, mint mindenütt jelenvalót tekintvén, őt mint a rossznak igazi boszulóját féljék és semmi rosszat el ne kövessenek, sőt mint a jók jutalmazóját, szeressék, tiszteljék, segítségül hivják, dicsőítsék, tőle életükben s halálukban könyörületet várván, semmi jót, a miről hiszik, hogy neki tetszik, el nem mulasztanak; hogy így megszokják mintegy Isten szeme előtt élni, s mint az írás mondja Istennel járni.

21. *A kisdedek ilyetén nevelésének haszna.* Így el lehetne mondani a keresztyén gyermekekről, a mit Lukács evangy. mondott Krisz tusról: növekedett a bölcsességben, korban és isteni kegyelemben (II. 52.).

22. *Miért nem lehet itt részletesebben intézkedni.* Ez a családi iskola czélja és feladata; ezt részletesebben kifejteni, táblázatosan évekre, hónapokra beosztani (mint az elemi és latin iskolában javallám) nem lehetséges, két okból. Először, mert a szülőknek házi foglalatosság közben nem lehet a rendet oly pontosan megtartani, mint a nyilvános iskolákban, hol egyedül az ifjuság képzésére fordíttatik minden gond. Másodszor, mivel az elme s tanulékonyság igen egyenlőtlenül fejlődnek a gyermekekben, egyikben előbb, másikban később, némelyik két éves igen beszédes, s mindent örömmel tesz, mások ötéves korukban alig érnek odáig; így a kisdedkor eme zsenge képzését egyáltalán a szülék belátására kell bízni.

23. Két úton lehet azonban segíteni. *Először* írni kell egy vezérkönyvet (libellum monitorium) a szülők és dajkák számára, hogy ne legyen előttük ismeretlen az ő tisztök. Ebben pedig mindazt le kell írni rövid vonásokban, hogy mire kell a kisdedeket képezni, s mely időpontban kell mindent megkezdeni, a szavak és taglejtések mily módjával s mily alakjával kell becsepegtetni. Ily könyvet *Informatiorium Scholae maternae* czím alatt magam fogok írni.

24. *A másik* gyakorló eszköz leend a családi iskolában a képes könyv (libellum imaginum), melyet a gyermekek kezeibe kell adni. Mivel ugyanis itt leginkább az érzékeket kell gyako-

rolni, a dolgokról jövő benyomások felfogásában; a látás pedig legkitünőbb az érzékek között: helyesen cselekszünk, ha ez előtt tárjuk fel a fizika, optika, asztronómia, geometria elemeit, talán azon rendben, a mint előbb leírók. Lefesthető lenne itt: hegy, völgy, fa, madár, hal, ló, ökör, juh, ember különböző korban és állásban. Továbbá világosság és sötétség, ég és nap, hold és csillagok, felleg, a főszínek; a házi és műszerek, fazekak, tálak, korsók, kalapácsok, fogók. Azután a méltóságok ábrázolása: a király a királyi pálczával és koronával. A katona fegyverekkel, a szántóvető ekével, kocsis a szekérrel, a postakocsi stb. Mindenik fölibe felírandó, hogy micsoda mindegyik: ló, ökör, kutya, fa stb.

25. *E könyv haszna háromféle*, ú. m. 1. elősegíti a dolgok benyomását, mint már említém. 2. Arra édesgeti a gyönge gyermeki elmét, hogy minden könyvben gyönyörűségét keresse. 3. A betűk olvasásának megtanulását megkönnyíti. Mert a dolgok képmásai fölött azok nevei vannak, könnyű lesz a betűk ismerését megkezdeni.

Latinból magyarítá: Dezső Lajos.

A MÁSODIK ORSZÁGOS TANÍTÓTESTÜLETI KÉPVISELETI KÖZGYŰLÉS.

Mikor e sorokat írjuk, a II. orsz. tanítótestületi képv. közgyűlés tárgyalásai lezajlottak ugyan már; de azért még mindig annyira érezzük azok izgalmainak hatását, hogy lehetetlen fölöttük véleményt mondanunk, ítéletet koczkáztatnunk. Egyelőre, azt hiszszük, megfelelünk olvasóink jogosult várakozásának és érdeklődésének az által, ha a közgyűlés tárgyalásaival oly részletesen, a mennyire csak folyóiratunk terjedelme megengedi, s oly részrehajlatlansággal, a mint azt az igazság követeli, megismertetjük. Az eredmények latolgatását későbbre halasztjuk, a mikor ebbéli feladatunkat mélyebbre ható tanulmánynyal, gondosabb körültekintéssel és nagyobb higgadtsággal oldhatjuk meg, mint a hogyan ezúttal tehetnők. A közgyűlés munkásságának jellemzésére csak ama szavakat idézzük, a melyekkel Békey Imre, elnök, a közgyűlést berekesztő beszédében élt, s legott megkezdjük ismertetésünket: «*A II. orsz. tantestületi képv. közgyűlés lefolyt* — így szólt — *és ismét fényesen megczáfolta azokat, a kik működéséhez nem sok reményt kötöttek. A közgyűlés lefolyása, mellőzve némely kisebb félreértéseket, méltóságteljes volt, illő az ország tanítóságához. A tanítóság valóban önmagát tisztelte meg itt az országgyűlés házában, az ország színe előtt folytatott tanácskozásaival, s én ama meggyőződésben élek, hogy hasznos munkát végeztünk, s az oktatás terén az iskolának, a hazának nagy szolgálatot tettünk.*»

I. A közgyűlés előkészítése.

Trefort Ágoston, vallás és közokt. miniszter úr f. évi márczius 19-én kelt rendeletével ismét augusztus 20-ra hívta egybe

az orsz. tan. képv. közgyűlést, s egyúttal intézkedett, hogy az előkészítő bizottság annak idején megkezdhesse munkásságát.

I-ső gyűlés. Az előkészítő bizottság, az orsz. tan. képv. közgyűlés szervezetének megfelelően a közgyűlés megnyitása előtt két héttel, aug. 4-én tartotta első ülését, melyen Békey Imre, miniszteri osztálytanácsos és budapesti kir. tanfelügyelő elnökölt. Jelen voltak: *Tóth József*, pestmegyei, *Groó Vilmos*, gömörmegyei, *Várady Károly*, kolozsmegyei tanfelügyelők és dr. *Kiss Áron*, budai képezdei tanár, mint a miniszterium küldöttei; *Tanos Imre*, a fővárosi tantestület, *Szánthó Eleázár*, az orsz. izr. tanítóegylet, *Pásthy Károly*, a pestmegyei, *Székely János*, a három-székmegyei, *Schneider István*, a pécsi, *Scheffer Károly*, a dél-magyarországi, *Sudy K. János*, az abauj-tornamegyei, *Czeke Győző*, a bácsbodrogmegyei, *Fodor Dániel*, a szilágymegyei, *Perger Ignácz*, az egri kath., *Sólyom Antal*, az alsó szabolcsi reform., *Merényi Kálmán*, a mosonmegyei, *Folkmann János*, a zólyom-turóczmegyei tanító-egylet képviselői. Jelen volt továbbá *Jalsoviczky Imre*, közokt. miniszteri számtiszt, kit a miniszter a gyűlésre küldött képviselők utazási költségeinek, napidíjainak kiszámításával is megállapításával bizott meg.

A bizottság először is a megalakuláshoz szükseges tisztviselő-választásokat végezte el. Titkos szavazattal megválasztattak: elnökhelyettesnek *Tanos Imre*; jegyzőkül pedig *Fodor Dániel* és *Pásthy Károly*.

Ezután a bizottság meghallgatta az elnöki előterjesztést, s annak értelmében két bizottságot alakított. Az egyik bizottság teendője az volt, hogy az egyletek és hatóságok által beküldött tételeket szedje össze s azok közül szemelje ki ama tételeket, a melyek alkalmasak arra, hogy a közgyűlés napirendjére tűzessenek. (E bizottság elnöke lett: Groó Vilmos; tagjai: Schneider István, Folkmann János, Sudy K. János és Scheffer Károly.) A másik bizottság a képviselők igazolásával bízatott meg. (Ennek elnöke: Várady Károly; tagjai: Székely János, Sólyom Antal, Perger Ignácz és Szántó Eleázár.)

II-ik gyűlés (aug. 6-án). — *Groó Vilmos*, kir. tanfelügyelő, a tételkijelölő bizottság elnöke jelenti, hogy 58 tanítóegylet 264 tételt küldött be; e tételek azonban csak 61 tanügyi kérdésre vonatkoznak. Az elnöklete alatt álló bizottság e tételek közül 12-őt szemelt ki, s azokat az ügyrend értelmében következőleg osztotta be az egyes szakbizottságokhoz:

a) **A nevelési szakbizottsághoz:**

1. Érinti-e a túlterhelés vádja a mi népiskoláinkat, s ha igen, mily mértékben érinti s mikép kell az esetleges túlterhelést megszüntetni.
2. A népiskolai és ifjusági játékok.

b) **Tanítási és módszertani szakbizottsághoz:**

3. Mennyiben tekinthető az olvasókönyv a népiskolai oktatás súlypontjának? Mily elvek szerint szerkesztessenek az olvasókönyvek s mikép állíttassanak elő?
4. A reáliák olvasókönyvek alapján taníttassanak-e, vagy kézikönyvek alapján?
5. A tanítási anyag megkülönböztetése az osztott és osztatlan népiskolában.

c) **Rendtartási és fegyelmi szakbizottsághoz:**

6. Mi okozza, hogy a fenálló ellenőrző rendszabályok daczára az iskoláztatás sokhelyt hanyag és minő újabb intézkedések volnának szükségesek a hanyag iskoláztatás megszüntetésére?

d) **Tanítási eszközök és szerek szakbizottságához:**

7. Mily szemléleti eszközök szükségesek a történelem tanításához, s mily módon állítandók elő az ily eszközök?

e) **Egészségügyi szakbizottsághoz:**

8. Mit lehet s mit kell tennie a tanítónak az iskolai és közegészségügy javítása érdekében?

f) **Gazdasági és ipari gyakorlatok szakbizottságához:**

9. Mezei gazdaság és kertészet tanítása.

g) **Eötvös-alap szakbizottságához:**

10. Az Eötvös-alap ügye.
11. A tanítók országos árvaháza.

h) **Tanító-egyesületi szakbizottsághoz:**

12. Az orsz. tanítói képviseleti közgyűlés szervezetének revideálása azon szempontból, hogy a tanító-egyesületek működése s az orsz. képv. közgyűlés sikeresebben előkészíttessék és biztosíttassék.

Az elfogadott 12 tétel kidolgozására és indokolására előadókul az előkészítő bizottság a következőket jelölte ki: Az első tételre *Tanos Imrét*, a másodikra dr. *Kiss Áront*, a harmadikra *Groó Vilmost*, a negyedikre *Folkmann Jánost*, az ötödikre *Scheffer Károlyt*, a hatodikra *Czehe Győzőt*, a hetedikre *Kozma Ferenczet*, a nyolczadikra *M. Székely Jánost*, a kilenczedikre *Merényi Kálmánt*, a tizedikre *Schneider Istvánt*, a tizenegyedikre *Tóth Józsefet*, a tizenkettedikre *Sudy K. Jánost*.

A III-ik gyűlésben (aug. 8.) elhatározták, hogy az előkészítő bizottság tisztelegjen *Trefort Ágoston*, vallás és közoktatási miniszter úrnál, a kinek a hazai tanítóság köszönheti, hogy immár másodízben nyílik alkalma képviseleti közgyűlésen tanácskoznia a közoktatás kérdései fölött. Továbbá véglegesen megállapították a tételek szövegét s tudomásul vették az igazoló bizottság első jelentését.

A IV-ik gyülés (aug. 10.) idejét csaknem teljesen az igazoló bizottság folytatólagos munkásságáról szóló jelentés tárgyalása vette igénybe. Ugyancsak e gyülésen a közgyűlési előtanácskozmány s az első napi közgyűlés tárgyrendjének megállapítására megválasztattak: Dr. *Kiss Áron* elnöklete alatt *Merényi Kálmán* és *Czehe Győző*.

Az V-ik gyűlesén (aug. 11-én) vették kezdetüket a közgyűlés elé terjesztendő tételek tárgyalásai. *Kozma Ferenez* terjesztette elő javaslatát «*a történelem tanításának segédeszközeiről.*» Az ülés többi részét az igazolási bizottság jelentése foglalta le.

A VI-ik gyűlés (aug. 11-én) elfogadta *Kozma Ferencz* véglegesen szövegezett javaslatát a történelem tanításának segédeszközeiről, s igazolási ügyekkel foglalkozott.

* * *

A gyűlés befejezése után az előkészítő bizottság tagjai *Tanos Imre* alelnök vezetése alatt testületileg tisztelegtek *Trefort Ágoston*, vallás és közokt. miniszter úrnál. A küldöttséget a mi-

niszter szívesen fogadta s az üdvözlő beszédre a következőleg válaszolt:

«*Szívesen fogadom az önök üdvözletét s magam is fontosnak tartom ezt az országos intézményünket, mely alkalmat ád a hazai tanítóságnak, hogy szakja egyik másik fontosabb kérdésében nyilatkozzék. A tanítói hivatás nagy horderejű, s annak betöltése bizonynyal nemcsak abból áll, hogy «tant bien que mal» tanítsunk, hanem főkép a nevelésből. Nevelni kell a népet; ez pedig vallás-erkölcsi alap nélkül nem lehetséges. Erre fektessék azért a tanítók a súlyt. Szemük előtt folynak le a legsajnálatosabb utczai zavargások, az ily sajnálatos tetteknek gyökeres orvosa csak az iskola lehet. Neveljék a népet jól, s az én rokonszenvemet, melylyel a népnevelésügy munkásai iránt mindig viseltetem, meg fogják tartani mindenkorra.*»

Ezután egyenként bemutattatá magának a miniszter a küldöttség tagjait, s szíves szavakat intézett hozzájuk; némelyiköket, kik már a mult képv. közgyüléskor is itt voltak, egyenesen nevén szólította. Ajánlotta nekik, hogy Pest látnivalóit nézzék meg, s a hasznost a kellemessel is kössék össze és mulassanak jól.

A minisztertől *Gönczy Pál*, miniszteri osztálytanácsoshoz ment a bizottság, a kinél szintén a legszívesebb fogadtatásban részesült.

* * *

A VII-ik gyűlésen (aug. 13.) két tételt tárgyaltak le: a *Székely János* közegészségügyi- és *Merényi Kálmán* gazdaságtanítási tételét. Általánosságban mind a kettő elfogadtatott; egyes ajánlott változtatások azonban itt is szükségessé tették, hogy a beterjesztett javaslatok újonnan szövegeztessenek.

A VIII-ik gyűlésen (aug. 14-én) több tétel tárgyaltatott le. *Tóth József* javaslatát a «Magyarországi tanítók Árvaházáról» minden pontjában egyhangúlag elfogadták. Azután *Schneider István* terjesztette be az «Eötvös-alapra» vonatkozó javaslatát, a

melyen több módosítás tétetvén, a végleges szöveg megállapítására háromtagú bizottság küldetett ki. Tárgyalás alá került még, noha teljesen el nem intéztetett *Scheffer Károly* javaslata «Az osztott és osztatlan népiskola tantervének és tananyagának meghatározásáról».

A IX-ik gyűlésen (aug. 15-én) a következő új tételek tárgyaltattak: *Folkmann Jánosé*: «A reáliák olvasókönyvek alapján taníttassanak-e, vagy kézikönyvek alapján?» Továbbá *Czehe Győző* javaslata: «A hanyag iskoláztatás elleni orvosszerekről» és *Groó Vilmos* javaslata az «Olvasókönyvekről».

A X-ik gyűlést (aug. 17.) mindenekelőtt igazolási ügyek vették igénybe. Azután a hátralevő két tétel tárgyalása következett. Ezek egyike dr. *Kiss Ároné* «a népiskolai és ifjusági játékokról», változtatás nélkül fogadtatott el; míg a másik, *Sudy K. Jánosé* «az orsz. t. képv. közgyülés szervezetéről», heves vitákat idézett elő, különösen a felekezeti képviseltetést illető pontoknál. A tárgyalást a délután tartott gyülésen is folytatták, a mikor a javaslat szövege véglegesen megállapíttatott. Ugyanezen a gyülésen választották meg a közgyülés tisztikarára vonatkozólag ajánlatot tevő bizottságot is, melynek tagjai a következők lettek: *Groó Vilmos*, mint elnök, *dr. Kiss Áron, Kozma Ferencz, Schneider István, Sudy K. János.*

Aug. 18-án délelőtt tartotta az előkészítő bizottság, csaknem kétheti ép oly fáradságos, mint buzgó munka után, utolsó ülését, melyen még egyszer szemle alá vette a közgyülésre szánt tételeket, s befejezte az igazolási ügyeket. Délután 5 órakor már a közgyülés *előértekezlete* tartatott meg a képviselőház nagy üléstermében, mely az előkészítő bizottság munkálatairól a legnagyobb örömmel és elismeréssel vett tudomást.

II. A közgyülés tárgyalásai.

Első nap aug. 19.

Az aug. 18-án tartott nagy előértekezlet s az ugyanaz nap rendezett ismerkedési estély először hozta össze az orsz. t. képv.

közgyűlés tagjait. Amott komoly tanácskozások, emitt vidám társalgás közepett alkalmuk nyilt a tagoknak eszméket váltaniok, tisztázniok, s a közvetlen érintkezés már előre is sok oly ellentétet simított el a nézetekben, a melyek a távolság által elválasztottakat sok tekintetben egymással szembe helyezték. A közgyűlés minden tagja kivétel nélkül érezte annak a munkának fontosságát, a melyben osztozni fog s a közérzület lelkesítő hatása alatt nem volt, a ki némi önmegtagadás árán is ne engedett volna valamit idehozott nézeteiből, ha meggyőződött róla, hogy ez által a közügynek tesz szolgálatot. A kath. tanító-egyesületek s egyházi főhatóságok küldöttei ugyan előre is külön párttá szervezkedtek; de az általános lelkesültség hatása alól nem vonhatta ki magát ez a párt sem, s ha látni lehetett is, hogy az így támasztott ellentétek erős surlódásokat fognak előidézni, a közhangulat azért kezességet nyujtott az iránt, hogy a surlódások sem a közgyűlés méltóságát, sem a közös munka sikerét nem fogják veszélyeztetni.

Ilyen hangulatban, a legkedvezőbb jelek közt tartatott meg aug. 19-én délelőtt az első gyűlés, mely az ünnepies megnyitásnak és megalakulásnak volt szentelve.

Békey Imre, miniszt. osztálytanácsos, fővárosi tanfelügyelő, az előkészítő bizottság elnöke $10^{3}/_{4}$ órakor megnyitván az ülést, néhány szíves üdvözlő szó után a körelnöki székre *Gáspár János* kir. tanfelügyelőt, korjegyzőkül pedig *Pásthy Károlyt*, *Fodor Dánielt* és *Tormásy Jánost* ajánlja, mit a gyűlés helyesléssel fogad.

Gáspár János szivből fakadó szavakkal üdvözli az egybegyült képviselőket. Az orsz. képviseleti közgyűlést üde csermelyhez hasonlítja, mely termékenyítő folyásában rövid idő alatt eljutott az ország minden részébe, s mindenütt új élet sarjadt nyomán, új források fakadtak közelében. Mintegy varázsütésre új meg új tanító-egyesületek keletkeztek, megannyi erőgyüjtő és világító központok, melyek az orsz. gyűlésen képviseltetni akarták magukat. A kormány gondoskodott róla, hogy a felekezetek is képviselőket küldjenek az egyetértő munkásságra. Miután a képviselőknek sokkal több mint kétharmada igazoltatott, megnyi-

tottnak nyilvánítja a gyűlést. Ezután felolvastatott az előkészítő bizottság kijelölési névsora a tisztviselői állásokra. Az elnökségre kijelöltettek: *Tóth József*, *Göbl János* és *Böszörményi Mihály*. Az alelnökségre: *Tanos*, *Petrovácz*, *Stojanovics*. Az első jegyzői állásra: *Pásthy*, *Sólyom Antal*. A második jegyzői állásra: *Fodor Dániel*, *Adorján Miklós*. A harmadik jegyzői állásra: *Czehe Győző*, *Zádor Gyula* és *Tormássy János*.

A szavazás megkezdése előtt elnök a vallás- és közoktatási miniszter képviselőjének, Gönczy Pál, miniszteri tanácsosnak, ki a gyűlést a miniszter nevében üdvözölni kívánja, adja a szót.

Gönczy Pál, miniszteri osztálytanácsos beszéde — melyet füzetünk élén közlünk — nem volt puszta alkalmi beszéd, vagy elvont elmélkedésekbe bocsátkozó szónoki mű. Népoktatásunk gyakorlati kérdéseit fejtegette ép oly emelkedett szempontból, mint gyakorlati felfogással. A beszéd a lehető legkedvezőbb hatással volt az egybegyült tanítóságra, s a szónokot szavai végeztével zajosan, lelkesen megéljenezték.

Korelnök meleg köszönetet mond a miniszternek, ki most másodszor hítta össze e gyűlést fontos tanácskozásra, nem különben a miniszter küldöttjének (Hosszan tartó éljenzés és taps), ki az irányt megmutatta, mely felé a gyűlésnek haladnia kell. Fölszólítja a főváros képviselőjét üdvözletének átadására.

Békey Imre, arról értesülvén, hogy a főpolgármester beteges állapotta miatt, nem jöhetett el, nehány szíves szóval üdvözli a gyülest azon törvényhatóság nevében, mely milliókat költött a népnevelésre, s a tanítók anyagi állásáról is méltó módon gondoskodott. (Éljenzés.)

Következik a tisztviselők megválasztása. A szavazatok beszedésére elnök ajánlja *Koós Ferencz* elnöksége alatt: *Péterffy Sándort*, *Petrovácz Józsefet*, *Reberics Imrét* és *Joó Istvánt*. Petrovácz helyébe, kinek egyéb fontos teendői vannak, Tanos Imre ajánlatára Perger Ignácz választatik.

Várady Károly jelenti, hogy eddig *kifogás nélkül igazoltatott 197 tag, némi alaki hiányoknak daczára igazoltatott 88. Van*

tehát összesen 285 igazolt tag. Nem igazoltatott 12 és 3 tag okmánya még ellátatlan. Az ülés 3 óráig felfüggesztetik.

* * *

Korelnök (szünet után d. u. 4 órakor) jelenti, hogy a szavazatszedő bizottság munkálatait befejezte. A szavazás eredménye: az elnökségre nyertek: *Békey Imre* 169, *Tóth József* 92 és Göbel János 1 szavazatot; az alelnökségre: *Tanos Imre* 127, *Petrovácz József* 101, Göbel János 18, Böszörményi Mihály 6 és Sztojanovics 7 szavazatot, a többi egyesek között megoszlott; a jegyzőségre: *Pásthy Károly* 220, *Tormássy János* 130, *Czehe Győző* 103 szavazatot, a többi megoszlott. Elnök kihirdeti ehhez képest a választás eredményét és éljenzések közt átadja az elnöki széket Békey Imrének.

Békey Imre elnök, köszönetet mond azért a bizalomért, melylyel most már másodízben kitüntetik. — Hosszú programmbeszédet nem akar mondani, főleg a miniszter képviselőjének beszéde után. Összehasonlítja e helyiséget a méhkassal, melyben zsongás, zúgás jelzi a serény munkásságot, mely falai közt folyik. E munkásság az egész nemzetnek válik javára, s ily munkásságra serkenti az egybegyült képviselőket. Ő a maga részéről mindig igazságos lesz s mindig az ügyet fogja tekinteni, sohasem a személyt. Ajánlja magát és tiszttársait a gyűlés szives figyelmébe és szeretetébe. (Hosszan tartó, zajos éljenzés.)

Azután átveszi az előkészítő bizottságtól az előkészítő munkálatokat, s fölhivja a gyűlést a szakosztályok megalakítására. Kijelöltettek az egyes szakosztályokba a következők:

1. *Nevelésügyi szakosztály:* Paál Ferencz, Joó István, Tanos Imre, Jenni József, Horváth Lajos, Makay János, Steinhardt Márk, Zsoldos Lajos, Arányi Antal, Trajtler Károly, Freund Sámuel, Horváth Illés, Menyey József, Bókay Imre, Szente József, Hetyey Gábor, Sas István, Kovácsits Gyula, Horeczky Béla, Sághy Béla, Kerekes József, Kurucz Vazul.

2. *Oktatási és módszertani szakosztály:* Gáspár János, Groó Vilmos, Szabó Elemér, Vass Mátyás, Smied Boldizsár, Puls Tóbiás, dr. Emericzy Géza, Dezső Alajos, Kárpáthy Endre, Könczey Sándor, Deutsch Henrik, Seffer Károly, Orbán Ferencz, Kellner Péter, Volkmann János, Macskásy Sándor, Cserhalmy István, Kaspar Imre, Perger Ignácz, Erdődy János, Sulcz Imre, Kiszely Andor, Augusztini Elek.

3. *Taneszközi és tanszeri szakosztály:* Dr. Kiss Áron, Kozma Ferencz, Koszov Béla, Burgosich Kálmán, Sipos János, Kálóczy János, Győry Miklós, Misztel Károly, Bukó Kálmán.

4. *Egészségügyi szakosztály:* Szabó Mihály, Kiszely Árpád, dr. Verédy Károly, Pozsgál Gyula, Jivek Károly, Lenkey János, Litward Károly, Szabó Lajos, dr. Barts Samu, Greizig Samu, M. Székely János, Sipos Elek.

5. *Gazdasági és ipari szakosztály:* Kiss Kálmán, Merényi Kálmán, Robonyi Géza, Osztroskó Lajos, Pintér Péter, Thiringer Mihály, Farkas József, Hamzus Kálmán, Deák Ignácz, Bende Dániel, Vaszary György, Takács Lajos, Dudósics János, Varga László, Herzinger György, Kaposi István.

6. *Eötvös-alap és árvaházi szakosztály:* Tóth József, Péterfy Sándor, Gyertyánffy István, Györgyösi Rezső, Schneider István, Böszörményi Mihály, Adorján Miklós, Bazán Vincze, Giai József, Faluvéghy Albert, Falvay Antal, Vajdaffy Gusztáv, Göbel János, Sebestyén Sándor, Mohácsy János, Csathó Alajos.

7. *Szervezkedési szakosztály:* Várady Károly, Petrovácz József, Sipos Elek, Péterffy Sándor, Rieger Imre, Németh Ferencz, Sudy János, Nagy Kálmán, Tormássy János, Seliger József, Fülöp Benjámin, Schneider István, Ilényi István, Magor János.

A kik a nevezetteken kívül valamely szakosztályban részt kívánnak venni, az elnököknél jelentkezzenek. A naplóbírálatra az egész gyülés folyamára kiküldetett dr. Kiss Áron, Libertiny Gusztáv és Petrovácz Ferencz.

Második nap. Aug. 21.

A második nap ülése nem tartott egy óra hosszat sem. Mivel a szakosztályok még az alakulás nehézségeivel voltak elfoglalva, nem volt a közgyűlési tárgyalásra előkészített tétel.

Békey Imre, elnök 10 és fél órakor megnyitván az ülést, az Eötvös-alap tárgyában az illető szakosztálynak átad egy munkálatot, mely az első orsz. t. képv. közgyűlés által e tárgyban kiküldött bizottság munkálataira vonatkozik. A bizottság jelentése a következő:

Az idén pünköstkor a III. tanítógyűlés végrehajtó bizottsága abban állapodott meg, hogy az I. orsz. tanítógyűlés által kiküldött 5 tagból és a végrehajtóbizottság által kiküldött 5 tagból álló 10-es bizottság megállapodását, mely egyhangúlag jött létre, szintén elfogadja, de föltételesen. Azt mondotta ugyanis, hogy miután az Eötvös-alap át- vagy át nem adásának kérdésében IV. egyetemes tanítógyűlés megtartása válhatik szükségessé, de másrészről a viszonyok olyanok voltak, hogy ezen gyűlésnek egybekívása az idénre, vagy a legközelebbi időre elhátározható nem volt: szólíttassanak fel Magyarország összes tanító-testületei vagy egyletei nyilatkozattételre, vajjon IV. egyetemes tanítógyűlés megtartása nélkül is átadható-e az Eötvös-alap ezen országos tanítógyülésnek. A beküldött votumok számba vétetvén, konstatáltatott, hogy az Eötvös-alap átadása IV. tanítógyűlés megtartása nélkül is megtörténhetik.

Most az egyes szakosztályok részéről jelentés történik azok megalakulásáról.

Az oktat. és módszert. szakosztály még tegnapelőtt megalakult és megválasztotta elnöknek *Gáspár Jánost*, alelnöknek *Kárpáthy Endrét*, jegyzőknek *Dezső Lajost* és *Kerner Pált*. A nevelésügyi szakosztály elnöknek megválasztotta *Pál Ferenczet*, alelnökneh *Jenny Józsefet*, jegyzőknek *Boga Imrét* és *Róder Imrét*.

Az Eötvös-alap és tanítók árvaháza szakosztálya megválasztotta elnöknek *Böszörményi Mihályt*, alelnöknek Bálint Mihályt, jegyzőknek Nagy Lajost és Csanthó Alajost, előadókul Peterffy

Sándort és Tóth József tanfelügyelőt. A szervezkedési szakosztály elnökének megválasztatott *Várady Károly*, alelnöknek *Petrovácz Ferencz*, jegyzőknek *Rieger* és *Kitényi*. A 6-ik vagyis gazdasági és kertészeti szakosztály még vasárnap megalakult és elnöknek *Kiss Kálmánt*, alelnöknek *Samu Józsefet*, előadónak *Merényit* választotta meg. A fegyelmi és rendtartási szakosztály tegnapelőtt megalakult. Elnöknek választotta *Libertiny Gusztávot*, alelnöknek *Németh Lajost*, jegyzőnek *Farkas Elekt*. A tanszerek szakosztálya is megtartotta tegnapelőtt alakuló közgyülését. Elnöknek *Kiss Áron*, alelnöknek, valamint előadónak *Kozma Ferencz*, jegyzőknek *Szitás János* és *Bukó Kálmán* választattak meg.

Harmadik nap. Aug. 22.

A harmadik napon már megindultak az érdemleges tárgyalások s elég gyorsan haladtak. Reggeli 9 órától félkettőig tanácskoztak együtt a közgyűlés tagjai s alapos megvitatás után két kérdést tárgyaltak le: *a mezei gazdaság és kertészet tanítását a népiskolában, meg a szemléltetési eszközök használatát a történelem tanításánál.*

I. A mezei gazdaság és kertészet tanitása a népiskolában.

a) **A szakosztály javaslata.**

1. A népiskola egyike azon helyeknek, hol a mezőgazdasági és kertészeti ismeretek terjesztése érdekében legtöbbet tehetni, azért ezen ismeretek elméleti és gyakorlati tanítása a népiskola 3—6. évfolyamában megkezdendő, az ismétlő iskolában kiövítendő,

2. A mezei gazdaság és kertészet körébe vágó elméleti ismeretek az elemi népiskola 3—6. évfolyamában és az ismétlő iskolában a természettudományi tárgyak tanítása kapcsain közöltessenek.

3. A helyi körülmények tekintetbevételével úgy a mezei gazdaságnak, mint a kertészet tanításánál mindenkor a gyakorlati részre fektettessék a fősúly, s oly ágai taníttassanak a mezei gazdaság- és kertészetnek, melyek az illető községek gazdasági, éghajlati és talaji viszonyainak leginkább megfelelnek.

4. A gazdaság és kertészet tanításánál a finövendékeket illetőleg a mezei gazdálkodás és a gyümölcsfa-tenyésztés, méhészet, hasznos és kártékony állatok ismertetésére s általában az állattenyésztésre, a leányoknál

pedig a legutóbb említett ismereteken kívül a konyhakertészet, virágtenyésztés tanítására s a majorsági állatok tenyésztésének ismertetésére fektetendő a fősúly.

5. Borvidékeken a szőlőművelés- és borkezelésre fektettessék a fősúly.

6. Az egyes vidéki tanító-egyletek, a megyei gazdasági egyletek véleményének kikérése után állapítsák meg az egyes vidékek népiskoláiban tárgyalandó gazdasági tudnivalókat.

7. Minden község köteleztessék a mezei gazdaság és kertészet tanításához föltétlenül szükséges területek kihasítására, s ezen tantárgyak sikeres tanításához megkívántató anyagok és eszközök beszerzésére, esetleg a szükséges munkaerő kiszolgáltatására.

8. Az iskolakertben a községek által méhes is állíttassék.

9. Az iskolai és népkönyvtárak számára a mezei gazdaság minden ágát lehetőleg felölelő, a méhészetet és selyemészetet tárgyaló gazdasági olvasmányok szereztessenek meg, és ezenfelül e tárgyból népszerű felolvasások tartassanak.

10. Addig is, míg a nagyméltóságú vallás- és közokt. miniszterium a tanítóképző intézetek mellé felállítja a már tervbe vett gazdasági mintatelepeket, s azok vezetését szakértő erőkre bízza, adassék alkalom néptanitóinknak, hogy azok az okszerű gazdálkodás és kertészet mikénti tanítását akár a vándortanítók intézményének fentartása mellett, akár pedig a gazdasági szakiskolákon a rendezendő gazdasági, kertészeti póttanfolyamokon elsajátíthassák.

11. Minthogy az országban talaj- és éghajlati viszonyoknál fogva nem minden vidéken űzhető mezei gazdálkodás és kertészet, ennélfogva minden ily helyen, államköltségen, kis iparműhelyek létesíttessenek, melyekben szakképzett kisiparosok által képeztessék a serdülő ifjuság és ez által is az állam jöjjön segítségére a csaknem elenyésző kisiparnak.

b) **Kapossy István előadó beszéde.**

T. közgyülés! Az előkészítő bizottságban előadóként működött Merényi Kálmán úr gyöngélkedése folytán a szakbizottság közmegegyezésével nekem jutott a szerencse, hogy a mezei gazdaság, kertészet és ipar tanítása a népiskolákban című tételt a mélyen t. közgyülésnek előterjeszszem; azonban tekintve a tárgy fontosságát és ezen tárgy beható tanulmányozására rendelkezésemre álló idő rövidségét, tisztelettel kérem a közgyülés t. tagjait, méltóztassanak b. figyelmökkel megajándékozni s ha némely pontra nézve indokolásaim netalán kielégítők nem lennének, azokat bölcs belátásuk szerint helyreigazítani. És most engedje meg

a t. közgyűlés, hogy a szakbizottság álláspontját röviden jelezhessem. (Halljuk!)

Mindenekelőtt azon kérdés merül föl: vajjon a mezei gazdaság és kertészet mily fontossággal bir népoktatásunk keretében? Felesleges lenne ennek bizonyítgatására sok szót vesztegetni, mert hiszen ennek szükségét egyesek, egyletek és a magas kormány is érezték már akkor, midőn 1868-ban népoktatási törvényünkbe a mezei gazdálkodást a népiskolai tantárgyak közé felvették. Azóta is gazdasági egyesületek, sőt egyesek is kifejezték abbeli óhajtásaikat, hogy az okszerű gazdálkodás a nép minden rétegében elterjedjen; azonban sajnálattal vagyunk kénytelenek bevallani, hogy daczára annak, hogy már eddig is tétettek némely intézkedések az okszerű gazdálkodás terjesztésére, az mégsem érte el azon fokot, melyet hazánkban, részint a talajviszonyok, részint az éghajlati és természeti viszonyainknál fogva annak elérni kell, mert hiszen hazánk földrajzi fekvését, éghajlati és természeti viszonyait tekintve mi egyenesen utalva vagyunk a mezei gazdálkodással való foglalkozásra s annak daczára, hogy a természeti feltételek nem hiányoznak, be kell vallanunk, hogy a földmivelés terén a külfölddel, s még azon országokkal is, melyek talán kedvezőtlenebb viszonyok között vannak, nem tudjuk a versenyt kiállani és nem mutathatunk fel olyan eredményt, mint azok felmutatni bírnak.

Ennek okai, uraim, részben abban rejlenek, hogy nem rendelkezünk elég munkáskézzel, részint pedig abban, hogy földmivelő, gazdálkodó népünknél a szellemi tőke hiányzik.

Ennek indokolására csak egy tényre hivatkozom. Nálunk még jobb vidékeken is, értem a dunántuli vidékeket, mely pedig egyike a legtermékenyebb vidékeknek, oly földmivelők, kik 15—20 holddal bírnak, csak alig képesek családjaikat tengetni, míg a sokkal rosszabb talaji és éghajlati viszonyokkal biró Csehországban, 6—8 hold elégséges egy család fentartására. Nálunk tehát ez a kedvezőtlen helyzet ép abból származik, hogy az okszerű gazdálkodás ismerete még nem vert gyökeret.

Mint már előbb említém, érezvén ezen hiányt az egyesek, a

gazdasági egyesületek és a magas kormány, 1882. január elején a közokt. miniszter úr rendeletet adott ki, melynek értelmében a népiskolákban a mezőgazdasági és a kertészet tanítása elrendeltetett.

Mennyire fontos ez, mindnyájan érezzük, s épen ezért azt hiszem, engem felment a t. közgyűlés az alól, hogy ennek fejtegetésébe bocsátkozzam; világos tehát, hogy az okszerű gazdálkodást minden körülmények közt tanítani kell. Itt azonban azon kérdés merül föl: hogy kik taníthatják legczélszerűbben? és uraim, ezen kérdésre én egész nyugodt lelkiismerettel azt válaszolom, hogy a népiskolai tanítók. Azt mondhatná valaki, miért terheljük ezzel is az iskolát, melyben úgy is túlterheltetésről panaszkodnak; miért rakjunk a tanító vállaira újabb terhet, mikor annyi oldalról igénybe van véve? Annak, a ki ezen kérdéseket vetné fel, azt válaszolnám, hogy a mezei gazkálkodás tanítása nemcsak hogy nem teher a tanítóra nézve, sőt olyan foglalkozás, mely a lelket emeli és nemesíti; nálunk pedig nem szabad figyelmen kívül hagyni semmi olyan momentumot, mely szűk anyagi helyzetünkben némi jövedelmet ád számunkra. (Általános helyeslés.)

Uraim! egyenesen a néptanító van hivatva arra, hogy a mezei gazdaságot a népiskolában és egyenesen a nép gyermekeinek tanítsa nem csak azért, mert neki legtöbb alkalma van a néppel közvetlenül érintkezni, de azért is, mert állásánál fogva is utalva van arra, hogy ne csak a nép gyermekeinek, de az iskola szűk falain kívül magának a népnek tanítás, vezetés és jó példáltal támogatója legyen. (Általános helyeslés.)

A kérdés csak az: miként valósíthatja meg ezt a feladatot a néptanító? tudjuk azt, hogy a tanítóság különösen faluhelyeken müködik, ott pedig a tanító fizetésének egy részét földben kapja s ennél fogva egyenesen utalva van a mezei gazdálkodásra. (Igaz, úgy van.)

Több oldalról hallottam panaszt, mennyire hátrányos az, hogy a néptanító fizetésének egy részét földben kapja s hogy így idejének egy részét kénytelen mezőgazdálkodással tölteni, a mit különben az iskolára fordíthatna.

Uraim, én ezen nézetet nem osztom; nem oszthatom pedig azért, mert egy falun működő tanító nem fordíthatja idejét nemesebb és lélekemelőbb foglalkozásra, mint a milyent a mezőgazdálkodás, különösen a kertészet nyújt. Azonban sajnálattal vagyok kénytelen bevallani, hogy tanítóink, ha át vannak is hatva ennek fontosságától, gyakorlati előismeretek hiányából sem képesek e tisztet úgy megoldani, mint azt legjobb lelkiismerettel maguk is szeretnék s a haza érdeke és az okszerű gazdálkodás meghonosítása kívánná. Nem képesek pedig azért, mert nem volt alkalmuk ez ideig ezen gyakorlati ismereteket elsajátítani.

De uraim, még ez sem ok arra, hogy valaki magát a mezei gazdálkodás és különösen a kertészet tanítása alól felmentse; nem elég ok azért, mert meggyőződésem szerint Magyarország néptanítóinak mindegyike áll oly értelmi fokon, hogy egy kis könyvből egy kis jó akarattal annyit, a mennyi a gazdálkodás és kertészet sikeres tanítására szükséges, elsajátíthat. Csak egy kis ügyszeretet és némi gyakorlat kell hozzá.

Sokszor hallottam, hogy ennek és ennek a tanítótársunknak szerencsés keze van, oltványai, ültetvényei sikerülnek, más pedig azt nem érheti el. De uraim, ezt az ügyességet mindenki megszerezheti, a ki ügyszeretettel, odaadással csüng rajta és a ki erősen akarja, hogy a mezei gazdálkodás és kertészet terjesztésével hazájának szolgálatot tegyen. (Helyeslés.)

Minő lélekemelő érzés az, ha valaki oltványai közt járván, napról-napra látja azok fejlődését, mintegy kiszámítva, hogy a mit a vadonból, vagy a semmiből hozott létre, hogyan növekszik, sarjadzik és jut folyton közelebb azon ponthoz, hogy anyagi hasznot is hajtson. Igaz, hogy fel kell áldoznunk némileg megszokott kényelmünket és fel kell áldoznunk talán egyik-másik megszokott időtöltésünket vagy szórakozásunkat; de nincs foglalkozás, mely annyira emelné az öntudatot, mint az, hogy munkálkodásunk eredménye évről-évre gyarapodik, hogy évről-évre várhatjuk annak gyümölcsét, és nemcsak a szellemi, de az anyagi jutalom is kézzelfogható lesz. (Helyeslés.)

Azután tekintsük népünket, vajjon mi felel meg leginkább

véralkatának, természetének, szóval szellemi körének? Figyelemmel kisértem azoknak az uraknak és testületeknek munkálkodását, kik hazánk minden vidékén minden áron meg akarják honosítani az ipari oktatást.

Uraim, a szakosztály véleményét tolmácsolom akkor, de a magam meggyőződésével is kibővítem, midőn azt mondom, hogy hazánkban az általános ipari oktatásnak jelenleg még helye nincs. Nincs pedig azért, mert földmívelő vidékeink oly gyéren vannak még benépesítve, hogy nem bírunk elég munkás kézre szert tenni. Ezt bizonyíthatják földmiveseink és szőlőgazdáink akkor, midőn egy-egy gyermeknek vagy agg nőnek, a ki alig kapna kézi munkát, a szőlőkötözésért egy forintot vagy többet is kell fizetniök. (Helyeslés.) A hol a napszám ilyen drága, ott nincs elegendő kéz arra, hogy az iparnak is jusson, mert ott azt a foglalkozást kell megragadni, mely a népnek legtöbb munkát és jövedelmet biztosít.

Kimondotta a szakosztály az ipari ismeretekre nézve is azt, hogy taníttassanak, de csak oly vidékeken, melyek talaji és éghajlati viszonyaiknál fogva a földmívelésre és kertészetre nem alkalmasak. (Helyeslés.) És én úgy hiszem, hogy ezzel a szakosztály a nagygyűlés véleményével találkozott, mert, tisztelt nagygyűlés, az összehasonlító statisztika mutatja, hogy azon országokban, melyek földmivelés tekintetében nálunk hátrább vannak, — hogy messzire ne menjek, — pl. Ausztriában, egy hold megmunkálására négy munkás kéz esik, míg mi nálunk négy holdra jut egy munkás. Ha ilyen az arány, lehet-e azt követelnünk, hogy a munkás kezeket elvonjuk a földmíveléstől? Épen azért a szakosztály is nagy fontosságot tulajdonított a mezőgazdaság- és kertészetnek, és ezt előre bocsátva azután egy külön pontban vette fel az ipari tanítást. Én is e szerint óhajtom a szakosztály munkálatát előadni.

Az előkészítő bizottság által a szakosztály elé terjesztett munkálat hosszú vita tárgyát képezte, nem azért, mintha az előkészítő bizottság nem járt volna el elég szakképzettséggel és lelkiismeretességgel annak összeállítása körül, de mert különböző vidékekről lévén jelen a tanférfiak, mindenki elakarta mondani saját nézetét azon szükségletekre nézve, melyek az ő vidékén fenálla-

nak, csak miután a tárgyat több oldalról megvitatták, állapíttatott meg a szöveg úgy a mint azt szerencsén van a t. közgyűlés elé terjeszteni. Kérem annak elfogadását. (Általános helyeslés.)

c) **A tétel tárgyalása.**

A szakosztály javaslatát a közgyűlés általánosságban elfogadván, azonnal a részletes tárgyaláshoz látott, melyben főkép *Nagy Ferencz, Samu József*, dr. *Verédy Károly, Szász Ferencz, Würth János* vettek részt talpraesett észrevételekkel, fejtegetésekkel és indítványokkal. A részletes tárgyalás nem ejtett sok és lényegbe vágó változtatást az eredeti szövegen. A főbb módosítások vagy pótlások a következők: a 2-ik pontba Nagy Ferencz indítványára fölvétetik, hogy «*a selyemtermelésre is fordíttassék gond;*» a 7ik ponthoz dr. Verédy Károly ajánlotta a következő betoldást; «*minden község köteleztessék a mezei gazdaság és kertészet tanításához feltétlenül szükséges, e czélra alkalmas területek kihasítására és ezen tantárgyak sikeres tanításához megkivántató anyagok és eszközök beszerzésére, esetleg a szükséges munkaerő kiszolgáltatására. Az isk. kertekben elkövetett károkért, ha elkövetőjük ismeretlen marad, a község egyetemlegesen felelős s a kár megtérítésére kötelezendő*», mely Szász Ferencz azon bővítésével fogadtatott el, hogy «*a kihasított vagy kihasítandó területek alkalmas kerítéssel látandók el.*» Elfogadtatott még Molnár Ferencz amaz indítványa is, hogy a szakosztály javaslata a következő 12-ik ponttal toldassék meg: «*A járási faiskolákra való tekintetből járási faiskola felügyelői hivatal állíttassék fel, mely hivatal vezetője szigorúan felügyel a községekben levő minden faiskolára. E felügyelő a szakértő néptanítók közül választassék.*»

II. Minő szemléltetési eszközök szükségesek a történelem tanításához s azok mily módon állítandók elé?

a) **A szakosztály javaslata.**

A történelem tanításánál kétféle, u. m. közvetlen és közvetett szemléltetési eszközök alkalmazandók.

I. *Közvetlen szemléltetési eszközök.*

1. Ezen csoportba tartozó tárgyak, minők pl. a történelmi nevezetes-

ségü helyek, épületek, emlékjelek, múzeumok műkincsei, a történelemtanítás legbecsesebb eszközei és a leggondosabban felhasználandók.

2. A mennyiben az eszközök helyhez kötött természete azok általános felhasználásának útjában áll, e nehézségből előálló hiányt a tanító kétféleképen igyekezzék pótolni, ú. m.:

a) a történelmi kirándulások — és

b) az iskolai és megyei tanszermúzeumoknak történelmi tárgyakkal leendő gyarapítása által.

II. *Közvetett szemléltetési eszközök.*

Ezeknek az a nagy előnyük van, hogy állandóan kéznél vannak és a tanítás folytonosságát megkönnyítik. Ilyenekül:

a) a történeti térképek;

b) a történeti képek ajánlhatók.

Mindkettő alkalmas arra, hogy a közvetlen szemléltetési eszközök hiányát pótolja.

Mindkettő hathatós lélektani támogatást nyújt a történelmi ismeretek feldolgozására és állandósítására.

A történeti térképek.

1. Történeti térkép nélkül történelmet elég sikerrel tanítani nem lehet.

2. A történeti térképek nemcsak a lokális memoria erősbítésére szolgálnak, hanem valódi ismeretet is nyujtanak pl. az események jelentőségéről és az ország politikai földrajzának koronkénti átalakulásairól.

3. Utóbbi szempontból azok részint fali-térkép, részint kézi-átlász alakjában állítandók elő és pedig a következő sorozatban:

1. A népvándorlás átnézete.
2. A magyarok beköltözése mai hazájokba.
3. Az Árpád-ház korabeli Magyarország.
4. Nagy Lajos birodalma.
5. Mátyás birodalma.
6. Magyarország a török hódoltság korában.
7. Európa a harmincz éves háború korában.
8. Európa a nagy franczia forradalom idejében.

Megjegyezve, hogy a térképek szélein az illető kiábrázolt kornak megfelelő művelődéstörténeti képek legyenek berajzolva.

A szegényebb iskolák számára pedig egy lapon, de megfelelő s igen kitetsző jelölésekkel legyenek feltüntetve a különböző történet-földrajzi alakulások.

A történeti képek.

1. A korhű és művészi kivitelű történeti képek, már jelzett pedagogiai értéküknél mellett, élénk befolyást gyakorolnak az általános humán és hazafiui érzelmek ápolására.

2. A műizlés fejlesztése által a műveltség emelésére szolgálnak s a

műtárgyak és művészetek iránti érdeklődést mind tágabb körökre terjesztik ki.

A történeti képgyűjtemény összeállítására vonatkozólag az iskola szempontjából a következő elvek tartandók szem előtt:

1. A történelmi korszakok arányosan vétessenek figyelembe.

2. A képgyűjtemény művelődéstörténeti alapon legyen szerkesztve.

3. A képek legyenek művészi kivitelűek, esetleg szinezettek.

4. A képek méretei tegyék alkalmassá azokat a szobafalak díszítésére, a mi midőn az iskolai szemléltetést megkönnyíti, egyszersmind előmozdítja ezen képeknek az iskolán kívül való elterjedését is.

5. A képek jó és olcsó kiadású nyolczadrét alakban sokszorosítva tétessenek elsőrendű iskolai jutalmakká.

6. A képek egyelőre meríttessenek a magyar történelemből; tekintetbe veendő azonban a világtörténelemből is mindaz, a mi a hazai történelemre lényeges befolyással volt.

A vallás- és közoktatásügyi miniszterium kéressék fel, hogy a történeti térképek és képek tervezését vegye kezébe, s azok előállításáról gondoskodni méltóztassék.

b) **Kozma Ferencz előadó beszéde.**

T. közgyűlés! Egy olyan tantárgy tanítási eszközeiről kell ez alkalommal tanácskoznunk, melynek tanítása az elemi népoktatási tanintézetekben eddigelé csaknem kizárólag a belső szemléletre volt fektetve. Ha ily módon is sikert lehetett elérni, azt első sorban e tudomány vonzó természetének kell tulajdonítanunk. Mennyivel nagyobb lesz az eredmény, ha mint más tantárgyaknál, úgy ennél is megfelelő taneszközök fognak rendelkezésre állani.

Miután az újkori összes oktatás a szemléletre van fektetve és ez elv immár véglegesen igazoltnak tekinthető, tehát fölösleges volna a történelem tanításánál módszertani találmányokon törni fejünket, hanem egyszerűen arra kell törekednünk, hogy az ehhez szükséges taneszközök, mint más tantárgyaknál, úgy itt is az iskola szolgálatába menjenek át. A tanításnál mindenesetre legsikeresebb tanítási eszközök azok volnának, melyek magának a történetnek tárgyát képezik és melyek közvetlen szemléletet nyujtanak. Ezeket fel is kell használnunk, a hol kezünk ügyébe esnek, de mindenesetre el kell szánni magunkat, hogy ez megtörténhessék, koronkint serdültebb tanítványainkkal a kirándulások fá-

radságaira is. Ezen kirándulások természetesen csak oly napokon rendezhetők, midőn a rendes iskolai foglalkozást nem zavarják, tehát szünetnapokon. De az ezzel járó fáradság bőségesen megtérül, mert ezáltal előmozdíttatik a hazai földnek, népnek és nevezetességeinek megismerése és előmozdíttatik a nálunk még annyira fejletlen utazási vágy és szellem felébredése a hazai területen, mert ha a külföldre történő utazásokat tekintjük, bár azok mindenestre haszonnal járnak, lehetetlen kifejezést nem adnunk azon óhajnak, vajha a haza földjének és hazai intézményeknek tanulmányozására való utazási vágy nemzetünket is nagyobb mértékben áthatná. És miután a történeti kirándulások ezen szellem fejlesztésére szolgálnak, nem kétlem, hogy a hazai közlekedési hatóságok is idővel megnyerhetők lesznek, előmozdítani annak lehetőséget úgy a tanítókra, mint a serdültebb iskolai ifjakra nézve, hogy idővel mennél gyakrabban látogathassunk meg iskoláinktól távolabb eső vidékeket is.

Az iskolának azonban egyéb követelményei is vannak velünk szemben. A tanítás folytonossága, a történeti események színhelyének és a haza földrajzi területe koronkint való alakulásának biztos ismerete feltétlenül megköveteli, hogy az iskola történeti térképekkel is bírjon. S e pontnál már a szabad szemléltetési taneszközök sorozatához értünk. A történeti térképeket a történelem tanításához föltétlenül szükségeseknek kell pedagógiai tekintetben nyilvánítanunk.

A javaslatba hozott térképek a népoktatási tanintézetek egész körére lévén szánva, a hazai mellett tekintettel kell lennünk az egyetemes történet tanitására is. Azért legalább Európa különböző koru térképeit is birnunk kell. E korszakok azonban úgy vannak kijelölve, hogy feleslegessé tegyenek egy-egy megfelelő koru hazai külön térképet. Az előállítási és beszerzési költségek mértéke t. i. mértéke egyszersmind az eszme megvalósíthatásának is. És ez takarékosságot parancsol. E körülmény lebegett szemeink előtt különösen akkor is, a midőn a szegényebb népiskolák számára egyetlen térkép külön szerkesztését is javaslatba hoztuk.

A történet tanításának közvetett szemléltetési eszközei közé

a történeti képeket is felveendőknek javasoljuk. Ezek is nagy pedagogiai jelentőséggel birnak, s midőn egyfelől a térképeken egészen hiányzó történeti elemeket nyújtanak, tehát azokat mintegy kiegészítik, másfelől a művészet bámulatos erejével hatnak a felfogó-, képzelő- és emlékezőtehetségre s iskolául szolgálnak a műérzék fejlesztésére és az ízlés nemesítésére. Ez úton fogunk eljutni egykor azon eredményhez, hogy a vásári mázolásokért most elpazarolt pénz idővel a hazai művészet számára nyeressék meg. De a jó történeti képek hathatós ébresztői a humán és hazafiui érzelmeknek is. S miután mind e jótékony hatásokat az iskola közvetítésével kiterjesztik az egész nemzetre: látni való, hogy azokban az iskola nem kér haszontalan dolgot. A művészekről különben is tudjuk, hogy ők az emberiségnek minden időben a a legjobb és legnemesebb tanítói voltak. Ugyannyira, hogy fontolgatnunk kell: vajjon a Sokratesek-e vagy Fidiászok, az egyházi atyák-e, vagy a Rafaelek — s az újkori igehirdetők-e vagy Doré emelték magasabb szárnyalásra az emberben rejlő isteni szikrát?

Azért a művészettel fognunk kezet annyi, mint megsokszorozni azon szerény erőt, a melyet mi a népnevelés nagy és dicső feladatára szentelünk. (Élénk helyeslés és teszés-nyilvánítások.)

A képek tervezésére nézve egyszerűek, de méltányolhatók is az iskola szempontjából felállított kívánataink. Didaktikai és hazafias gondolatok tükröződnek azokban vissza. Még a jutalmul, vagy ha jobban tetszik, emlékül kiosztandó képek is ilyen misszióra vannak szánva. A tervezés és kivitel többi részlete művészek és más illetékes körök teendője. E közgyűlésé pedig az, hogy nyilatkozzék e kérdésben a tárgy fontosságához mért bölcseséggel, s ez által mozdítsa elő tanítási eszközeinknek becses gyarapodását. Ajánlom elfogadásra az előkészítő zottság és szakosztály előterjesztését.

c) **A tétel tárgyalása.**

A szakosztály által beterjesztett s az előadó által fejtegetett és ismertetett tétel minden változtatás nélkül fogadtatott ugyan el

a közgyűlés által; azonban egyik pontja — a történeti térképekről szóló — nagyobb kiterjedésű s igen tanuságos vitára szolgáltatott alkalmat. A vitába főképen dr. *Emericzy Géza, dr. Kiss Áron és Péterfy Sándor* vettek részt. Emericzy ellenzi a tört. térképeknek olyan alakban s oly kiterjedt mértékben való alkalmazását, a hogy azt a szakosztály javasolja. Az atlaszalakban készített tört. térképeket a népiskolákban elvetendőknek tartja s beéri a következő falitérképekkel: a Árpádház korabeli Magyarország, Nagy Lajos és Hunyady Mátyás birodalma. Dr. Kiss Áron a javaslat mellett szól; Péterfy Sándor a javaslattal egyetértve szükségeseknek tartja az abban ajánltakat, de csak a felső nép- és polg. iskolákban véli azokat használhatóknak s ily értelemben terjeszt be indítványt. A közgyűlés, a mint már fentebb is említettük, a szakosztályi javaslat szövegét fogadta el.

Negyedik nap. Aug. 23.

E nap valóságos dísznapja volt a közgyűlésnek; azzá tette az a két tárgy, a mely általános lelkesedés közepette az ország tanítóságának közörömére és büszkeségére mondhatnók egyértelműleg elintéztetett. E két tárgy volt az *Orsz. tanítók árvaházának* és az *Eötvös-alapnak* ügye. Még egy harmadik kérdés is letárgyaltatott — a *hanyag iskoláztatásra vonatkozó* szakosztályi javaslat — mely körül az aprólékos részletekbe tévedt vita hosszúra nyúlt, a nélkül, hogy ez által tanuságosabbá is vált volna.

III. A Magyarországi Tanítók Országos Árvaháza.

a) A szakosztály javaslata.

I. A magyarországi tanítók második orsz. képv. közgyűlése határozatilag kimondja, hogy a «Magyarországi Tanítók Országos Árvaházának» eszméjét magáévá teszi s annak megvalósításához minden hatáskörében s módjában levő erkölcsi és anyagi erejével hozzájárul, épen ezért a magyarországi tanítók képviseleti gyűlése a már megalakúlt «Árvaházi egyesületet» ez eszme orsz. képviselőjéül elismeri s a felett az alapszabályszerűen számára föntartott felügyeletet átveszi.

II. Ezen árvaház jótéteményeinek gyakorlásában felekezeti, nyelvi különbséget nem ismer.

III. Minthogy azonban egy vagy több külön árvaház fölépítéséhez, annak (azoknak) teljes fölszereléséhez okvetlenül megkívántató pénzmennyiség összehozása, továbbá az abban (azokban) elhelyezendő tanítói árvák eltartásának, nevelésének biztosítására szükséges alap beszerezhetése, alapítványok előteremtése a legnagyobb áldozatkészség mellett is ezen eszmének megvalósítását messzeidőre elodázná, — holott annak mielőbbi életre hívása Magyarország tanítóságának legfőbb érdekében áll — de meg pedagógiai szempontból is, egyedül helyesnek és czélszerűnek azt tarja e tanítói képviseleti közgyűlés, hogy ezen árvaházak különféle tanintézetekkel, de kiválólag gazdasági (kertészeti, földmivelési) vagy ipariskolákkal, legfőképen pedig tanító- és tanítónőképezdékkel kapcsolatosan állíttassanak föl, a hol is míg egyfelől az illető árváknak anyagi exisztencziájuk, elsőben mint a gyakorló-iskola, később mint az intézet növendékeinek, biztosítva volna, másfelől az intézetekből, mint a hazának munkára szokott és szoktatott humánus polgárai kerülnének ki az illetők.

IV. Hogy ez eszme már a legközelebbi időben életre hívassék s mielőbb megkezdhesse áldásos működését, a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr ő nagyméltóságát, kinek nemes szíve jóságát a közjó előmozdítására, különösen a népnevelés terén, már oly sok emlék hirdeti, fölkéri már ez a tanítói képviseleti közgyűlés, hogy a most épülőben levő budapesti tanítóképző-intézetben, ez első, valóban példányszerűnek igérkező magyar pedagógium helyiségében kegyeskedjék ez eszmének kivitelét lehetővé tenni az által, hogy ott évenkint 10—12 tanítói árva eltartására alkalom és mód nyújtassék, a kik aztán ezen, a főváros népiesebb helyétől távol eső intézet gyakorló iskolájának állandó és biztos növendékei fognának lenni.

V. A magyar tanítók árvaháza, mint az Eötvös-alap intézménynyel testvérintézet, az Eötvös-alap évi kiosztott jótéteményében — az Eötvös-alap erre vonatkozó szabálya értelmében — évenkint részesüljön.

VI. A magyarországi tanító-egyletek árvaházi bizottságot szervezzenek s az e czélra ezen bizottság által összehozott pénzösszeg nyilvános elszámolás mellett, az árvaház gyüjtő-bizottságának félévenkint átadassék.

VII. Az országos nyugdíj- és gyámintézetből a tanítók árvái részére kiutalványozott összeg azon esetre, ha az árva valamelyik árvaházban helyeztetik el, ez árvaház javára esik.

b) **Tóth József előadó beszéde.**

T. képviseleti közgyűlés! Istennek legyen érte hála, nem röpke szó, de minden valódi művelt ember szívében és lelkében élő igaz meggyőződés és kétséget kizáró világos tudat az ma már, hogy a társadalomnak egyik fontos, egyik főtényezője a tanítóság, az a tanítóság, mely a kezére, gondviselésére bízott gyermekek-

nek szívét, tehát a jövő nemzedéket formázva, Isten és emberek előtt oly igen nagy felelősséget hordoz vállain.

És épen ezért, midőn egy ily fontos társadalmi tényező komoly tanácskozásokra jött össze, ez összejövetelnek czélja sokkal fontosabb, semmint egy ilyen jelenséget egyszerűen csak tudomásúl vegyen és a fölött közönyösen napirendre térjen épen az a társadalom, mely tudja, érzi, hogy a tanítóság gondolkozása, helyfoglalása, érzelme átalakító hatással bírhat és valóban bír is rája nézve.

És nekünk csak örülnünk kell, hogy a tanácskozás iránt általános érdeklődés mutatkozik; nekünk csak jól eshetik, ha tapasztaljuk, hogy működésünket éber figyelem kiséri.

Mert hiszen imádja közülünk Istenét bárki is bárminő templomban, beszéljen közülünk bárki is bárminő nyelven: tudjuk, érezzük, hogy e figyelő, sőt többet mondok, e számonkérő társadalom mindnyájunkra nézve kivétel nélkül nem más, mint imádott hazánk, ez a sokat szenvedett és szenvedései közben is gyermekeinek hű ragaszkodása, hő szeretete által oly boldog édes anya. (Élénk éljenzés és tetszésnyilvánítások.)

Minden szó, mely ajkainkat elhagyván, e tárgyalási teremben felhangzik, minden szó őt érdekli legközvetlenebbül, és épen ezért minden tetteinknek, minden alkotásainknak, melyekké e szavak érlelődhetnek, ő lesz nemcsak legilletékesebb birálója, de egyszersmind birája is. És mi, mert erős a hitünk, hogy nincs közülünk és nem is lesz, hiszen nem is lehet, csak esetleg egyetlen egy is, ki ezen édes haza ellen még csak gondolatban is véteni akarna, akár az által, hogy mint népnevelő, a gyermekeknek ártatlan szívéből a hit áldását elvonni, vagy abban azt elfojtani akarná, akár az által, hogy a gyermekek értelmének fejlesztését a reál-ismeretek útján és alapján szigorú kötelességének ne ismerné: nyugodtan, bátran állunk meg ezen igazságos biró ítélőszéke előtt, tudván és a szerint cselekedvén is, és ebbeli meggyőződésünkben sem gúny, sem kicsinylés, sem ijesztgetés vissza nem rettent, tudván, hogy minden működésünkkel egy közös bol-

dogságot akarunk elérni, azt, mely által biztosítva van az erkölcs, az értelem.

Nevezetesen oly népiskolát akarunk megteremteni, mely két alapon nyugszik: a vallás által biztosított erkölcsi, s a reál-ismeretek által fejlesztett értelmi alapon. (Helyeslés.) És egy ilyen, két alapon nyugvó népnevelési intézet, képzése közben nyerhet különböző formákat; de ez annak alaposságát, mely erkölcsöt maga teremt, hirdet, soha nem fogja veszélyeztetni. (Helyeslés.)

Ilyen népnevelési intézet templomából nem fog soha kikerűlni sem féktelenség, sem zabolátlanság, sem üszökkel dobálódzó hitetlenség, nem fog soha kikerűlni olyan, mely akár a felekezetek, akár a nemzetiségek közt gyűlölködést terjeszthessen. (Élénk helyeslés és tetszés.)

Ha mi ezen a téren haladunk, ha mi vindikáljuk magunknak azt, hogy bárminő iskolában működünk, e két elvnek alapján akarunk működni, erkölcsösséget és értelmességet fejlesztve és terjesztve: akkor népnevelői, néptanítói hivatásunknak tökéletesen megfeleltünk.

Es ha ily népiskolákat teremtünk, ez által kifejlesztettük a tanítói közérzületet, azt a közérzületet, mely helyes irányban fejlesztve és fejlődve, csodákat fog véghez vinni nemcsak tanügyünknek a kor színvonalára való emelésében és annak ott folyton megtartásában, de egyénekről léven szó, a tanítóság erkölcsi, szellemi és anyagi jólétének előmozdításában is.

E közérzület forrást fakaszt a szomjazó részére a sziklából, felruházza a ruhátalant, az éhezőnek kenyeret ad, a hajléktalan fölé födelet épít. (Élénk tetszés.) Hangozzék mindannyiunknak szívén, lelkén keresztül a nagy költő szava, mely azt mondja:

«Előtted a küzdés, előtted a pálya,
Az erőtlen csügged, az erős megállja;
És tudod, az erő micsoda? Akarat,
Mely előbb vagy utóbb, de borostyánt arat.»

(Zajos éljenzés és taps.)

A magyar tanítóságnak csak akarni kell, ilyen erkölcsi testületnek, mely a népet neveli, akarni kell, és meg lesz Magyarország tanítóságának árvaháza. (Élénk éljenzés.)

Én tisztelettel kérem az igen t. képviseleti gyűlést, tiszteljük meg ezen második tanítógyűlés emlékét az által, hogy mondjuk ki, hogy igenis, akarjuk létesíteni, az árvaháznak eszméjét megteremteni. (Élénk felkiáltások: Akarjuk! Akarjuk!)

Épen ezért kezet kézbe, vállat vállnak vetve, ne válaszszon el bennünket lelki, hitbeli meggyőződés, ne válaszszon el bennünket nyelvi különbség, legyünk testvérek mindannyian és mint testvérek, elhagyott árváinknak mutassuk meg az épületet, melyben a gyermek jövője megalkotva lesz, mert nincs elhagyatva, és vigasztaljuk meg a szegény tanítót azzal, hogy e tudattal, halálos ágyán, mosolyt csókolva ajakára a közérzet, nyugodtan halhasson meg. (Éljenzés.)

Ha mi létesítjük az árvaházat, igen sok kérdést megoldottunk. Hiszen hány elhagyott gyermeket mentettünk meg a társaságnak, hiszen hány igazi hivatott férfiú retten vissza e pályától, mely sokaságunknál fogva anyagi küzdelmekkel jár, kevés fizetéssel, folytonos gonddal, szívrepesztő fájdalmakkal.

Uraim, minden könyű, melyet az árvának szeméből letöröl a létesítendő árvaház, önöket fogja megáldani, mert önök tették meg a kezdeményezést. A II. országos tanítógyűlés mondja ki azt, hogy igenis testvérek vagyunk és mint testvérek, megalkotjuk az árvaházat. (Élénk éljenzés.) Én esedezem az általam előterjesztett indítványoknak elfogadásáért. Azt hiszem, vitát sem kell kezdenünk. Oly egyszerű, oly nemes intenciójú, oly igazságot hirdető szavak ezek, melyek vitát nem fognak kelthetni. Itt csak a szeretet szavai szólnak, itt csak gondoskodásról van szó, s Magyarország tanítóságának bármelyik férfia hozza ide kézen fogva az elhagyott árva gyermeket, el fog fogadtatni és a gyermek áldani fogja önöket. (Zajos éljenzés és taps.)

c) A javaslat tárgyalása.

A gyűlés a javaslatot általánosságban közfelkiáltással s az előadó meg Györgyössy Rudolf rövid felszólalása után részleteiben is óriási többséggel elfogadja. Midőn az előadó lelépett a szószékről, a tagok hosszantartó éljenzésben törtek ki s Péterfy Sán-

dor indítványára Tóth Józsefnek és társainak jegyzőkönyvileg köszönetet szavaztak.

IV. Mi az oka, hogy a fenálló ellenőrző rendszabályok daczára az iskoláztatás sok helyen hanyag, és minő intézkedések lennének szükségesek annak megszüntetésére?

a) A szakosztály javaslata.

A hanyag iskoláztatás okai a következők:

1. A tankötelesek összeírásának hiányai, melyeknek oka részint az összeírók felületes eljárásában, részint az egyes szülék visszaéléseiben keresendők. 2. A szülék szegénysége. 3. A szülék közönye. 4. Az iskolák czélszerűtlen elhelyezése, minek következménye az, hogy a tankötelesek egy számbavehető részétől az iskolai helyiségek távol esnek, s így különösen télen ez által az illetőkre nézve az iskolalátogatás meg van nehezítve. 5. Az egészséget veszélyeztető iskolaépületek. 6. A tankötelesek nyilvántartásának hiányai, melyek különösen onnan származnak, hogy az egyik községből a másikba, vagy nagyobb városokban az egyik városrészből a másikba átköltözött lakosok tanköteles gyermekeinek iskoláztatása a legtöbb községben eddig követett hatósági eljárás mellett kellőleg nem ellenőrizhető. 7. Azon visszás körülmény, hogy egy és ugyanazon községben a tanév más és más időkben veszi kezdetét, és az, hogy a tanulók a szorgalmi idő alatt tetszésök szerint egyik iskolából a másikba íratkozhatnak be. 8. A szorgalmi időnek meghatározása körül a különböző helyi viszonyok ignorálása. 9. Nem ellenőríztetik eléggé szigorúan a népoktatási törvény azon intézkedésének végrehajtása, mely szerint a házi-, magántanulók valamely nyilvánossági joggal bíró tanintézetben vizsgát tenni kötelesek. Sőt arról sincs gondoskodva, hogy az ezen tekintetben fölmerülhető mulasztások és visszaélések mily hatóságok útján s miként bűntetendők. Épen ez adott és ad alkalmat a zugiskolák létezésére s terjedésére is. 10. Az iskoláztatásra vonatkozó rendszabályok végrehajtása körül tapasztalható lanyhaság. 11. A rossz iskolai fegyelem. 12. Az iskola által — annak túltömöttsége, hiányos fölszerelése és egyéb ezekhez hasonló okok miatt — elért eredmények elégtelensége. 13. Az iskolai rendtartás hézagos keresztülvitele. 14. Egyes tanítóknak a neveléstani szabályokba ütköző magatartása.

A hanyag iskoláztatás megszűntetésre kimondja a bizottság a következőket:

1. Mivel az általános tankötelezettség teljes érvényre emelése, nemkülönben a hazai népoktatás állapotát feltűntető adatok hűsége feltételezi azt, hogy a hazai tankötelesek évenkint pontosan összeíratnak: ezen okból a tankötelesek összeírása minden községben a legszigorúbb lelkiismeretességgel teljesítendő, épen azért kívánatos volna, hogy az összeírás minden hazai községben a tanítók mellőzhetlen közreműködésével a közigazgatási

hatóságok által eszközöltessék. 2. Törekedjünk lehetőleg arra hatni, hogy a népoktatási törvény azon pontja, mely az egyes népiskolai osztályok népességére vonatkozik — a túltömöttség megakadályozása szempontjából — minden politikai, esetleg hitközség által lehetőleg megtartassék. 3. Oly községekben, hol a tankötelesek számarányához képest elegendő számú s a közegészségügy kívánalmainak megfelelő iskolák nincsenek, kívánatos volna, hogy az illető politikai vagy hitközség, esetleg az állam által a szükséges iskolák mielőbb s fokozatosan felállíttassanak. 4. A szegénysorsú szülék tanköteles gyermekeinek ruházattal, tankönyvekkel s tanszerekkel való ellátásáról minden község költségvetésileg, vagy pedig társadalmi úton gondoskodjék. 6. Az iskolaszékek utasítandók lennének, hogy a szorgalmi idő megállapítását a hatáskörükbe tartozó iskolákra nézve a helyi viszonyokhoz alkalmazzák, s semmi szín alatt sem engedjék meg, hogy elfogadható ok nélkül a tanév alatt a tanulók osztályt változtassanak. 7. A szülék kötelezendők gyermekök mulasztásának okát az illető tanítónál minden egyes előforduló esetben azonnal bejelenteni. 8. A mulasztás igazolt vagy igazolatlan voltának megállapítása első sorban az osztálytanítót illesse. 9. A bírságolás kéthetenkint eszközöltessék s az iskolaszék vagy állami iskolai gondnokság által igazolatlanúl mulasztó tankötelesek szüleire kiszabott bírság, közigazgatási úton minden egyes esetben kérlelhetlenül behajtassék. 10. A községi iskoláztatás állapotáról, a bírságolásokból befolyt pénzösszeg pontos kitűntetése mellett, minden iskolaszék vagy állami iskolai gondnokság tartozzék havonkint az illetékes közigazgatási bizottsághoz kimerítő jelentést tenni. 11. Az egyik községből a másikba, vagy nagyobb városokban az egyik városrészből a másikba átköltözött szülék tanköteles gyermekeinek nyilvántartására minden községi előljáróság kölcsönösen köteleztessék, s az egyes politikai hatóságok által ezen irányban vezetett jegyzék tartalma minden tanév elején az illető iskolai igazgatósággal közöltessék. 12. Hogy a népoktatási törvénynek a pontos iskolalátogatásra vonatkozó intézkedései nem ismerésével senki se védekezhessék: a nevezett törvénynek s az arra alapított utasításoknak ide vonatkozó részei, a községi előljáróságok által minden tanév elején — a tankötelesek idején való beíratására szólító felhívással — pontosan kihirdetendők; s ugyanezek még általánosabb megismerhetés végett az ABC-ék és olvasókönyvek czímtáblái belső oldalaira lenyomatandók. Végül 13. A tanító gyöngéd, tapintatos bánásmóddal hasson oda, hogy a gyermekek az iskola falai között magukat jól érezzék, a tanulást kellemes foglalkozásnak tekintsék; maga a tanító pedig rendszeretet tekintetében minden tettével tanítványainak mintaképül szolgáljon.

b) **Czehe Győző előadó beszéde.**

Mélyen tisztelt közgyűlés! Az 1868. évi törvényhozás a nyugati előhaladott kultúra viszonyaitól áthatva, egy oly nagyszabású üdvös törvényt alkotott, mely hazai közművelődésünk

történetében mindenkor mint korszakalkotó fog szerepelni. E törvényben van letéve hazánk jövendő szellemi és így közvetve anyagi nagyságának alapja; e törvény van hivatva arra, hogy nemzetünk egykor a nyugati mívelt államok sorába emelkedjék. S valóban, mióta a népoktatási törvény szellemében intézzük népoktatási ügyünket, e téren aránylag igen rövid idő alatt oly óriási haladást vagyunk képesek felmutatni, mely Európa összes mívelt nemzeteit méltán bámúlatra ragadhatja. E törvényben nyert kifejezést, e törvényben emelkedett érvényre nemzetünk szellemi előhaladásának «conditio sine qua non»-ja: az általános tankötelezettség nagy elve. E fontos elvnek a gyakorlati életben érvényre emelése a törvény végrehajtásával megbízott állam egyik legfőbb feladata.

Vegyük csak figyelembe közoktatási kormányunk e törvény szigorú végrehajtását czélzó üdvösnél üdvösebb rendeleteit, intézkedéseit; tekintsük egyes lelkes tanfelügyelők és tanügyünk tovább-fejlesztése iránt érzékkel bíró törvényhatóságaink harmonikus működésének jelentékeny eredményeit; tekintsük azon fáradhatatlan tevékenységet, melyet ez irányban a hivatásuk magaslatán álló néptanítók kifejtettek és kifejtenek: és örömmel kell konstatálnunk, hogy az általános tankötelezettség elvének a gyakorlati életben való érvényre emelése tekintetében hazánkban, specziális nemzeti karakterünket mindenesetre szem előtt tartva, az utóbbi évtizedekben a viszonyok lényegesen javúltak. (Igaz! Úgy van!)

A nemzet nagy zöme által alig ismert új elvre alapított iskolázás teljes keresztülvitele tekintetében megindult mozgalom azonban nem egy, hanem számos évtized alatt teremheti meg óhajtott gyümölcseit, különösen nemzetünknél, mely a szellemi előhaladás iránti érzékének fejlesztése helyett, saját létfentartása érdekében a történet tanúsága szerint annyi évszázadon át arra volt utalva, hogy fegyverrel kezében állja útját a nyugati cziviliczáczió békes fejlődését fenyegető barbár elemeknek.

E körülmény is egyik oka annak, hogy daczára a kor színvonalán álló népoktatási törvényünknek, különösen nemzetünk

alsóbb osztálya, a népoktatás magasztos czélját felfogni nem képes, mely sajnos állapot leginkább abban nyilvánúl, hogy tanköteles gyermekeiket vagy végképen visszatartják az iskolától, vagy rendetlenűl járatják iskolába.

A gyermekek hanyag iskolalátogatásának többi okait bátor leszek a szakbizottság javaslatában előterjeszteni. (Helyeslés.)

c) **A javaslat tárgyalása.**

A javaslat általánosságban vita nélkül elfogadtatott, azonban a részletes tárgyalás alkalmával különösen a 14-dik pontnál — mely a hanyag iskoláztatás egyik okául «*egyes* tanítóknak a neveléstani szabályokba ütköző magatartását» is említi — oly szélylyel ágaztak a nézetek, hogy csak nagy idő múltával juthatott az ülés megállapodásra. A vitának, melyben főképen Tóth József, Kós Ferencz, Várady Károly, dr. Verédy Károly és Tanos Imre vettek részt, eredménye az lett, hogy a 14-ik pontot Tóth József indítványa értelmében ekép módosították: «egyes tanítóknak *és iskolaszékek*nek a neveléstani szabályokba ütköző magatartása». — Továbbá Gáspár János indítványa értelmében Várady Károly módosított fogalmazása szerint a hanyag iskoláztatás okai közé a következő 15-ik pont is felvétetett: «*A községi élet egységének a határtagosítás után sok helyütt ijesztő mértékben beállott feltagolása s ezzel összeköttetésben a pásztorkodásra mind nagyobb számmal használt tanköteles gyermekeknek az iskolától való elvonása*». — E két ponton kívül még csak annál a pontnál fejlődött ki élénkebb vita, melyben «*a tankötelesek összeírásánál a tanító esetleges közreműködéséről*» van szó. A vitában Sudy K. János ama indítványa győzött, hogy a pontnak e része hagyassék el.

V. A magyarországi tanítók Eötvös-alapjának átvétele és szervezete.

a) **A szakosztály javaslata.**

Az Eötvös-alap ügyének elintézésére hivatott szakosztály igen kevés s többnyire lényegtelen módosítással azt az alapsza-

bálytervezetet fogadta el s terjesztette a közgyűlés elé, a melyet az I. orsz. t. képv. közgyűlésből s a III. egyet. tanítógyűlés végreh. bizottsága részéről e czélra kiküldött ötös bizottságok együttesen megállapítottak. Az új alapszabályok alapelveit és nevezetesebb pontjait az említett bizottságok munkásságával együtt folyóiratunk múlt füzetében bővebben ismertettük; azért ez alkalommal fölmentve érezzük magunkat az amúgy is terjedelmes munkálatnak ez alkalommal való közlése alól. Csak azt a három határozati pontot közöljük, a melyek kiséretében az alapszabálytervezetet a szakosztály beterjesztette. E pontok a következők:

1. Felhívandó az orsz. képv. tanítógyűlés Eötvös-alapügyi szakbizottsága, hogy az alapszabályok 26. és 32. §§-ai értelmében készítse el úgy a helyi alapgyűjtő, mint az orsz. gyűjtő- és kezelő-bizottságok részére az ügyrendeket.

2. Ugyancsak az orsz. képv. tanítógyűlés Eötvös-alapügyi szakbizottságának munkakörébe osztandó, hogy a megválasztandó gyűjtő- és kezelő-, a jótéteményeket osztó és pénztárt vizsgáló bizottságok megválasztása iránt tegyen javaslatot.

3. Az alapszabályoknak a magas miniszteriumhoz való fölterjesztésével, nemkülönben azok szentesítése után az alap átvétele ügyében szükséges intézkedések megtételével a II. orsz. képv. tanítógyűlés elnöke bizatik meg.

A fentebbi pontok értelmében megalkotandó ügyrendekkel a szakbizottság még nem készülvén el, erre vonatkozó javaslatának beterjesztését egy későbbi ülésre kéri halasztatni. (Megtörtént az aug. 24-én tartott nyilvános ülésben, a mikor a szakosztályi munkálat változtatás nélkül elfogadtatott.)

b) **Péterfy Sándor előadó beszéde.**

T. közgyűlés! A mint méltóztatnak emlékezni, már az első orsz. tanítótest. képv. közgyülés határozott az Eötvös-alap ügyében. Kiküldött egy ötös bizottságot, melynek feladata volt az átvétel ügyében érintkezni a III. egyet. gyűlés végrehajtó bizottságával, a mely a feltételeket az átadásra nézve az ötösbizottsággal együtt megállapítaná. Ezen határozat értelmében a végrehajtó bizottság, valamint az orsz. tanítógyűlés ötös bizottsága tanácskozásokat tartottak s a tanítóegyesület beleegyezésével abban állapodtak meg,

hogy az orsz. t. képv. közgyűlés bizonyos feltételek mellett átveheti az egyet. gyűlés végrehajtó bizottságától az Eötvös-alapot. Ezen feltételek országszerte mindenki előtt ismeretesek, és azért ezeknek csak lényegét fogom itt előterjeszteni. Az első feltétel, mely mellett az egyetemes tanitógyűlés végrehajtó bizottsága az országos tanítógyűlés ügykörébe adja az Eötvös-alapot, abban áll, hogy az Eötvös-alap czéljától soha semmiféle körülmények közt se térittessék el; a 2-ik feltétel abban áll, hogy az Eötvös-alap ügyeiben az országos tanítói-gyűlés is csak azon tagoknak adjon lényeges jogokat, kik az Eötvös-alaphoz hozzájárultak; a 3-ik feltétel abban rejlik, hogy az osztó bizottságba, melyet minden országos tanitógyűlés választ, azok is megjelenhessenek és teljes jogokat élvezhessenek, kik az egyletek által küldetnek. Ezen jogtól még azon egyletek sem tiltatnak el, kik esetleg az országos tanító-gyűlésben helyt nem foglalnak, de egyébként az Eötvös-alap rendes tagjai. (Helyeslés.) Egy másik föltételül tűzetett ki, hogy az Eötvös-alap fő-felügyelete ezentul is mindenkor a közoktatásügyi miniszterium hatásköréhez tartozzék.

Ezek azon sarkalatos feltételek, a melyeket a végrehajtó bizottság a maga részéről is helyeselt és melyeket az országos tanítógyűlés 5-ös bizottsága elfogadott, ezek azon feltételek, a melyeket az országos tanitói egyesületnek legnagyobb része, de különösen azon egyletek, melyek addig az Eötvös-alap ügyével törődtek, szintén helyeseltek. (Tetszés.) Ezen alapon kiindulva az előkészitő bizottság készitett egy javaslatot, mely már ezen feltételeket magába vonja és mely alapszabályul szolgál az Eötvös-alapra nézve. Az előkészitő bizottság által készitett ezen munkálat előttünk fekszik. A szakosztály ezt tárgyalta, minden nagyobb változás nélkül elfogadta és engem bizott meg avval, hogy az orsz. tanitógyűlés előtt a munkálatot elfogadásra ajánljam. (Éljenzés.)

Szólhatnék arról, hogy miért kell az Eötvös-alapot épen az orsz. tanitógyülés kezébe, ügykörébe venni.

De annyit szóltunk már erről, hogy én itt feleslegesnek tartom az elmondottakat, a másutt közölteket ismételni. Országos ügy ez, a tanitóságnak, az orsz. képviseleti tanitógyűlésnek ke-

zébe való. Ez meggyőződésem, és azért óhajtom, hogy az orsz. képviseleti tanítógyűlés is nyilatkozzék. (Helyeslés.)

Szólhatnék arról is, hogy vannak különféle nézetek, melyek az átadást bizonyos formaságok miatt nem tartják tanácsosnak, és az átvételt nem tartják óhajtandónak.

Megvallom őszintén, hogyha valahol áll az az igazság: hogy a betü megöl, a lélek az a mi megeleveníti — úgy ez bizonyosan ezen kérdésben áll. Ha mi a formalitásokat nézzük, és a régi alapszabályokhoz szigorúan ragaszkodnánk, ez megölné az Eötvös-alapot; mert egyetemes gyűlést tartani nem oly gyerekjáték, mint némelyek gondolják. Mi tudjuk már, mit tesz az, és nagyon jól tudjuk, hogy a fővárosi tanítókat ez idő szerint nem lehet rávenni arra, hogy egyetemes tanítógyűlést rendezzenek, mert ezen új orsz. tanítói intézménynek, ezen tanítói képviseletnek nem akar útjába, fejlődésébe gátakat tenni. (Helyeslés.) Bevárni pedig azon időt, mikor szükséges és tanácsos lesz egy egyetemes gyűlést tartani, és az Eötvös-alapot attól függővé tenni, ez annyit tesz, mint madzagot kötni az Eötvös-alap nyakára.

Egyébként a lényeg az, hogy az orsz. tanítóságnak kívánsága szerint történjék az Eötvös-alappal a minek történnie kell. Az orsz. tanítóság képviselői együtt vannak, sokkal tökéletesebben megtudhatni itt véleményét az orsz. tanítóságnak, mint bármely egyetemes tanítói gyűlésen. (Igaz!) És ha az orsz. tanítóság többségének véleményét tudjuk meg, akkor lelkiismeretünk meg lehet nyugodva tökéletesen.

Szólhatnék arról is, hogy az orsz. tanítógyűlés egy oly eseménynyel áll szemben, mely az Eötvös-alap ügyét komolyan érinti. De nem szólok ezuttal erről, mert ugy hiszem, hogy azon körülmény, melyre czélzok, egészen másként fog alakulni, hogy illetékes helyen komolyabb tanulmányozás tárgyává teszik az ügyet, ha az értekezlet, mely egy memorandumot készít, majd véglegesen tárgyalja e memorandumot.

Ugyanezért minden hosszabb bevezetés nélkül e munkát, melyet a szakosztály elfogadott, a t. kartársaknak elfogadásra ajánlom úgy átalánosságban, mint részleteiben. (Éljenzés.)

c) **A javaslat tárgyalása.**

A szakosztály javaslatát a közgyűlés úgy általánosságban mint részleteiben is közfelkiáltással elfogadja s Nyujtó Pál indítványára Péterfy Sándornak, a ki nyolcz évvel ezelőtt az alapot kezdeményezte, és mindazon egyesületeknek és egyéneknek, a kik annak felvirágoztatása körül fáradoztak, meleg köszönetet szavazott s ezt jegyzőkönyvileg is megerősítette.

Ötödik nap. Aug. 24.

E napon két órai megszakítással, mely az ebéd időre esett, reggeli 9-től esi 7 óráig tanácskozott a közgyűlés s rendkívül tanuságos viták közepett három javaslatot tárgyalt le: *az isk. tanítás túlterheltségéről szólót,* a mely körül a vita inkább csak széltében terjedt, *az osztott és osztatlan népiskola tananyagának beosztásával* foglalkozót, a melynek tárgyalása már mély medret ásott magának és az *iskolai és ifjusági játékokról szólót,* mely ép úgy hatott ujságánál mint nagy fontosságnál fogva, melyet a közgyűlés tagjai teljes mértékben felfogtak.

VI. Érinti-e a túlterhelés vádja a mi népiskoláinkat, s ha igen, milyen mértékben érinti s miképen kell az esetleges túlterhelésnek elejét venni?

a) **A szakosztály javaslata:**

Tekintve azt, hogy a miniszteri tanterv oly ideális mű, a melynek lelkiismeretes keresztülvitele elméleti szempontból szükséges ugyan, de relativ szempontból nem mindig lehetséges, azért a túlterhelés vádja is csak viszonylagosan illetheti a népiskolát.

A túlterhelés ez idő szerint tényleg tapasztalható a népiskolában, és pedig tapasztalható egyrészt magában a miniszteri tantervben, másrészt a tantervtől eltérő egyéb viszonyokban.

Túlterhelés főleg az egy tanítóval biró osztatlan népiskolában létezik, és pedig ott, hol

1. a kötelező miniszt. tanterv nem állapítja meg a tananyag maximumát és minimumát, a mennyiben egyenlő terjedelemben rendeli el a tananyagot osztott és osztatlan, egy és több tannyelvü népiskolákra.

2. Hol a miniszt. tantervben előírtnál nagyobb tananyag állapíttatik meg, vagy a kötelező tantárgyakon kívül egyéb tárgyak is taníttatnak és ennek megfelelően a tanítási idő is szaporíttatik.

3. Hol az órarend megállapításánál a közegészség, pedagógia, különösen a didaktika követelményeire nincs kellő tekintet.

4. Hol többé-kevésbbé czélszerűtlen tankönyvek használtatnak, a melyek a tananyag és órarend helyes megállapítása esetében is túlterhelést okoznak, a mennyiben a tanítók azok teljes tartalmát tanítják, habár az az illető osztály tananyagát meghaladja.

5. Hol a szorgalmi idő kevesebb a törvényben megállapítottnál, a mennyiben t. i. az iskolalátogatás pontatlan, a szorgalmi idő esetleg megszakíttatik és mindezek daczára a tananyag teljes feldolgozása még is követeltetik.

6. Hol a tanítványok tulságosan foglalkoztatnak házi feladványokkal.

7. Hol az osztatlan népiskola a tananyagot nem csoportosítja kellően vagy azt nem redukálja a helyi viszonyoknak megfelelően.

A túlterhelés okainak megszüntetése czéljából szükséges:

I. Az osztott és osztatlan népiskola tananyagának megkülönböztetése, illetve a maximum és minimum megállapítása, különös tekintettel a vegyes tannyelvü iskolákra.

II. A jelen javaslat figyelembevételével módosítandó miniszt. tanterv pontos megtartása.

III. Az órarend oly megállapítása, mely a közegészség, pedagógia és didaktika követelményeinek teljesen megfeleljen.

IV. A munka és pihenés czélszerű váltakozása.

V. Hogy a tankönyvek az illető osztályok tananyagának teljesen megfeleljenek és a külön kézirati füzetekből való tanulás mellőztessék.

VI. Hogy a tanítványok házi feladványokkal el ne halmoztassanak.

b) **Tanos Imre, előadó beszéde.**

T. közgyűlés! Gyakran hangoztatják különféle oldalról, hogy az iskola nincs kellő tekintettel a gyermekek természetes fejlődésének követelményeire. A közvélemény megnyugtatására és a magunk eljárásának igazolására szükséges, hogy ez állítással behatóbban foglalkozzunk; vizsgáljuk: vajjon egyáltalában alapos-e, és ha alapos, mennyiben képez ez állítás magában véve oly körülményt, oly okot, melyből folyólag az ifjúság fejlődése megakasztva, hátráltatva lehet?

Első sorban talán nem lesz fölösleges megállapodnunk az iránt, hogy tulajdonképen mit is lehet, és kell értenünk a túlterhelés fogalma alatt? Véleményem szerint — és merem mondani — az első szakosztály véleménye szerint is, melynek nevében szerencsém van a tárgyalás alatt levő javaslatot beterjeszteni, túlterhelés mindaz, mi többé-kevésbé arra vezet, azt eredményezheti,

hogy a gyermek képességének, tehetségének, fejlődési fokának megfelelően nem vezettethetik, és annak megfelelően nem neveltethetik. Így tehát egész általános értelemben véve a szót, meglehetősen sok minden tárgy és dolog foglalható és vonható ebbe egybe.

E kérdés vizsgálatánál t. i.: érinti-e a túlterhelés vádja népiskoláinkat, s ha igen, mily mértékben érinti, miként kell az esetleges túlterhelésnek elejét venni: okvetlenül szükséges, hogy a tantervet is előzetes bírálatunk tárgyává tegyük, mert csak akkor lehetünk abban a helyzetben, hogy tárgyilagos, helyes, igazságos feleletet adhassunk a kérdésre. Ha a tantervet, melynek követelményei szerint kell az ifjúságot az iskolában foglalkoztatni, tanítani, nevelni, tűzetesen ismerjük, és azt vagy megfelelőnek látjuk, vagy pedig egyik-másik dologban meg nem felelőnek véljük, tehát a tanterv minőségétől, és a tantervre vonatkozó ítéletünktől van föltételezve e kérdésre adandó feleletünk is.

És itt mindjárt előzetesen is megjegyzem, hogy a nevelési szakosztály ez alkalommal nem látta czélszerűnek oly általános értelemben, oly, a népiskolai intézetek minden részét és faját egybeölelő fogalomban foglalkozni a kérdéssel, hanem kiválóan és főképen csakis ama népoktatási intézetekre vonatkozóan tesz javaslatot, csakis azokkal foglalkozik javaslatában, melyek úgy túlnyomó nagy számuknál fogva, mind pedig egyéb fontosságuknál fogva is ezúttal talán első sorban igénylik, hogy a netalán konstatálandó baj orvoslása czéljából legelőször is odamutassunk, a hol legégetőbb, legmesszebb kiható lehet a baj. Ez okból csak az elemi népiskolákra vonatkozván, van szerencsém a javaslatot beterjeszteni.

És itt mindenekelőtt vizsgálva a tanterv követelményeit, a szakosztály ama nézetének van szerencsém kifejezést adni, hogy vannak a túlterhelés okairól felsorolható oly körülmények, melyek a tantervből magából folynak, tehát a tantervnek nem egészen czélszerű, nem egészen helyes minőségétől vannak feltételezve; de vannak azután, véleményem szerint, sokkal több más körülmények, melyek teljesen függetlenül a tantervtől szintén hátrányosak az ifjúság nevelésére.

Kérem a t. közgyűlést, méltóztassék a benyújtott javaslatot oly szempontokból bírálata tárgyává tenni, a mily szempontok a szakosztályt vezették. Ajánlom a szakosztály javaslatát a részletes tárgyalás alapjául való elfogadásra.

c) **A javaslat tárgyalása.**

A javaslat tárgyalása körül kifejlődött hosszabb vita leginkább aprólékos részletek körül forgott, s daczára a sok indítványnak, nem történt lényegesebb változtatás az általánosságban elfogadott szövegen.

VII. A tanítási anyag megkülönböztetésére szolgáló elvek az osztott és osztatlan elemi iskolákban.

a) **A szakosztály javaslata.**

1. A hat évfolyamú népiskolának három faja különböztetendő meg: *a)* az egy tanítójú; *b)* a két tanítójú; *c)* a több tanítójú elemi népiskola.

2. A népiskola e három fajának mindenike más-más terjedelmű tananyag alapján szervezendő.

3. Az 1868. évi XXXVIII. tcz. illető §-ban elrendelt valamennyi tantárgy a 6 évfolyamú elemi népiskola mindenik fajában tanítandó.

A) *Az egy tanítójú elemi népiskola.*

4. A heti óratervben kitett külön tantárgyakként taníttatnak: a vallás-erkölcstan (mind a 6 évfolyamban), a beszéd-értelemgyakorlatok (az 1-ső és 2-dik évfolyamban), az írva olvasás (az 1-ső és 2-dik évfolyamban), az olvasás (a 4 felső évfolyamban), a számtan (mind a 6 évfolyamban), ének (mind a 6 évfolyamban), testgyakorlás (a 4 felső évfolyamban), kézimunka (mind a 6 évfolyamban), a nem magyar tannyelvü iskolákban a magyar nyelv gyakorlása (mind a 6 évfolyamban).

5. Kapcsolatosan tanítandók: *a)* a mértan és rajz a számtannal; *b)* a nyelvtan, szépírás, irálygyakorlatok és a reáliák külön olvasókönyv segítségével.

6. Ezen külön olvasókönyv tartalmát tennék: *a)* a reáltantárgyak tananyagának legfőbb tudnivalói, még pedig kedélyre ható olvasmányok alakjában; *b)* szorosabb értelemben veendő költői termékek.

7. Az egy tanítójú elemi népiskola számára külön, a fentebbi megállapodásokon alapuló tan- és óraterv készítendő.

8. A tanulóknak szükséges kézikönyvek: *a)* az 1-ső és 3-ik évfolyambelieknek ABC- és első olvasókönyv (I. füzet) és példatár az 1—100-ig terjedő számkörből; *b)* a 3—6. évfolyambelieknek: káté, a 6. sz. a. említett olvasókönyv (két részben), számtani példatár.

9. A tanító számára külön vezérkönyv szerkesztendő.

B) *A két tanítójú elemi népiskola.*

10. A két tanítójú elemi népiskolában az egyik osztályt az 1-ső és 2-ik, a másikat a 3—6. évfolyambeliek képezik.

11. Az óratervben kitett külön tantárgyakként taníttatnak: a vallás- és erkölcstan (mind a 6 évfolyamban), beszéd- és értelemgyakorlatok (az 1-ső és 2-dik évfolyamban), irva-olvasás (az 1-ső és 2-dik évfolyamban), olvasás (a 4 felső évfolyamban), számolás (mind a 6 évfolyamban), földrajz (a 4 felső évfolyamban), ének (mind a 6 évfolyamban), testgyakorlás (a négy felső évfolyamban), kézimunka (mind a 6 évfolyamban), nem magyar tannyelvű iskolákban a magyar nyelv (az 5 felső évfolyamban.)

12. A többi tantárgy az 5. és 6. számú tétel értelmében kapcsolatosan taníttatik, külön a két tanítójú elemi népiskola számára készült olvasókönyv segítségével.

13. A két tanítójú elemi népiskolák számára is külön, a fennebbi megállapodásokon alapuló tan- és általános óraterv készítendő.

14. A tanulóknak szükséges tankönyvek: *a)* az alsó osztálybelieknek számtani példatár 1—100-ig terjedő számkörből, ABC-és első olvasókönyv; *b)* a felső osztály számára: megfelelő számtani példatár, olvasókönyv, nem magyar tannyelvű iskolában magyar ABC-és olvasókönyv, földrajzi füzet.

15. A két tanitójú iskolabeli tanítók számára külön módszertani vezérkönyv szükséges.

C) *A több tanítójú elemi népiskola.*

16. Az elemi népiskola ezen fajára nézve a fennálló tan- és óratervek jövőre is érvényesek, a tananyag czélszerű csoportosításával. A nagymélt. magyar kir. vallás- és közoktatási miniszterium megkeresendő az iránt, hogy országszerte az osztatlan népiskolabeli tanítók számára mintatanítással egybekötött póttanfolyamok szerveztessenek.

b) **Dr. Emericzy Géza előadó beszéde.**

Nagy és nehéz kérdés előtt látjuk magunkat a napirenden levő tétellel szemben. Mert hiszen az lényegében nem más, mint a kezdetlegesség állapotában levő népiskola kérdése. Nagy kérdés az, mert hiszen összes népiskoláinknak több mint háromnegyed részére vonatkozik; számszerint több mint tizenkét ezer tényleg fenálló iskola és több mint egy millió tettleg iskolába járó gyermek, azonfölül pedig több ezer még csak létesítendő iskola és több százezer tanköteles, de iskolába nem járó gyermek forog szóban. Milyen nehéz pedig eme kérdés, kiderül abból, hogy három évszázadnál hosszabb történeti fejlődés után még folyvást napirenden áll. A népiskolák kezdetben ugyanis kivétel nélkül osztatlanok voltak; még a hol a tanulók sokasága egynél több tanító

alkalmazását tette is szükségessé, azokat nem évfolyamok, hanem egyszerűen számszerint osztották fel maguk között.

Hogyan fogták fel már most ama korszakban a népiskola feladatát és mily eszközökkel kisérelték meg azt megoldani? Tudvalevőleg a népiskola keletkezésére a vallás-erkölcsiség fejlődésének bizonyos fázisa szolgáltatta az alkalmat. Első feladatául az tűzetett ki, hogy a vallás-erkölcsiség főbb tanai idejekorán gyökereztessenek meg a fogékony gyermekszívekben.

Ez első és kezdetben magában álló tantárgyhoz, a tanulás maradandóbbá tétele végett, az írás és olvasás járult. Ennek elsajátítása az illetőknek nem csekély előnyöket biztosított a polgári életben is, és miután a polgári életnek is jogos igényei vannak az iskolához, azoknak kielégítése végett negyedik tantárgyúl a *számvetés* fogadtatott el. A vallás-erkölcstan, írás, olvasás és számvetés évtizedeken, mondhatni másfél századon át, a népiskola összes tantárgyállományát képezte. Szervezete pedig a következő volt: az egész hosszabb-rövidebb tanfolyam minden egyes fokán mind a négy tantárgy taníttatott, és pedig rendesen olyformán, hogy mindenkor valamennyi tanúlóhoz intéztetett a tanítás. Ilyen volt az osztatlan népiskola első alakja s szervezete. Egyszerű, mint maga a feladat, volt ennek megoldása is. A siker, a módszertani eljárás hiányossága daczára is, nem hiányzott, mert egyes tanulóink elegendő közvetlen tanításban részesültek.

Ámde a realisztikus világnézlet több-több tért hóditott. A realizmus behatása alatt először a földrajz, majd az állat-, növény- és ásványtan, később a történelem, természet- és vegytan, úgyszólván szemeink láttára pedig a testgyakorlás, alkotmánytan, rajz és kertészkedés hódították meg maguknak a népiskolát és épen e jelen pillanatban a kézimunka kopogtat az ajtóján, bebocsáttatást kérve. Több tanítójú hazai iskoláinkban e tantárgyak nagy része 1868 előtt is taníttatott; népiskolai törvényünk rendszeresítette azokat, és — a mi kérdésünkre nézve döntő fontosságú — *valamennyinek* a tanítását az osztatlan iskolák számára is kötelezővé tette.

Már a XVII. század óta, a mint a négy törzstantárgy mellé

új meg új sorakozott, a jobbmódú, tehát főleg városi községek *egy* iskolánál *több* tanítót is alkalmaztak: az osztatlanok mellett *osztottak* keletkeztek. Ezekben is a tantárgyak sokasága folytán csak úgy boldogúltak, hogy a növendékeket évfolyamok szerint csoportosították, a tananyagot a fokozatosság elve szerint osztották be, megfelelőbb eljárási módokról gondoskodtak; az előadó tanalakon kívül mások is alkalmazásba vétettek, szóval létrejött a mindenki előtt ismeretes iskolai szervezet, a mint népiskolai törvényünkbe is felvétetett. A jól szervezett és vezetett osztott iskolákban elért siker pedig minden várakozást fölülmúló.

Hogyan fejlődtek az alatt az osztatlan iskolák? Kénytelenek voltak ezek is valamennyien az osztottakban elfogadott tantárgyat felvenni. A mellett a belszervezetre nézve is az osztottakat fogadták el mintákúl — s ime! mi annak következménye? Hogy annál tovább maradtak el a kitűzött czéltól, minél hűségesebben utánozták az osztottakat. Pedig — fájdalom! — az utánzók száma sokkal nagyobb, mint azoké, a kik más nyomon haladtak.

Honnét e visszásnak látszó jelenség? Azonnal megtaláljuk e kérdésre a feleletet, ha csak egy-két tantárgyra nézve is megállapodunk: mennyi tanidő jut egyre-egyre az osztatlan, mennyi a 6 osztályú iskolában. Ez utóbbiban a *számvetés* hetenkinti 5 órában taníttatik. A 6 osztályú iskola tanéve 40 hétre tehető; ama tantárgyra tanévenkint 200, az egész 6 évi elemi iskolai tanfolyamon át 1200 tanóra jut. Nézzük annak ellenében az osztatlan iskolát. Ha ennek tanévét 30 szorgalmi hétre teszem, senki, a ki a hazai viszonyokat ismeri, szűkmarkúsággal vádolni nem fog.

Az osztatlan népiskolában már most a számvetésre nem esik hetenkinti 5—5, hanem az is nagy megszorítással, hetenkinti 1—1 óra.

Ezek szerint egy-egy növendék tanévenkinti 30, egész tanfolyamonkinti 180 számtanítási órát élvez, tehát kevesebbet, mint a hatosztályú növendék egyetlen tanév alatt. Ha most hozzá veszszük az osztott, többnyire városi iskola tanítója mily nagy mértékben veheti igénybe a növendékek házi szorgalmát, a tanidőt azáltal megkétszerezvén, miglen az osztatlan népiskola tanítója

növendékeinek a szülei házban töltött idejét alig-alig veheti igénybe; ha meggondoljuk, mennyi tanidőt veszít az osztatlan iskola tanítója a csendes foglalkozások feladásával és azok eredményének megbirálásával; ha hozzáadjuk, hogy az osztatlan iskolák legnagyobb része túlnépes, a tanszobák szűkek, a tanító lelkitesti ereje folyvást oly sokfelé megoszolva hamarább kimerül: lehetetlen föl- és be nem ismernünk, hogy az osztatlan iskola az osztottal jóformán össze nem hasonlítható — akár csak törpét óriással állítanánk szembe.

Miután hasonló módon fejtegette előadó az ásványtan tanítását, így folytatja: Hasonló helyzetben pedig mint az osztatlan látja magát a kétfelé osztott iskola tanítója is. Kedvezőbb ugyan ennek helyzete, mint az osztatlan iskolatanítóé, mert a számtanításra évenkint 30 tanóra helyett 60 áll rendelkezésére; jóval nagyobb eredményt is érhet el tehát, mint az osztatlan iskolabeli tanító: de azért az osztott iskola tanítójával szemben jelentékenyen hátrányban marad. Azon iskolák azonban, a melyekben *3, 4 vagy 5 tanító működik*, az elérhető eredményekre nézve átlag szerint nem esnek nagyon távol attól, a melyet a 6. osztályú iskola mutathat fel. Bármely iskola tanczélját már most a benne elérhető legkedvezőbb eredmény szerint állapítjuk meg; ahhoz képest az osztatlan iskolának csak nagyon *szerény* tanczélt szabhatni, a két osztályé már *magasabbra* tűzhető, a több osztályúé pedig még jóval magasabbra. Mennyiségtani kitétellel a kérdéses tanczélok körülbelül úgy állanak egymáshoz, mint 1 : 3 : 6.

Elemi népiskolát csak egyet ismerünk, működjék benne akár egy, akár két, akár három és több tanító. Egynek pedig azért mondjuk, mert valamennyinek egy és ugyanazon végczélja van: a nép között az általános műveltséget terjeszteni. Ámde az egyes iskola, különleges körülményeihez képest, különböző *mértékben* teszen eleget feladatának; ezen különböző mérték szerint az *elemi népiskola nemének három tagját különböztethetni meg: az osztatlan, a két osztályú és több osztályú iskoláját.*

Mi gátolja voltaképen az osztatlan és kétosztályú tanítót abban, hogy a *többosztályú* iskola növendékének elérhető tanczélt

a legnagyobb buzgalom és pedagógiai tájékozottság mellett sem képes még csak meg is közelíteni? A mint láttuk: az egyes tantárgyakból a növendéknek jutó tanítási idő *rövidsége*. Való ugyan, hogy az osztatlan iskola növendéke is hetenkinti akár 30 órát tölthet a tanszobában; de haladni voltaképen csak akkor halad az egyes tantárgyakban, a midőn a tanító *egyenesen, közvetlenül* foglalkozik vele. Ha már most a tanító minden egyes tantárgyat függetlenül a többitől, önálló tanmenet szerint tárgyal, kénytelen a növendékeket *évfolyamonkénti csoportokra* is osztani. Lévén így 6 csoportja, egyre-egyre hetenkint 5 óra egyenes tanidőnél több nem esik, úgy hogy aztán az egyes tantárgyra oly kevés tanidő jut, hogy ez a siker lehetőségét is kizárja. Ebből közvetlenül következik: *hogy az osztatlan és két osztályú iskolákat nem lehet úgy szervezni, mint a több osztályút.*

Nem ismerek oly szervezetet, mely megengedi az egyes évfolyambeliekkel hetenkint 5 óránál tovább foglalkoznunk, a nélkül, hogy a hetenkinti tanórák összegét túllépnők. Ha a kötelezett tantárgyakat önállóan, azaz az egyes tanfolyambelieknek külön-külön tanítjuk, lehetetlenné tettük, hogy az egy-egy évfolyambeliek hetenkint 5 óránál több egyenes tanidőt élvezzenek. Nem marad tehát egyéb hátra, mint megkísérleni: nem lehet-e egy és ugyanazon időben *több* tantárgy érdekeit *egyszerre* elégíteni ki? És ime! kiderül, hogy az lehetséges.

Hogy megint az ásványtant hozzam fel például, eljárhatok így is: kitettem a néző szekrénybe 1 drb vasérczet, a növendékek azt 2—3 napig óra előtt és közben megszemlélték. A kiszemelt olvasókönyvben már most a vasérczről tartalmas és vonzóan írt olvasmány van: ha az illető tanórában a gyermek által szemlélt vasércz lényeges tulajdonságait röviden kikérdezem, aztán az illető csoportbeliekkel fölkerestetem az olvasmányt, és ezt, mint ilyet, tárgyalom, nyilvánvaló, hogy egyszerre ásványtani és olvasási leczkét tartottam! Ámde az olvasás mind a négy felső évfolyamban gyakoroltatik; alkalmas szerkezetű olvasókönyv segítségével elérhető már most az: hogy nem csupán amaz évfolyambeliek, a kiknek az ásványtan voltaképen tantárgy volna, hanem azokkal

egyszerre és együtt a 3., 4. és 6-ik évfolyambeliek is résztvesznek az együttes olvasás és ásványtanításban, azaz: egy évfolyam helyett négy, 12 gyermek helyett 48 részesül egyszerre a közvetlen tanítás áldásában és csak az 1. és 2. évfolyambeliek foglalkoznak az alatt csendesen.

Nézzünk már most körül: nem lehetne-e az olvasással más tantárgyat is ilyetén összeköttetésbe hozni? Nyilvánvaló dolog, hogy lehet. Mert hiszen az olvasókönyvekben növény- és állattani, földrajzi és történelmi, természettani és vegytani olvasmányok is foglaltatnak, és ha azon olvasmányok kellő szerkezet mellett a reáliák köréből vett legfontosabb tudnivalókat tartalmazzák: mindazon tanítási időt, mely az évfolyamok elkülönített tárgyalása mellett csak homeopathikus adagban jutott volna az egyes növendékeknek, összeadhatjuk, és íme! a négy felső évfolyambeliek csak a reáliáknak az olvasás-tanítással való összekapcsolása folytán hetenkénti 12—13 órai egyenes tanidőben részesülnek. Azonfelül pedig még a nyelvtan, helyes- és szépírás, valamint az irálygyakorlatok is az olvasással kapcsolatban taníthatók.

A kapcsolatos tanítás eszméje kiterjeszthető a számtanítás, mértan, és rajz tanítására is; csakhogy e tantárgy tananyagának szigorúan fokozatos menete miatt egyes évfolyamok összefoglalt tanítását nem engedi.

A többi tantárgy: vallás-, erkölcstan, nézleti oktatás, írva-olvasás, ének, testgyakorlás és kézimunka más tantárgygyal való összekapcsolást nem tűr ugyan, de igenis mindenike több-több évfolyamnak egyszerre tanítását engedi meg.

Az osztatlan népiskola szervezetének vezéreszméje tehát ez: a lehető legnagyobb csoportosítása a tantárgyaknak, csoportosítása az évfolyamoknak, hogy az egyes gyermek minél több egyenes oktatásban részesüljön.

Ugyanazon vezéreszmén alapszik a két osztályú elemi népiskola szervezete is, mely nevezetesen a négy felső évfolyamban érvényesül.

A földrajzban való sikeres tanítás nagyban függvén a haladás fokozatosságától, a két osztályú iskolában keresztül vihető,

hogy az ne az olvasókönyvvel kapcsolatosan, hanem önálló tanmenet szerint taníttassék.

A több osztályú népiskola tananyaga, valamint szervezete, a miniszteri tantervben didaktikailag helyesen és a hazai viszonyoknak megfelelőleg meg van állapítva: erre nézve, legalább részemről, egyéb kívánni valóm nincs, mint az, hogy az ott körvonalozott tanczélok minél teljesebben meg is valósíttassanak.

Látszólag apró, kisszerű dolgok azok, a melyekkel bátorkodtam untatni kedves ügyfeleimet, de csak látszólag!

Tényleg, a maga valójában, a közművelődés legfontosabb kérdése, a melynek megoldása többé el nem odázható! Sok ezer iskola belső állapota, sok millió polgártárs műveltsége dől el azon kérdésnek hogyan történő megoldásával; és azért e külsőleg véve oly igénytelen tárgy, egyszersmind nagy nemzeti és hatalmi kérdés is. Ha sikerülne a helyes megoldást megindítani: oly dolgot művelnénk, a melynek emléke tanügyünk történetének egyik legdíszesebb lapját tenné! (Élénk helyeslés.)

c) **A javaslat tárgyalása.**

A javaslat egy-két felszólalás után általánosságban elfogadtatott. A részletes tárgyalásnál csak az 5., 6. és 8-ik pontnál fejlődött ki nagyobb vita, melyben az előadón kívül *Dr. Kiss Áron*, *Petrovácz József*, *Péterfy Sándor*, *Várady Károly* és *Erdődy János* vettek részt. A közgyűlés azonban a tett indítványok elvetésével az eredeti szöveget fogadta el.

VIII. Az ifjusági játékok.

a) **A szakosztály javaslata.**

I. *A játék meghatározása s pedagógiai jelentősége.*

1. A testgyakorlatoknak két főfaja van: a játék és a torna. Játék alatt értjük a szabad önkéntes-, torna alatt a vezényszóval járó rendszeres testgyakorlatokat.

2. A játéknak, mint a nevelés egyik eszközének előnyei:

a) Jótékony hatású a test kifejlődésére és megizmosodására. Játék közben élénkebb lesz a tüdő munkássága, a gyorsabb vérforgás pirt önt az arczra, csillogóvá teszi a szemeket s az egész gyermek fölfrissül.

b) A játék nemcsak az izmokra hat, hanem ép akkor, mikor a szemet, kezet ügyesíti s a derekat hajlékonyabbá teszi, ugyanakkor ébreszti a gyermek figyelmét, szaporítja erejét, növeli bátorságát, kitartását s előmozdítja lélekjelenlétét s ekképen képezi s gyakorolja szellemi erőit is. Vagyis a játék megszerzi a testnek azt a rugékonyságot, mely által a lélek akaratának biztos, alkalmas és gyors végrehajtója lesz.

c) A játék a gyermeki szellemet produkczióra vezeti, melyet ő kényszer nélkül szabadon s csak azért visz végbe, hogy a játékban előforduló nehézséget, akadályt legyőzze. Ép ezért, a mit a gyermek játék közben tesz, lélektanilag is fontosabb és többet mondó, mint a mit a parancsolt munka közt végez.

d) A játék szabályokhoz van kötve. E szabályokat a játszók önként alkotják, vagy legalább elfogadják. Játék közben az így megállapított szabályokat megtartják, helyöket kölcsönösen korlátozzák, egymás iránt türelmesek. Ekkép a játékban az alkotmányos élet első csiráit nyeri a gyermek.

e) A játékok sok esetben dalolással járnak. Játékdalaink közt sok a művészi szépségü, társasjátékaink közt a drámai lefolyásu. A játékok tehát alapúl szolgálnak az eszthetikai képzésnek is.

f) A játék örömet okoz, mert feltalálni valamit, s a feltalált dolgot véghez vinni, szóval sikerre jutni, minden korban örömet szerez. «Az öröm pedig a legjobb idegerősítő szer.» (Herbert Spencer.)

g) A játék megújítja, felfrissiti a munkára szükséges erőt.

3. A tornának is megvannak úgy fizikai, mint pedagógiai, sőt politikai előnyei is. Fizikai haszna p. o. ennek is az, hogy az anyagcserét gyorsítja s így egész szervezetünket fokozottabb tevékenységre izgatja. Nevelési haszna, hogy rendre s engedelmességre szoktat. Politikai előnye, hogy a nemzeti védképességet hatalmasan előmozdítja.

De hiányzik a tornából az örömnek az a magas foka, a mit a játék nyújt. Parancsolt foglalkozás, az önkéntesség és szabad akarat minden jellege nélkül.

II. *A játék alkalmazása.*

1. A szülői háznál. A gyermeki játék ösztönszerű, s a szülői háznál szabadon, természetes módon nyilvánúl. Annak gátot vetni nem szabad. Jó játszó gyermekből lesz a jó dolgos ember! Az iskolaköteles évek előtt nincs miért munkára fogni vagy fejlesztés alá vetni a gyermeket. E kor szerepe csak a megóvás, a gyermeknek testi, lelki erőinek ápolása és minden káros hatástól való megmentése. Különben is munka és játék nem egy. A munka bizonyos czélért való erőfeszítés; a játék maga a czél, játszik a gyermek, hogy játszék.

2. A népiskolában. *a)* A népiskolai élet a tantervek s órarendek merev uralma alatt mindinkább sivárabbá s unalmasabbá lesz. A népiskolába elevenséget, üde életmozgást csak úgy állíthatunk elő, ha az oktatás nevelői jellegének kifejtése mellett az iskolai ünnepélyeket s kívált a játékot felveszszük a programmba.

b) A játék hozassék kapcsolatba a tornával s fordíttassék rájok naponkint bizonyos idő. Ne legyen oly iskola, melyben nem játszanak. A torna e szoros kapcsolat által elveszti katonaidomító jellegét s megnyeri, a mi belőle hiányzik, a játékkal járó örömöt, élénkséget, szabadságot s a feltaláló képesség fejlesztését.

3. Az ifjúságnál. A játék igen sok helyt honos a felnőtt ifjuság köreiben is. A tanító legyen figyelemmel e körülményre s hasson oda, hogy a mint a régi szép görög világban volt, a játék tekintessék közügynek s a játékok sorrendjére férfias, erőkifejtő s másrészt kellemes mulattató társasjátékok kerüljenek. Ez által a korcsma gőzétől s a szokásos ünnep és vasárnapi kihágásoktól megmentetnék az ifjuság s a testi erő elcsenevészése is megakadályoztatnék.

III. *A játék helye.*

1. A szülői háznál, vagyonosabb körülmények közt, külön játszó-tereket, télre játszó-szobákat kell berendezni. Itt az egyetlen és fő szempont az, hogy az illető játszóhelyek úgy legyenek berendezve, hogy a gyermek egészsége s épsége megóvassék. Tehát a játszóterek jó vastagon terittessenek be homokkal, s az az egy-két szer, a mely ily helyeken felállíttatik, mint p. o. a hinta, egy pár alacsony korlát csupán felügyelet alatt használtassék. A játszó-szobákban az egészséges levegőről és a jó szellőztetésről kell gondoskodni és a léghúzást meggátolni. Szegényebb körülmények közt vagy épen vagyontalan néposztályoknál a szülői ház helyett a kisdedóvók nyujtják a játékra szükséges helyeket és eszközöket s őrködnek a gyermek felett.

2. A népiskolában. Az iskolaterem nem arra való, hogy a gyermekek ott játszanak. Legszerencsésebb az az iskola, melyben nincsenek az osztályok kaszárnyaszerűen összezsúfolva. Az oly iskola mellett, mely szép, napsütötte, de azért fás kert közepén, talán egy kis dombon van s természetesen nem két emeletes lehet, kert a növénytani oktatáshoz s lehet téres játszóhely, hol a gyermekek tanítójuk vezetése alatt játszhatnak. A rossz időket s a telet tekintve, legyen az iskolának játszóterme is, hol a tornával együttesen a játék is folyhasson.

A hol az adott kedvezőtlen viszonyok a játszótereknek az iskolaudvaron való berendezését gátolják, ott a községi hatóság gondoskodjék minden utczában a gyermekek számára felügyelet alatt álló gyermekparkokról.

3. Az ifjuságnál. Falvakon játszóterűl könnyű helyet lelni, ott a nyomás, ha más nem lenne. Városokban az újkor gimnáziumai a tornacsarnokok, melyek játszó-udvarokkal is kibővítendők.

IV. *A játékok.*

1. A játékoknak s az esetleg velük járó daloknak a magyar nemzeti nevelés szolgálatában kell állani, ezért a magyar jelleg játéknál, dalnál megóvandó.

2. Ebből kifolyólag gyűjtsük össze mindazt, a mit a falusi, kis városi gyermekek játszanak, a dalokat hangjegyezzük s tegyük ezt a haza minden vidékén, legyen e gyűjtés általános.

3. A gyűjtött játékok s játékdalok adassanak át egy bizottságnak, mely azokat pedagógiailag rendezze, s használatukhoz utasítást dolgozzon ki. Csak így fogjuk előállíthatni közakarattal a magyar játék-könyvet.

4. Az országos képviselő közgyűlés Budapesten lakó tagjai e czélra az előadó elnöklete alatt bizottságot alakítanak.

b) **Dr. Kiss Áron előadó beszéde.**

A gyermeki élet az újabb idők viszonyai s kivált a hasznossági elv hatása alatt, sokat vesztett üdeségéből. A szülői háznál, kivált a nagyobb városokban, a szegény gyermekeket a nyomor, az egészségtelen lakásviszonyok és a korai munkára fogás, a vagyonosabb gyermekeket a szép ruhák megóvása és az az ú. n. jóviseletre szoktatás, fosztják meg koruk örömeitől. Ma igazán talán csak a falusi gyermek marad gyermek. (Élénk helyeslés. Úgy van!)

Az iskolában sincs különben. A gyermekek kiülik az órákat, a tanítók végzik az órákat, s azzal vége. Az iskola kezdi elveszteni eredeti jelentését, s ma bizonyára nem otium az többé, nem oly hely, mely üdülésre van szánva, mint volt azon nagy nemzetnél, melytől az iskola nevet kölcsönöztük. Ha a gyermek a tanulás komoly munkájában kifáradt, nincs semmi, a mivel a munkára szükséges erőt felfrissítsük. Különösen nagyvárosi iskolákról szólok. Ily helyeken sokszor a kényszerűség, sokszor valami megfoghatatlan takarékosság ráviszi az embereket, hogy emeletes iskolákat építsenek, udvar nincs, s a gyermek beszorul az iskolaszobába. Érzi a tanító, hogy a gyermekek kimerűlnek, folyamodik pótszerekhez. Tornáztat, de port nem szabad verni, hát csak az előtest mozog, játékká teszi a tanulást, holott ép az volna kívánatos, hogy a gyermek szokja meg a komoly erőfeszítéseket s tanulja meg, hogy fáradságos munka nélkül eredményre jutni nem lehet. (Úgy van, helyeslés.)

És a kik túl vannak az iskolán, hát azok mit tesznek? Az ő életök is érdemes a megfigyelésre. Ezekben már van élet, mihelyt a munkaórákon vagy napokon túl van, a serdülő ifjúság a mulató-

helyek, kaszinók, s nem ritkán a korcsmák megelevenednek s bizony ez a jövő nemzedéknek sem alant, sem fent egy osztálynál sem válik épülésre.

Mi tanítók természetesen a társadalom hibáit meg nem szüntethetjük, de sok eszköz van kezünkben, melyekkel az egészséges állapotra visszatérést elősegíthetjük. (Úgy van!)

Tegyük a játékot közügygyé, (Helyeslés.) adjunk tanácsot a szülőknek, hogy az egészség többet ér, mint a szép ruha, vagy a «nyelveken szólás», adjunk helyet a szegény gyermekeknek, a hol nyomorult lakásaikat elhagyva, játszhassanak. Tegyük az iskolát ismét üdülő helylyé, s amellett, hogy az oktatást nevelő oktatássá teszszük s az iskolai ünnepélyeket a programmba veszszük, vegyük föl a játékot is.

Az iskolaköteles éveken túl levő ifjuságnál ismét hassunk oda, hogy a kaszinó, korcsma (sokhelyt a kettő egyet, s jó ha nem egyszersmind kártyabarlangot is jelent) helyett a régi szép görög világ gimnáziumi gyakorlatai támadjanak fel.

A játék mind ez ideig vadvirága volt a pedagógiának. Kevesen foglalkoztak, legalább nálunk, vele, s azok közül, a kik foglalkoztak, sokan félreértették. (Úgy van.)

Én a játék alatt azt a nevelési eszközt értem, melyben a gyermek lelki élete is legjobban nyilatkozik, s nyilatkozik, a mint ajkain az első mosoly megjelenik, s mely a gyermeki élet első és sokáig egyetlenegy foglalkozása, melynek a gyermek egészen átadja magát, melyet soha színből nem csinál, mely nála egészen komolyan megy. Azt a foglalkozást, melyből a munka lesz, de a mely a munkától mégis oly különböző.

A munkának czélja van, melynek elérésére erőfeszítésekkel törekszünk, a játéknak nincs, játszunk, hogy játszszunk. (Úgy van! Helyeslés.)

Ez az eszköz, melynek útján a gyermek testi, lelki erejét először megkísérti. (Úgy van.)

A jó játékos gyermekből várhatunk jó dolgos embert. És itt látszik ki igazán a gyermek valója. Ismerni akarod a gyermeket, nézd meg mikor játszik. És a játék fejti a gyermek összes testi és

szellemi tehetségeit, s a mellett örömmel és egészséggel jár. (Úgy van!)

Ikertestvére a tornának, de a torna meg van rendszabályozva, a játék a görög gyakorlatokat, a torna a római légiók harczi gyakorlatait juttatja eszünkbe. Fontos mind a kettő, de még hatványozottabb lesz hasznuk, ha egyesíttetnek. (Helyeslés.)

S most még egyet. Játékkönyvünk nincs. A nagy városokban már tönkre tették a játékot a nem épen egészséges viszonyok. Kisebb helyekről is űzi, szorítja kifelé a vasút és a czivilizáczió. Azt akarom ezzel jelenteni, hogy sok játékot elfeledtünk, sokat talán csak a falukon találhatunk már meg. Mi tehát a teendő? Felelet: gyűjtsünk általánosan mindenütt s kivált kisebb, félreeső helyeken, s az így gyűjtött s a mennyiben dallal járnak, hangjegyekkel is leírt játékokat küldjük be egy központi helyre, rendeztessük s lássuk el utasítással és az iskolai élet emelésére használjuk fel. (Helyeslés.)

Volna a gyűjtés helyett más mód is, t. i. az átvétel, a fordítás útja. De ez az út ismét egy darabot törülne le nemzeti egyéniségünkből. Más a vérmérséke s mások minden egyéb viszonyai az idegen nemzeteknek, tőlük mi csak mintákat, eszméket vehetünk, de nem eszközöket, azokat a hazai talajon kell megkeresnünk. És most is sok a bajunk már a fordítás miatt, idegen játékok, idegen rithmusú dalok kezdenek közkeletűekké lenni, s a nemzeti játékot, dalt feledtetik. Ezért ajánlom a gyűjtés hosszabb, de eredményesebb módját. Megkezdte már ezt eddig is egy pedagógusunk: Gáspár János az ő Csemegéiben, s nyelvészeink közül természetesen nyelvészeti szempontból: Török Károly s a Nyelvőr gyüjtői.

Folytassuk a munkát, de rendszeresen; nevezzünk ki e czélra egy bizottságot, mely a képviseleti tanítógyűlés megbízásából működve, adjon a gyűjéshez előleges utasításokat, a gyűjtött anyagot rendezze s a tanitók számára a felhasználás czéljából magyarázza. (Helyeslés.)

Ezekben ismertetve az előkészítő bizottság s a szakosztály által elfogadott előadói javaslatot, ajánlom azt a képv. közgyűlés által való elfogadásra. (Élénk, zajos éljenzés és taps.)

c) **A javaslat tárgyalása.**

A javaslat úgy általánosságban, mint részleteiben vita nélkül elfogadtatott.

*

Az aug. 24-én tartott délutáni ülésen terjesztette be Péterfy Sándor, mint előadó, az Eötvös-alapot kezelő bizottságok ügyrendjét s egyszersmind a szakosztály által tett ajánlásokat a bizottságok tagjainak megválasztására nézve. A közgyűlés mindkét rendbeli javaslatot egyhangúlag elfogadta. A kezelő és osztó bizottság tagjaiúl a következők választattak meg:

I. a) 30 tagú kezelő bizottság: *Budapestiek:* Péterfy Sándor, Tóth József, Békey Imre, Örley János, Lederer Ábrahám, Luttenberger Ágoston, Lakics Vendel, Gyulay Béla, Tanos Imre, Sebestyén Gyula, Falvay Antal, Jenny József, Schmidt Gyula, Dusóczky Károlyné, Zirzen Janka, Szilágyi József, Gyertyánffy István, Kálnay Nándor, Somlyai József, Vajdafy Gusztáv. — *Vidékiek:* Groó Vilmos, Rimaszombat; Bálint Mihály, Czegléd; Sipos Elek, Komárom; Petrovácz József, Kalocsa; Merényi Kálmán, M.-Óvár; Varga István, N.-Kőrös; Böszörményi Mihály, Kecskemét; Major János, Esztergom; Göbel János, Székesfehérvár; Mády Lajos, Újpest.

b) *Póttagok:*

Budapestiek: Szőke István, Neiger Sándor, Szántó Eleázár, Göőz József, Sántha Lajos, Kafka Károly, Wehner Gyula, Tanos Sándor, Kurz Sámuel. Vidékiek: Adámy Béla és Bardon József, Székesfehérvár.

II. a) *Osztó bizottság:*

Orbán Ferencz, Brassó; Putsch Tóbiás, Igló; Egry Péter, Nyitra; Pazán István, Nyiregyháza; Fritz István, Liptó-Szent-Miklós; Fodor János, Komárom; Alszeghy Alajos, Csáktornya; Pásthy Károly, Kecskemét; Jekel Antal, N.-Károly; Reberich Imre, Pécs; Németh Ferencz, Szombathely; Várady Károly, Kolozsvár; Schneider István, Pécs; Bobori János, Monor; Zádor Gyula, Sárosfa; Kapi Gyula, Sopron; Vass Mátyás, Szeged; Györgyössy Rudolf, Arad; Sólyom Antal, Hajdú-Böszörmény; Winkler Lajos, Nagyvárad.

b) *Póttagok:*

Balló László, Kézdi-Vásárhely; Csia István, Brassó; Nagy József, Arad; Arányi Antal, Znió-Váralja; Bartsch Samu, Baja; Székely Gábor, Szeged; Szánthó Mihály, Károlyváros.

Hatodik nap. Aug. 25.

A közgyűlés emez utolsó napjának tárgyalásairól a hivatalosan kiadott, gyorsírói följegyzések alapján készült Értesítő mind ez ideig nem jutott kezünkhöz. Ennek következtében tudósításunkat csupán a napi lapok közleményei alapján írhatjuk meg.

A közgyűlés nem birt teljesen megfelelni előre megállapított munka-programmjának, a mennyiben két fontos tétel — *az isk. egészségügyről és az olvasókönyvekről* szóló — levétetett a napirendről. A tanácskozások hatodik napján a gyűlés tagjai szemmel láthatólag ki voltak merülve. Csakis *az orsz. t. képv. közgyűlés szervezésére* vonatkozó javaslat birta még rövid időre lekötni az ellankadt figyelmet, főleg mivel a lappangó ellentétek itt találtak legkedvezőbb alkalomra, hogy itt-ott hevesen, sőt szenvedélyesen nyilatkozzanak. Tudvalevő dolog, hogy a kath. tanügyi lapok már hónapokkal ezelőtt oly értelemben agitáltak, hogy a kath. népisk. tanítók az orsz. t. képv. közgyűlésen ne vegyenek részt. A püspöki kar azonban abban állapodott meg, hogy *próbaképen* ez egyszer a kath. néptanítók is részt vegyenek. Részt is vettek s a gyűlés kezdete óta párttá szervezkedve, vettek részt a tárgyalásokon. Készen állottak a harczra, de nem találhattak alkalmat sem a támadásra, sem a védekezésre. Az orsz. t. képv. közgyűlés szervezetének módosításáról szóló javaslatnak egyik pontja miatt azonban — a mely a hitelemzőket kizárja az orsz. t. képv. közgyűlésre megválasztható képviselők köréből — oly förgeteget támasztottak, a mely a közgyűlés méltóságteljes befejezését csaknem koczkára tette. A többség tapintatos magaviselete által azonban a förgeteg elvonúlt, a nélkül, hogy kárt tett volna. A gyűlés idejének hátralevő részét indítványok és a következő orsz. t. képv. közgyűlés előkészítésére szükséges némely intézkedések foglalták le.

IX. Az orsz. tanítótestületi képviseleti közgyülés szervezete.

a) A szakosztály javaslata.

1. §. Az országos tanítótestületi képviseleti közgyülésnek tagjai lehetnek:

a) Mindazon felekezeti vagy felekezeti jelleggel nem biró néptanítói egyesületek képviselői, melyeknek alapszabályai az egyházi főhatóságok részéről és a fennálló törvények értelmében a magyar kir. kormány által jóváhagyattak, illetve végérvényesen megerősíttettek, s mely alapszabályoknak egy példánya azon királyi tanfelügyelőséghez, a melynek területén az egyesület székhelye van, — beterjesztetett.

b) A felső nép- és polgári iskoláknak — tekintettel a felekezetiekre — a vallás- és közoktatási miniszter által meghivott öt képviselője.

c) A magyar kir. vallás- s közoktatásügyi miniszter által meghivott 15 kir. tanfelügyelő.

d) A hitfelekezetek számarányban álló 14 képviselője.

e) Az állami és felekezeti tanító- és tanítónőképzőknek a miniszter által közvetlenül vagy közvetve meghivott, vagy kinevezett képviselői.

Az orsz. tanítói közgyülés minden tagja egyenlő tanácskozási és szavazási joggal bír.

2. §. Az orsz. tanító-testületi képviseleti közgyülés minden két évben egyszer hivatik össze Budapestre, rendszerint augusztus hónapban, s minden ily gyülés legfeljebb nyolcz napig tart.

A gyülést a vallás- és közoktatásügyi miniszter hivja össze.

Rendkivüli esetben a miniszter rendkívüli gyülést is hivhat egybe.

3. §. Az országos tanító-testületi képviseleti gyülésre az 1. §-ban jelzett tanító-egyesületek saját tagjaik közül, ha a kötelezett rendes tagok száma legalább 50 s nem több 100-nál, egy képviselőt; 100-nál több tagot számláló egyesület két képviselőt küld.

A hivatalos tanító-egyesületek, tekintet nélkül a tagok számára, jogosítva vannak képviselőt választani. Ha a tagok száma 100-nál több, az egyesület két képviselőt küld.

A tanító több tanító-egyesületnek is lehet tagja, annak belügyeiben szavazatával befolyhat, az országos tanító-testületi képviselőre azonban csak egy helyt szavazhat.

Ha valamely tanító több helytt él szavazatával, utóbbi szavazata érvénytelen s e miatt a következő választásnál elveszti szavazati jogát.

4. §. A tanítói egyesületek országos gyülésére képviselőül a rendes tagok közül csak nyilvános tanintézetekben működő elemi, felső nép- és polgári iskolai férfitanítók választhatók.

Az orsz. tanító-testületi képviselőválasztásnál sem választói joggal nem birnak, sem képviselőkül nem választhatók : a lelkész igazgatók, lelkész tanítók, hitelemzők, ének-, rajz- és tornatanítók.

A képviselők titkos szavazattal és általános szavazattöbbséggel a képviseleti közgyülést megelőzőleg legalább két hónappal megválasztandók.

A megválasztott képviselőknek hiteles másolatban jegyzőkönyvi kivonat adatik, melyben világosan feltüntetendő: hány választói jogosultsággal biró rendes tagja van az egyesületnek s közülök tényleg hányan szavaztak. E jegyzőkönyvi kivonat mása a nagygyűlés megnyitása előtt 30 nappal az előkészítő bizottság elnökéhez beküldendő.

5. §. Az orsz. tanítói testület képviseleti közgyűlésének czélja az, hogy az országban létező különböző tanító-egyleteknek (testületeknek) képviselői által alkalmuk legyen egymással érintkezni s ez alkalommal a népnevelés és oktatás körében felmerülő fontosabb elvi és eljárási kérdések megvitatása után véleményeiket egyeztetni és nyilvánítani. Feladata különösen tanácskozni és véleményt mondani:

a) Az 1868-ik XXXVIII. tczikkben megállapított elemi-, felső nép- és polg. iskolák körébe vont nevelés és tanítás előmozdítására tartozó ismeretek gyarapítására és ezek tanítási módszerére s mindkettőnek a tanítók közötti általános terjesztésére nézve.

b) Igyekszik módokat találni az iskolák belső életére vonatkozó rendtartás és fegyelem gyakorlása módjainak javítására.

c) A tanítási eszközök megválasztásán, javításán s czélszerű módon való szaporításán és terjesztésén oly módon törekszik, hogy a tanító-egyletek (testületek) e részbeni kívánságát meghallgatja, s esetleg a vallás- és közoktatásügyi miniszter által itélete alá bocsátottakat megbírálja.

d) Gondot fordít az «Eötvös-alap» és a «Magyarországi országos tanítói árvaház» gyarapítására; előbbinek megválasztja kezelő, osztó és számvizsgáló bizottságát, elkészíti azok részére az ügyrendet s kétévenként számot kér működésökről.

e) Ügyrendjét a miniszteri rendelet s az orsz. tanító-testület szabályai értelmében megállapítja.

Az orsz. tanító-testületi képiseleti közgyűlés ügyköréből ki vannak zárva minden vallási és oly tanügyi politikai kérdések, melyeket a törvényhozás a népoktatási törvények által már felállított hatóságokra bizott, vagy a melyek fölötti intézkedés jövőre is egyedül reá tartozik; nemkülönben a tanítónők ügyére vonatkozó viták; s egyelőre az óvodák, gyermekkertek, emberbaráti intézetek felállítására, szervezésére, kormányzására tartozó mindennemű értekezések.

6. §. Az egyesületek által beterjesztett s az 5. §. *a)*, *b)*, *c)*, *d)*, *e)* betűi alatt megnevezett ügyek körébe eső fontosabb tételeket a következő orsz. gyűlés tárgyaiúl kiválasztja és azokat a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez jóváhagyás végett felterjeszti, honnan azok közül a jóváhagyottak a közgyűlés bezárta után legfeljebb két hóval, az illetékes hatóságok utján, az egyesületeknek megvitatás végett megküldetnek. Ezen intézkedés nem zárja ki, hogy az időközben fölmerült kérdések a tanító-egyesületek ajánlására a nagygyűlés tárgysorozatába fölvétessenek.

Azon egyesületek, melyek az orsz. tanítógyűlés által kiadott tételeknek legalább egyharmadát feldolgozni elmulasztják, azon gyűlésre elvesztik képviseltetési jogukat.

7. §. A tanító-egyesületek által kidolgozott tételek a nagygyűlést megelőzőleg két hóval a vallás- s közoktatásügyi miniszterhez felterjesztendők, ki is azokat összeegyeztetés és javaslattétel végett az előkészítő kizottság elnökének kiadja.

8. §. A kétévenkint leendő országos tanítói gyűlés tárgyainak előkészítése végett egy előkészítő bizottság alakittatik.

Az előkészítő-bizottság áll :

Az utóbbi országos tanítói közgyűlésen kijelölt 14 tanító-egyesület egy-egy képviselőjéből.

A vallás- s közokt. miniszter által kinevezett három kir. tanfelügyelőből, az állami tanítóképzők három, a polgári iskolák egy és a hitfelekezetek egyikének egy képviselőjéből.

9. §. Az előkészítő bizottság a miniszter által kinevezett elnök vezetése alatt tartja üléseit; kebeléből egy alelnököt és két jegyzőt választ.

Ezen bizottság az országos tanító-testületi képviselőket a 4. §-ban jelzett föltételek alapján igazolja.

10. §. Az orsz. tanítói képviseleti nagygyűlést az előkészítő bizottság elnöke nyitja meg, azután az elnök, korelnök és jegyző vezetése alatt saját kebeléből elnökét, alelnökét és három jegyzőjét titkos szavazással választja.

11. A megalakult közgyűlés a tanácskozás alá bocsátandó tárgyakhoz képest szakbizottságot alkot.

Szakbizottságai a következők:

a) Nevelési (pedagógiai) szakbizottság.
b) Tanítási és módszeri (didaktikai és methodikai) sz. b.
c) Rendtartási és fegyelmi sz. b.
d) Tanítási eszközök és szerek sz. b.
e) Egészségügyi és iskolai épületi és berendezési sz. b.
f) Gazdasági s ipari gyakorlatok tanítását előmozdító sz. b.
g) Eötvös-alap és árvaház sz. b.
h) Tanító-egyesületi sz. b.
i) Egyéb fontos ügyekre nézve a közgyűlés által kiküldött szakbizottságok.

12. §. A közgyűlés megnyitását követő két napon a szakbizottságok külön-külön tanácskoznak. Ezen idő alatt munkálataikat lehetőleg elkészítik, az ezt követő napokon közgyűlések tartatnak és ott a beterjesztett munkálatok megvitattatnak és megállapíttatnak.

13. §. A közgyűlés bezárta előtt, tekintettel az ország különböző vidékeire és az egyesületek jellegére, 14 egylet (testület) titkos szavazattal a végett jelöltetik ki, hogy a következő orsz. gyűlésre a 8. §-ban megnevezett előkészítő bizottságba képviselőit választa meg.

14. §. Az orsz. tanítói képviseleti közgyűlés megállapodásai, mint vélemények és javaslatok a gyűlés folyamáról vezetett jegyzőkönyvvel együtt a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez felterjesztetnek.

Ha a gyűlés bezártakor a jegyzőkönyv nem lenne készen, annak hite-

lesítésre az elnökök és jegyző mellé három tagú hitelesítő bizottság küldetik ki.

15. §. A tanítói képv. közgyűlésre a választott és meghivott, illetve kinevezett tagokat az utazás és a gyűlés tartamára az állampénztárból fedezendő utiköltség és egyenlő napidíj illeti meg.

16. §. A közgyülés megállapodásainak és jegyzőkönyvének közzétételéről a vallás- és közokt. miniszter gondoskodik.

b) **Sudy K. János előadó beszéde.**

Az előadó előrebocsátja, hogy az előkészítő bizottság őt bízta meg a szervezet tárgyában készült javaslatnak a szakosztályban való előadásával, miután azonban a szakosztály elejtette az előkészítő bizottság javaslatának sarkpontját, mely a képv. közgyűlés jövőjét biztosítani lett volna hivatva, azt t. i. melyben a számarány határoztatik meg a képviselők választására nézve: szóló kötelességének tartotta, az előadói tisztről lemondani. Miután azonban a bizalom két izben is nyilvánult irányában, elfogadta az előadói tisztet azon kijelentéssel, hogy külön véleményét azon pont tárgyalásánál, mely kihagyatott, elő fogja terjeszteni. (Helyeslés.) Ezután így folytatja beszédét: Tanférfiakkal állok szemben, és így felmentve érzem magamat annak bizonyítgatásaitól, hogy az egyesület áldásos eredményt csak akkor érhet el, ha azon tényezők, melyek az egyesületek életében közre hatnak, bizonyos irányelvek által vezéreltetnek, melyek míg egyrészt megszabják kinek-kinek jogát és kötelességét, másrészt e jogok és kötelességek határain belül lehetővé teszik mindazon kérdések békés megoldását, melyek a társadalom követelményeivel szemben nyilt kérdésekül állanak fen.

A képviseleti alapra fektetett orsz. tan. gyűlés is, mint Magyarország tanítótestületei képviselőinek gyülekezete csak akkor felelhet meg kötelességének és azon reményeknek, melyeket az ország működéséhez kötött, ha oly megállapodásokra jut, melyek nem nyitnak tért semmiféle mellékteklnteteknek, hanem az ügyet tartva szem előtt, annak érdekében, annak javára a legszigorúbb következetességgel törekesznek. (Helyeslés.)

Már az I-ső orsz. tanítógyűlés szabályzatot dolgozott ki erre nézve; minthogy azonban emberi mű nem lehet tökéletes, nem

különösen az, mely a kezdet nehézségeivel kénytelen küzdeni, — és mert Magyarország tanító-egyesületeinek tekintélyes része, ha jól emlékszem, mintegy 14 egyesület ezen szabályzat módosítására nézve javaslatot tett, — de még azért is — (nem követek el talán indiskrecziót, ha ezt kijelentem) mert a magas kormány körében is szivesen veszik, ha ez a revideálás most megtörténik: az előkészítő bizottság számba véve ezen körülményeket, kitűzte az országos tanító-testületi képviseleti közgyűlés szervezeti szabályainak revideálását.

Midőn erre vállalkozott, tudta a nehézségeket, melyet leküzdenie kell; tudta, hogy az érdekek annyira összeszögellenek, hogy a békés kiegyenlítést csak azon körülmény lesz képes biztosítani, hogy tanítók vagyunk mindnyájan, tehát czélunk közös.

c) A javaslat tárgyalása.

A javaslatnak csupán első négy pontja keltett vitát; azok a pontok, a melyek az orsz. t. képv. közgyűlés tagjairól és ezeknek választásáról szólnak. A negyedik pont körül támadt az a heves vita, a melyről már fentebb megemlékeztünk. Mindeme küzdelmekből azonban utóvégre is a szakosztály javaslata került ki győztesként. Két módosítás kivételével az eredeti szöveg változatlanúl elfogadtatott. Az egyik módosítás — a 4. §. első bekezdéséhez — melyet Reberics Imre adott be s a közgyűlés elfogadott, így szól: «*A tanítóegyesületek az országos t. képv. közgyűlésre képviselőül a rendes tagok közül csak nyilv. tanítóintézetekben működő elemi, felső nép- és polg. iskolai világi férfitanítót választhatnak.*» A másik elfogadott indítvány Pozsogár Mihályé, mely a szövegnek következő mondattal való bővítését ajánlja: «*Tekintettel a hazai tanítóság anyagi állapotának rendezetlen voltára, a II. orsz. t. képv. közgyűlés kimondja, hogy a tanítók anyagi állását czélzó eszközök és módok megbeszélését is fölveszi ügyrendjébe.*»

*

A délutáni ülésben végeztettek el a következő III. orsz. t. képv. közgyűlés előkészítésére szükséges intézkedések.

Az előkészítő bizottságban helyet foglaló 14 tanítótestület és egyesület titkos szavazás útján következőleg állíttatott egybe:

1. *Budapesti hiv. tantestület.*
2. *Udvarhelyi általános tantestület.*
3. *Nyitramegyei ált. tantestület.*
4. *Vasmegyei tantestület.*
5. *Zemplénmegyei tantestület.*
6. *Esztergommegyei róm. kath. tantestület.*
7. *Bajavidéki róm. kath. tantestület.*
8. *Csikmegyei róm. kath. tantestület.*
9. *Sopronmegyei róm. kath. tantestület.*
10. *Kecskeméti reform. egyh. megyei tantestület.*
11. *Sopronvidéki evang. tantestület.*
12. *Orsz. izraelita tantestület.*
13. *Monorvidéki tanítóegylet.*
14. *Maros-tordai tanítótestület.*

Az új szervezeti javaslat értelmében a következő közgyűlés munkálkodásának megkönnyítése czéljából mindig az előző közgyűlés jelöli ki a tételeket, melyek azután minden tanítóegyesületnek megküldetnek. Eme tételek megállapítására öt tagú bizottság küldetett ki, melynek javaslatát a közgyűlés egyhangulag elfogadta. A követk. orsz. t. képv. közgyűlésre a következő tételek jelöltettek ki:

1. *A népiskola és a közegészségügy.*
2. *Az olvasókönyv.*
3. *Milyen legyen az ismétlő iskolák olvasókönyve falun és városokban.*
4. *A történet tanítása a népiskolákban.*
5. *A természetrajz tanításának anyaga és módszere a népiskolában.*
6. *A felnőttek oktatása a magyar beszéd elsajátítása érdekében.*

Néhány csekélyebb fontosságú jelentés, indítvány és kérvény elintézése után, Békey Imre elnök a következő bucsúszavakkal zárja be a gyűlést:

A II. orsz. tan. képviseleti közgyűlés lefolyt és ismét fényesen

megczáfolta azokat, kik működéséhez nem sok reményt kötöttek. A közgyűlés lefolyása, mellőzve némely kisebb félreértéseket, méltóságteljes volt, a tanítósághoz illő. A tanítóság valóban önmagát tisztelte meg itt az országgyűlés képviselőházában az ország színe előtt folytatott tanácskozásaival.

Két nagy fontosságú ügyet kell különösen felemlítenem, mint a melyek valóban szerencsés megoldást nyertek. Egyik az Eötvös-alap ügye, ezen rég vajudott kérdés, mely most úgy hiszem az összes tanítóság érdekeinek megfelelően megnyugtatólag oldatott meg. (Igaz! Ugy van!) A másik nagy fontosságú tárgy a közgyűlés szervezete. Mindannyian ér ztük, hogy a közgyűlés szervezete még nem tökéletes. Természetes dolog, hogy mint minden emberi mű, talán még most sem lesz tökéletes; de mégis oly munkálatot terjeszthetünk a magas miniszterium elé, melynek alapján jövőre helyesebben, eredményesebben alakúlhat meg a közgyűlés. Ha egyebet nem vívtunk volna is ki, már ez magában is nagy haladás. Tárgyaltattak aztán igen fontos pedagogiai kérdések, és ha ezek a magas kormány által is elfogadtatnak, újból közhirré tétetnek s az összes tanítói testületek által kellőleg felkaroltatnak, ezeknek bizonyára a gyakorlati életben is lesz sikerük és ha megtörtént, hogy az előbbi közgyűlés határozatai nem nyertek mindenben gyors foganatot, az nem csoda, mert hiszen pozitiv törvények sem nyerhetnek azonnal, rövid idő alatt teljes érvényesítést; lassanként mennek át azok a gyakorlati életbe. Én azon meggyőződésben élek, hogy hasznos művet végeztünk s az iskolának, a hazának az oktatás terén nagy szolgálatot tettünk. Adja isten, hogy a III-ik közgyűlés úgy mint a szervezet értelmében minden 2-ik évben megtartatni szokott, itt ismét egybegyülve, hasonló sikerrel folytathassa a most megkezdett munkálkodást az emberiség érdekében. (Éljenzés.)

Gáspár János meleg köszönetet szavaz az elnöknek s a tiszti karnak, s ezzel a II. országos tantestületi képviseleti közgyűlés véget ért.

AZ ISKOLA NEVELŐ HATÁSÁNAK AKADÁLYAI.

(Első közlemény.)

Napjainkban ismét egyre erősebben és sűrűbben hangoztatják azt a kemény vádnak is beillő utasítást, hogy az iskola ne csak tanítsa, hanem nevelje is az ifjuságot!

Nem kerülhetjük ki, hogy meg ne vizsgáljuk: mennyiben áll az iskolával szemben emelt vád, és hogy mennyire lehetne a vádban rejlő utasítást a lehető legnagyobb mértékben megvalósítanunk.

Ha a vádat szétszedve világosan magunk elé állítjuk, ily alakot ölt az: az iskolák inkább csak a lélek egyik alaptehetségének, az *értelemnek* fejlesztését célozzák és ennek kedveért háttérbe szorítják a lélek többi tehetségeit, sőt még a testi épségnek gondozását is elhanyagolják.

Mennyiben áll ez a vád? Ha azon nevelés és oktatás-tanokat, ha azon iskolai utasításokat veszszük vizsgálat alá, a melyekből a mai iskolákban működő tanítók nevelői bölcseségüket merítik: azt fogjuk tapasztalni, hogy e művek mindegyikében lelkükre kötik a tanítóknak, hogy az ifjuság összes lelki és testi erőit összhangzatosan és mindenoldalúlag neveljék s azon magaslatra emeljék, a melyeket azok rendeltetésükhez képest elérhetnek.

Semmi sem bizonyosabb tehát annál, hogy minden egyes tanítóban él ma már az a szándék, hogy tisztét úgy teljesítse, miszerint az ifjuságot az iskolában ne csak tanítsa, hanem nevelje is. — A jó szándék tehát arra nézve, hogy az iskolák ellen emelt vádban rejlő utasítás megvalósuljon, egy művelt tanítóban sem hiányzik. *Más kérdés azonban az, hogy a jó szándékot meg tudják-e a tanítók valósitani?*

Nem mozdúl a nád szél nélkül! S az iskolák ellen emelt vádnak is kell valami alapjának lennie. Keressük azt! Az iskola próbája az élet volt és lesz mindenkoron. «Nem messze esik az alma fájától, s a mit vetünk azt arathatjuk csupán.»

Mit mond az élet a mai nevelési rendszerről? — A társadalomban feltünőbb kóros jelenségekkel találkozunk. — *Sok az emberekben az eszme, kevés a meggyőződés. Nincs a vágyak és a vágyak kielégítését eszközlő akaraterő közt a szükséges összhangzás. Már a kora ifjuságban is gyakran mutatkozik az életuntság, s a józan önérzet és vallásos lelkület helyét sokakban az önhittség és az önmegvetés szélsőségei foglalják el. Az egyéni jellemek napról-napra ritkábbak lesznek* stb.

Ezeket a panaszokat hallhatjuk azoktól, a kik a mai társadalom állapotait vizsgálják. S mi nem vagyunk képesek az ő állításaikat tagadásba venni, sőt el kell ismernünk, hogy ezen társadalmi bajok forrásainak legalább egy része a hiányos nevelésből, az iskolák azon egyoldalúságából származik, a melyet mint erős vádat hangoztatnak felénk; mert a társadalom feltünőbb kóros jelenségei mindenkor bizonyos okbeli összefüggésben állanak a nevelésügy állapotaival.

Az élet tehát azt vallja, hogy bármily jó és nemes szándékkal vannak is a tanítók az ifjuság iránt, eddig még nincsenek azon helyzetben, hogy be tudnák tölteni azon követelést, a melyet igy állítanak eléjök: «Ne csak tanítsátok, hanem neveljétek is az ifjuságot!»

I.

A legkézzelfoghatóbban bebizonyítható az iskolák ellen emelt azon vád, — hogy nem hogy fejlesztenék a testi épséget, — hanem minden módon ártanak is annak. — Ámde a vád csak igen csekély részben érheti a tanítóságot. Másutt van a baj!

Ha szétküldenénk nemcsak országszerte, hanem világszerte, azon szakférfiakat, a kik meg tudják itélni, hogy milyeneknek kellene az iskolai épületeknek és azok berendezésének lenniök, hogy az azokban való tömeges és huzamos tartózkodás az ifjuság testi épségére nézve ne csak ártalmas ne legyen, hanem még jól

is hasson arra, úgy aligha azon szomorú meggyőződést nem hallaná a világ: «*Az iskolák jelenlegi állapotjukban nem alkalmasak arra, hogy bennök a testi épség gondozható legyen.*»

Iskolai épületeink nagyobb része nem felel meg az egészségügy követelményeinek. Ez az oka annak, hogy a rendes iskolalátogatásra kényszerített ifjuság testi épsége épen akkor támadtatik meg a legerélyesebben, a midőn annak a leghatalmasabban kellene fejlődnie.

Ki ne hallott volna az ifjuság *iskolás színéről*, — arról a beteges testi állapotot elárúló színről, mely míg a gyermekek iskolába nem járnak, csak elvétve mutatkozik, s a mely a nagy szünidő vége felé eltünik az ifjuság nagyobb részéről. Ki nem tudja, hogy a rövidlátók az iskolakötelezettség keresztülvitelével ijesztő mértékben szaporodnak minden egyes országban? Ezenkívül be- bizonyított tény az is, hogy mióta az iskoláztatás rendszeresebb, sokkal több a szerencsétlen szülések száma; mert a gerinczgörbülések a czélszerűtlen iskolai padok által is előmozdíttatnak. — S hol hallott az ember a vérszegénységben avagy vérkeringési akadályokban szenvedő ifjuságról — a régi időben annyit, mint ma? Nem soroljuk fel mindazon testi bajokat, a melyeket jeles szaktudósok az iskolábajárásnak tulajdonítanak. Csak azt hangoztatjuk, hogy az iskolábajárás folytán előálló testi bajok száma az ifjuság közt, ha nem is egészen, de tetemesen le volna szállítható az iskolák olyatén emelése által, a mely az egészségügy követelményeinek teljesen megfelel.

Addig azonban, míg ez meg nem történik, hiában követeljük a tanítóktól, hogy az ifjuságot ne csak tanítsák, hanem neveljék is! A czélszerűtlen iskolai épületek és berendezések lehetetlenné teszik ezen utasítás teljesítését. Pedig:

Csak ép testben lakhatik ép lélek! Beteges testi fejlődés csak beteges lelki jelenségeket teremthet. — Még a már teljesen kifejlődött emberben támadó testi betegségek is zavarólag hatnak a szellem működésére, mennyivel inkább hathat az örökös beteges állapotban levő test szervezetének rendetlen fejlődése károsan a szellemi erők helyes fejlődésére?

Hogy mily kedvezőtlen hatása lehet a nevelés eredményére, az iskola működésének sikertelenségére csak maguknak a czélszerűtlenül szerkesztett iskolai padoknak és asztaloknak, nem lesz nehéz feltüntetnünk azok előtt, a kik a gyermekek lelki fejlődését szemmel szokták kísérni.

A czélszerűtlen iskolai padokban kényelmetlenül érezik magukat a gyermekek — izmaik kimerülnek; ezért a tanítók azon parancsolatait, hogy egyenesen tartsák magukat, a legjobb szándék mellett is csak nehány perczig tudják teljesíteni. Kénytelen tehát az ifjuság a tanító nyilt parancsát a tanító szeme láttára megszegni. Igy lesz a czélszerütlen pad az iskolai fegyelem gyarlóságának, az engedetlenségnek forrása. És az ez irányban megszokott engedetlenség hajlandóvá tevén az ifjuságot a szabályok és törvények könnyenvevésére, ez szülőokává válik a jellemtelenségnek; mert míg az ifjú iskolás korában hozzászokik ahhoz, hogy válogat azon iskolai törvények között, a melyeket egytől-egyig teljesítenie kellene, addig annyira elgyöngül benne az erély, saját énjének érzelmeivel szemben, hogy később, midőn már maga szabhatja meg magának életelveit és erkölcsi szabályait — ezen életelvek és erkölcsi szabályok követésére sem lesz elég erős. Kárbavesz aztán az ily elpuhult egyénre nézve minden hittani és erkölcstani ismeret; mert csak tudja a jót, de képtelenné vált annak követésére, annak megvalósítására.

És hogy nem puszta beszéd az, hogy az iskolai padok mily veszedelmesek lehetnek az ifjuság erkölcsi életére, csak rámutatok arra a testet, lelket ölő betegségre, melyet az ifjuság bűnének neveznek. Ennek a bajnak magvát is a czélszerűtlen iskolai padok tenyésztik a leghatalmasabban. A szegény gyermekek nem ülhetvén kényelmesen a padokban, azokon csúsznak, másznak, fészkelődnek, lábaikat maguk alá szedik, s igy az altest felé torlódó vér ott oly rendetlen állapotokat idéz elő, melyekhez csak egy kis véletlenség kell, hogy a gyermek az önfertőzés veszedelmei közé tévedjen.

De ha még megmenekülhet is a gyermeksereg az iskolai czélszerűtlen padok ezen átkától, nem menti meg őt semmi a helytelen testtartás folytán előálló emésztési zavaroktól, a melye-

ket az iskolának a legtöbb esetben erősen megromlott levegője csak gyarapít. — Mily és hányféle testi betegségeknek forrásai az emésztési zavarok az ifjuság körében, orvos a megmondhatója. Mi tanítók csak annyit észlelünk, hogy a mi vidámaknak, életkedvtől duzzadozóknak ismert tanítványaink kedélye lassanként el-elkomorúl, ingerlékenynyé válik, elannyira, hogy a figyelemre csak mesterséges eszközökkel tudjuk őket kényszeríteni. A vidám gyermekekből nyomott kedélyű ifjak válnak, élénk kisdedekből merengő tanítványok lesznek. A gyermekeket pirongatjuk, — a kedvezőtlen változások okait kutatjuk, keressük és gyakran másban véljük azokat föllelhetni, mint a hol azok rejlenek; holott oly közel van az ok.

Oly tantermekben, melyekben a test elcsenevészik, nem lehet az ifjuságot nevelni.

És ezt nem mi mondtuk ki, tanítók, legelőször, hanem kimondták azon országok bölcs orvosai, a melyekben az iskolakötelezettség már a régebbi időben érvényre emeltetett a nélkül, hogy az iskolák állapotának állami ellenőrzése is elrendeltetett volna. Ott ama országokban erősen érzik már a czélszerütlen iskolai épületek átkát és a legsürgősebb teendők közé sorolták az iskolai egészségügy javítását.

Nálunk még nem mutatkozik a baj oly rettentő mérvben, de ha elejét nem veszszük, a mi nemzetünk is keservesen meg fog adózni azért, hogy az általános iskolakötelezettséggel nem hozta be a legszigorúbb iskola-egészségügyi felügyeletet is.

Az iskolák egészségügyi állapotának szigorú ellenőrzése már csak azért is kívánatos, mivel ha ez meg nem történnék, az iskola ezentúl is csak tanító- és nem egyúttal nevelő-intézete lesz az ifjuságnak, és nem lesz képes ama társadalmi bajok megszüntetéséhez járulni, a melyek napjainkban már oly veszedelmes jelleget öltöttek.

II.

Hála az Istennek, hazánkban az iskolai egészségügy iránt való komoly érdeklődés nemcsak a magas kormány körében, hanem már a néptanítóság közt is erősen elterjedt.

Népoktatásügyünk egyik vezére, Gönczy Pál, a ki ezelőtt egy évtizeddel megírta már az iskolai egészségügy javítását czélzó művét, azon diadalnak örvendhetett már is, hogy a néptanítóság többsége ezen ügynek az országos tanitói képviseleti közgyűlésen való tárgyalását sürgette.

Csakis mellékes körülmények akadályozták, hogy ezen tárgy tüzetes vitatás alá nem került a közgyűlés színe előtt, s hogy az a legközelebbi tanítói gyűlés tárgyai közé soroztatott.

Azonban, a míg egyrészt sajnálnunk kell, hogy az iskolai egészségügy tárgyalása elhalasztatott, másrészt örvendenünk lehet a fölött, hogy e fontos ügy a legközelebb tartandó tanító-gyűlés tárgyai közé soroltatott. Legalább időt nyertünk arra nézve, hogy hazánkban minden egyes tanítóban lehetőleg kifejlesztessék a közegészségügy legfontosabb ága iránt való érdeklődés és szakértelem, hogy a tanítóságot ezen idő alatt az iskolaügy szolgálatához szükséges ismeretekkel bővebben elláthatják és abban tényleg is gyámolíthatják az illető egészségügyi közegek.

Az iskolai egészségügy javítására nézve mi egyébként is mindenek előtt a következőket tartanók szükségeseknek:

a) Készíttessék és adassék ki országos költségen: 1. egy oly terjedelmesebb munka, a melyből a tanító azon képzettséget elsajátíthassa, a mely az iskolai közegészségügy szolgálata körül nélkülözhetlen; 2. egy oly kisebb népszerű mű, mely azon iskola-egészségügyi szabványokat tartalmazza, a melyeket az alsóbb iskolai hatóságoknak is, iskolaszékeknek is ismerniök kell.

b) Rendeltessék el, hogy minden egyes tanítói egyesület és testület körében a közgyűlések alkalmával évenként legalább egy oly tétel fölött tanácskozzanak a tanítók, a mely az iskolai vagy közegészségügyre vonatkozik; s hogy az ily alkalmakkor vegyenek részt a tanácskozásban az illető járási vagy körorvosok is.

c) Fordíttassék az iskolában azon tantárgyakkal kapcsolatban, a melyek a természetet ismertetik, minél több gond az egészségtani ismereteknek közlésére, de mellőztessenek a betegségek orvoslására vonatkozó utasítások.

d) Tétessék a járási, illetőleg körorvosoknak szigorú köte-

lességökké, hogy az iskolákat minél gyakrabban látogassák és vizsgálják meg, s tapasztalataikról a kir. tanfelügyelőknek jelentést tegyenek, és a tanítókat a közegészségügy érdekeinek szolgálatában erélyesen támogassák.

Mi azon meggyőződésben élünk, hogy ha ezen általunk melegen ajánlott intézkedések megtétetnének; nemcsak fényes siker koronázná a III-dik orsz. tanító-gyűlés egészségügyi tételeinek leendő tárgyalását, hanem közelebb jutnánk ahhoz is, hogy az iskola nevelő-intézete legyen az ifjuságnak.

Azonban a mai iskolákat nemcsak az egészségügyi állapotok javítása emelheti valóságos nevelő-intézetekké, — több más dolognak a javítása is szükségesnek mutatkozik arra nézve, hogy az iskolák ellen emelt vád megszünjék; de ezekről szóljunk közlönyünk legközelebbi számában.

Péterfy Sándor.

A FELSŐBB LEÁNYOKTATÁS FRANCZIA-ORSZÁGBAN. *

Ma már senki kétségbe nem vonja, hogy a leányoknak épen olyan joguk van a neveltetéshez, mint a fiúknak. Nincsen is művelt állam, a hol a nők minden irányú kiképzésének fokozásán ne igyekeznének. Csupán az nincs még közérvényűleg megállapítva, hogy vajjon a nők *csak* az ismeretek *megszerzésében*, vagy pedig azoknak *alkalmazásában* is tökéletesen egyenlő tekintet alá essenek a férfiakkal. Európában legnagyobbrészt az előbbi felfogás az uralkodó; Amerikában ellenben a foglalkozások (tehát az ismeretek alkalmazása) terén is teljesen egyenlő jogot követelnek a nőknek is. Ámde tekintve a nőnek úgy egyéniségét, mint rendeltetését, nem szenved kétséget, hogy az európai felfogás a helyesebb. A társadalmi és állami élet különféleségéhez képest teljes egyformaság sem nincsen, sem nem is lesz e tekintetben soha; de az *alapelvek* maradandóknak igérkeznek, s előbb-utóbb bizonyára győzni fognak az új világban is. Hiába, czéljától semmi el nem vonható állandóan, nem különösen a nélkül, hogy nagy kárát ne vallaná úgy az egyes, mint az összeség. Nő-pap, nő-ügyvéd, nő-bíró, nő-orvos stb. talán még sokáig lesz, de csak ritka kivételül; ilyen s ezekhez hasonló pályák sohasem fogják illetni a nőnemet egyetemesen.

A mozgalom, mely Franczia országban a nők felsőbb okta-

* Folyóiratunkban több ízben foglalkoztunk már a franczia felsőbb leányoktatással; de azért készséggel adunk tért t. munkatársunk emez ismertetésének, a mely régibb közleményeink után sem vált fölöslegessé, sőt azoknak kibővítésére és kiegészítésére a legjobb szolgálatot teljesíti. *Szerk.*

tása tárgyában épen napirenden van, nem egészen látszik ugyan igazat adni e fölfogásunknak; de a mérséklet, mely a jelenkori franczia pedagógusok egyik kitűnőségének, Gréard főigazgatónak ide vonatkozó emlékiratában mutatkozik, remélnünk engedi, hogy a felsőbb leányoktatás rendezésénél Franczia országban sem az amerikai elvek fognak felülkerekedni.

Gréard az imént említett emlékiratot a közelebb mult nov. 11-dikén mutatta be kivonatosan az «Académie des sciences morales et politiques» előtt. Jelen sorok voltaképen erről a gyülésről kívánnak ismertetést nyujtani.

Gréard munkája a nőnevelés ügyének történeti tárgyalásán, s a kérdés megoldását illető biráló észrevételeken kívül azon szempontokat fejtegeti, melyek az 1880. decz. 21-diki (az ő közreműködésével szerkesztett) ide vonatkozó törvénynek lételt adtak s egyszersmind a törvény eddigi és ezentúli végrehajtásáról értekezik.

A jelenlegi helyzetet következőleg mutatja föl: mindenekelőtt létesült Sèvresben egy intézet azzal a rendeltetéssel, hogy ott a leányok felsőbb oktatásához kellő tanító-személyzet képeztessék; továbbá állíttatott egy női lyceum (Montpellierben) és három női collegium (Auxerre, Grenoble és Sous-le-Saulnier városokban); aztán huszonhat hasonló intézet megnyitása szavaztatott meg, s végül harmincznyolcz más várossal kezdetett e tárgyban egyezkedés. A közvélemény, a mily lassan ébredt, épen olyan élénken foglalkozik most ez ügygyel. S hogy ez így van, az első helyen Duruy Viktor volt miniszter buzgóságának köszönhető.

A multat illetőleg következő visszapillantást tesz Gréard. A X. évi floreál 11-diki törvény kizárja a leányokat a törvényhozás gondjaiból; az 1808. márczius 17-diki szabályzat, mely a császári egyetemet szervezé, mit sem szól a leányiskolákról; de Genlisné asszony a császárság vége felé egy külön jelentésben panaszkodék a párisi leányiskolák siralmas helyzetéről. A lányok nevelése még a restauráczió végén is oly kevéssé foglalkoztatá a közvéleményt, hogy de-Salvandy tanúsága szerint a statisztika 1832-ben még csak 1014 leányiskolát tudott kimutatni.

Az 1833. jun. 28-diki törvény, mely a fiúk nevelésével együtt a leányokénak is végleges jogosultságot volt adandó a nemzeti nevelés kibővült rendszerében, elvégre is csak reményt nyujtott a nők czélszerűbb nevelését illetőleg. Az 1836-diki rendelet megszabja ugyan a leányiskolák állításának föltételeit, de az iskolázást nem teszi kötelezővé. Így ez is csak buzditás volt, nem pedig intézkedés. Azonban 1837-től 1840-ig még így is 1130 új leányiskola nyilt meg. A szabadelvű közvélemény, a királyi közoktatási tanács által is támogatva követeléseiben, még többet kívánt s kimutatta, hogy még 7000 olyan község vonakodik leányiskolákat állitani, melyeknek módjukban van e jogos igény teljesítése. Végre 1848-ban Barthélemy Saint-Hilaire törvényjavaslata alapján kötelezőleg kimondatott, hogy minden olyan község, melynek lakossága a 800 lelket meghaladja, tartozik legalább egy leányiskolát tartani; e rendszabály, egy kissé megcsonkítva, 1850-ben emeltetett törvénynyé. 1867-ben már csak az 500, 1881-ben pedig már csak a 400 léleknél többet nem számoló községek vétettek ki az iskolaállítás kötelessége alól. Így lett, hogy 1876-ban 71,547 elemi iskola közt már 29,116 leányiskola volt.

Ha a leányoknak még az elemi iskolázása is ilyen állapotban volt, milyen lehetett a felsőbb leányoktatás? 1820-ban történt az első erőködő lépés, hogy a leányoknak elemi és felsőbb oktatása közt különbség tétessék. A királyi közoktatási tanács 1837-ben hozott Seine département préfetjének javaslatára egy rendeletet, mely a leányok felsőbb oktatásának első szabályzatául tekinthető. Alig hirdettetett ki e rendelet, menten több département magáévá tette azt.

1845-ben Seine départementben már 253 nőnevelő-intézet (pensionnat) volt 10,000 növendékkel. Ez a siker versenyt keltett. A *bennlakással* egybekötött nőnevelő-intézetek mellett csakhamar *bejáró* növendékeket képző intézetek is keletkeztek, melyek között leghíresebbek voltak a Lourmand és Alvarès Lévi igazgatása alattiak. Nagy avatottsággal fejtegeti a szerző nemcsak a történeti fejlődést, hanem az egymást követett pedagógiai uralkodó eszméket, szervezési kérdéseket, tanterveket is stb. Fölmu-

tatja, hogy mint küzdöttek egymás ellen a bennlakásos, a bennlakás nélküli és a zárdai iskolák, s hogy e küzdelemből elvégre is az állami igazgatás elve kelt ki. Az 1850. márcz. 15-diki törvény rendelkezései a szabad oktatásnak kedveztek, de egyszersmind hanyatlást idéztek elő. Az új lendületnek mindazáltal olyan hatása volt, hogy a fiatalság soha azelőtt nem tapasztalt számban sereglett a vizsgáló bizottságok elé elemi tanítói oklevelekért s elemi és felsőbb iskolai bizonyítványokért. E szám 1855-től 1880-ig magában Párisban 33,616-ra rúgott, melyből kerekszámmal 24,000-en nők voltak.

1867-ben a Sorbonneban egy társaság alakult, melybe kitűnő tanárok s instituti tagok is szép számmal iratkoztak be, még pedig nem pusztán mint pártoló tagok, hanem mint olyanok, kik az oktatás munkájában is részesülni kívántak. E társaság azt tűzte czélúl maga elé, hogy «teljessé tegye a leányok kiképzését, s hogy olyan eszközök birtokába juttassa őket, melynélfogva az elemi ismereteken felülemelkedhessenek, olyan szakszerű oktatást nyerve, mint a fiúk, ugyanis alapos oktatást a humán tárgyakban (a holt nyelvek nélkül), a reáliákban és a művészetekben.» A jövő évtől kezdve több ilyen alapokon nyugvó intézet fog megnyilni Párisnak több városrészében, Bourgesben, Chartresban, Orléansban, Reimsban stb.; *ötven* többé-kevésbé fontos város lesz színhelye az ilyen irányú oktatásnak.

A felsőbb leányoktatás intézménye ellen szenvedélyes támadást intézett különösen Dupanloup érsek azon nyilatkozataiban, melyet Duruy ellen hangoztatott. E nagy zajú nyilatkozatok azonban nemcsak *hangzottak*, hanem szerencsésen *el is hangzottak* az ügy minden kára nélkül.

A jelen iskolai év kezdetén az egész Franczia országban már 101 ilyen felsőbb leányiskola nyilt meg 4206 növendékkel, kik közül 629 a párisi akadémiához tartozik.

1866-tól 1882-ig 129 oklevelet szereztek a felsőbb tanfolyamokat végzett leányok részint a Sorbonneban, részint az egyes départementok fakultásainál; még pedig 40-en lettek bakkalaureátusok a humán és 32-en a reál tárgyakból, liczenciátust nyertek

2-en az előbbi és 3-an az utóbbi tárgyakból; továbbá 21-en nyertek orvosi oklevelet, 29 en felsőbb szakoktatásra képesítő oklevelet, 2-ten pedig gyógyszerészségre és egészségügyi hivatalra jogosító oklevelet.

E tanfolyamok azonban, noha haladást mutatnak és áldásosaknak bizonyúlnak, még több tekintetben hiányosak és elégtelenek. Duruy nem így tervezte azokat; ő ugyanis három vagy négy évre terjedő és szabályszerűen elosztott kurzusokat akart naponkénti egy-két leczkével, dolgozatokkal, havonkénti fogalmazványokkal s évzáró vizsgálatokkal.

Az 1880. decz. 21-diki törvénynek az a czélja, hogy a felsőbb leányoktatást az állam igazgatása alatt s megfelelő tantervvel szervezze. Ennek a czélszerűsége belátható. De, hogy a részletek elrendezése méltányolható legyen, be kell várni a tapasztalást, mely mindent ki fog mutatni.

Itt Gréard a törvény ellen tett ellenvetéseket bírálja. A bennlakás és bejárás fontos kérdését illetőleg fölsorolja és bírálgatja a két utóbbi és a jelen század legilletékesebb egyéneinek nézeteit, minők a Port-Royal nővérek, Maintenonné, Fénelon, Saint-Pierre abbé, Epinayné, Rousseau, Remiremontné, Neckerné, Campanné és végre Rémusatné. Majd a programmok (tantervek) kérdését elemzi, visszatekintvén az ókor filozófusai- és moralistáiig, hogy kiderítse, milyen fogalmak képződtek különböző időkben és különböző helyeken a nő értelmi és erkölcsi értékét s a nő tehetségeivel összeillő fejlődést illetőleg. Emlékiratának e része különösen megkapó; hadd idézzük itt belőle a következőket:

«Egy ilyen új és kényes természetű intézmény csak azon föltétel mellett válik a közszokás tulajdonává, ha a bölcseség által mérsékelt nézetszilárdsággal hozatik létre. Egy angol közmondás szerint a parlamentnek semmi sem lehetetlen, csak az, hogy a férfit nővé változtassa. Mi pedig óvakodjunk a nőt férfivá változtatni akarni. Erősbítsük a nőben a különben mindkét nemmel közös észt, de a nélkül, hogy veszélyeztetnők azon adományokat, melyek egyik-egyik nemnek sajátjai. A nőnél nem minden gyöngeség hiba, valamint a férfinál sem minden erő erény. A szerzett

tulajdonokban a férfinál kevésbbé dús nő annál gazdagabb a vele született tulajdonokban; ösztöne olykor épen olyan biztosan vezeti őt, mint a legszigorúbb logika; míg mi vitázunk, ő szemlélődik; a nő a lélek dolgainak részletében bámulatos pszichológus; akarata, noha kévésbbé szigorúan fegyelmezett, mint a férfié, ha kell, a legderekabb elhatározásokat, az önfeláldozás elhatározásait szüli meg. Senki a nőt felül nem múlja semmiben, a mi tapintatot, ízlést követel, a hol kevesebb gyakorlottság, mint szellem szükséges, a hol lemondásról vagy önfeláldozásról van szó, szintén nem a társalgásban, a társas érintkezésben, a kritikában, a kényes itéletnyilvánításokban. A nőnek megvan az ő éleselméjűsége, ötletessége és bája. S ezek hasonlíthatatlan gazdagságok, melyeket csak kormányozni s melyeknek fölhasználását csak tökéletesbíteni kell. Mi úgy szeretjük képzelni a szóban levő létesítendő nevelést, mint amaz antik szobrokat, melyeket Fénelon egész életelevenségökben, nemes és határozott állásban, szerény és könnyed mozdulatokkal, gondolattól besugárzott homlokkal s mosolygó ajkakkal mutat föl előttünk.»

Gréard előadását az akadémia nagy tetszéssel fogadta; s valóban remélhető is, hogy az ügy jövője biztosítva lesz, ha azok, kik a végrehajtással megbízatnak, az övéihez hasonló elveket fognak vallani s az övéhez hasonló buzgósággal és ügyszeretettel fognak működni.

Mi azonban — Gréarddal szólva — bevárjuk, hogy mit fog kideríteni a tapasztalás. Mindazáltal részünkről is sürgetjük addig is a felsőbb leánynevelést, de nem a férfiakkal való szaktudományi versenyzés, hanem általában a női nem műveltségi szinvonalának emelése érdekében. «Férfi sorsa a nő», mondja Jókai nagy igazán, mi pedig ehhez hozzátehetjük, hogy «a nemzet sorsa is igen sok tekintetben a nő». A magyar társadalom még távol van attól, hogy e «sorsban» megnyugodhatnék; tehát mennél alaposabb, mennél hazafiasabb általános nevelést a nőknek!

Király Pál.

ISKOLAI ÉRTESÍTŐK.

Az iskolai értesítők jogosan tarthatnak számot a tanügyi körök általános érdeklődésére, s ha még sem részesülnek abban a figyelemben, a mely különben megilletné őket, annak legnagyobb részben maguk az értesítők az okai. Folyóiratunkban már többször rámutattunk értesítőink hibáira, s ezúttal is sajnálattal kell konstatálnunk, hogy ezek a hibák igen kis mértékben gyérülnek s a javulás oly csekély és lassú, hogy egyik évről a másikra alig vehető észre. Csupa ingadozás, határozatlanság, kapkodás az, a melylyel a legtöbb értesítő szerkesztésénél találkozunk. A legtöbb értesítő csak azért készül, hogy meglegyen. Hogy kinek a számára készülnek, azt szerkesztőik sem tudják mindig elég határozottan, s az értesítők maguk nem árulják el. A tanuló ifjuságnak, a szülőknek, a nagy közönségnek, a tanárvilágnak, az iskolai hatóságoknak szolgálatára? Mindegyiknek s egyiknek sem. A helyzet türhetetlensége gondolkodóba ejtette a középiskolai tanárokat is, a kik az idei kolozsvári közgyűlésükön foglalkoztak e kérdéssel, de végleges megállapodásra nem juthattak. A kérdés áttétetett az egyesület választmányához, a mely beható tanulmányozás után a legközelebbi közgyűlés elé fogja terjeszteni indítványait. Figyelemmel fogjuk kísérni az ügy fejlődését, mert nagyfontosságúnak tartjuk azt és sok jót várunk a tanáregyesület kezdeményezésétől. Ezúttal megtartjuk a magunk rendes szemléjét a hozzánk beküldött leányiskolai értesítők fölött, minden biráló megjegyzések nélkül, oly módon a mint már több év óta rendesen teszszük. Azt hiszszük, így is hasznos szolgálatot teljesítünk, mert kétségtelen, hogy értesítőink, bármily fogyatkozásokban szenvedjenek is különben, sok érdekes adatot tárnak föl előttünk, sok értékes dolgozat-

tal ismertetnek meg bennünket, s leányoktatásunk szinvonalának megítéléséhez sok oly adattal járulnak, a melyeket csakis az ő forrásukból meríthetünk. Hogy pedig az a kép, a melyet leányoktatásunk mivoltáról az iskolai értesítők szolgáltatnak, minél hívebb és teljesebb lehessen, kérjük az igen tisztelt iskolai igazgatóságokat, szíveskedjenek értesítőiket, ha még meg nem küldték, szerkesztőségünk számára megküldeni.

I. Felsőbb leányiskolák.

1. Értesitő a budapesti m. kir. állami felsőbb leányiskola 1882—3. tanévéről. Közli Berecz Antal, igazgató. — Az intézet ez évi történetéből semmi kiemelkedőbb mozzanatot nem találunk följegyezve. A tanítótestületben csak egy személyi változás történt; nevezetesen *Achácz Mária* segédtanítónő a szabadkai polg. leányiskolához rendes tanítónőnek választatván, helyét az intézetnél *Egan Luiza* foglalta el. A 24 tagból álló tanítótestületben a következő tanítónőket találjuk: *Bőthy Miklósné Stetina Róza, Bogya Irma, Bossányiné Edwards Ellen, Odor Emilia, Saffáry Irma, Achácz Mária, Castiglione Hermina, Egan Luiza, Goldzieher Ilona, Bockelberg Ernőné.* Az értesítő gondos részletezéssel közli az osztályonkint feldolgozott tananyagot s a használt tan- és segédkönyvek jegyzékét. A tanszerek gyarapodásának kimutatásából közöljük, hogy új természettani eszközök 719 frton vétettek; a könyvtár pedig 109 munkával, térképpel s magyarázó fali képpel szaporíttatott. Tanítottak összesen *10 osztályban*, a mennyiben a négy alsó osztály mindegyike párhuzamos volt. Legtöbb növendék volt az V-ik osztályban (50); legkevesebb a VI-ikban (19). *A beirt növendékek száma összesen 346; 7-tel kevesebb mint tavaly.* Az iskolai év berekesztése előtt kilépett 13. Osztályt ismételtek 5-en; javító vizsgálatot tettek 4-en. *Vallás szerint* volt: róm. kath. 77; gör. keleti 1, ágostai hitv. 32, helv. hitv. 10, mózes vallású 226. — *Nyelvre nézve:* csak magyarul beszélt 27, magyar-németül 106, magyar-német-francziául 171, magyar-német francziául és angolul 34. *Illetőségre nézve:* budapesti volt 333, pestmegyei 1, más megyei 12. A mult évben is az intézetbe járt 262, kívülről jött 84. *Tandij:* 80 frt, beíratási díj 5 frt. — Az értesítő igen becses értekezést közöl *Révy Ferencz tanártól* a magyar nyelv és irodalom tanításáról, a melyet füzetünk más helyén bővebben ismertetünk.

2. A mármaros-szigeti m. kir. állami felsőbb leányiskola s vele kapcsolatos elemi iskola értesitője az 1882—3. tanévről. (Hatodik évfolyam.) Közli Marikovszky Menyhért, igazgató. — Az igazg. jelentés panaszkodik a felsőbb leányiskola gyér látogatottsága miatt s ennek okát egyenesen «a szülők legnagyobb részének hideg közönyében és szűkkörü gondolkodásában» találja. «Egyik szülének nem kell a felsőbb leányiskola — úgymond — mert ott sokat tanítanak, ő pedig leánygyermekéből tudóst nevelni nem akar; a másiknak nem kell azért, mert ott pontosan kell iskolába járni, s minden alkalommal igazolni kell a gyermek kimaradását, ő pedig gyermekét erőszakolni nem akarja, ha annak nincs kedve

iskolába menni, s ő maga is röstelli a sok irka-firkát; a harmadik szégyenli már felnőtt leányát könyvvel kezében fel- s alá járatni; a negyedik pedig 13—14 éves leányát már felnőtt lánynak szereti tekinteni, kinek otthon a háznál kell forgolódnia, ha semmittevésben tölti is legszebb idejét stb.» Az év történetéből kiemeljük, hogy kiváló gondot fordítottak a tornázásra; a «Trefort Ágoston-alap» csak egyetlenegy 10 frtos adománynyal gyarapodott; a muzeum 200 frt értékű tanszerekkel, a könyvtár 130 frt értékű könyvvel s folyóíratokkal szaporíttatott; az isk. takarékpénztárban a növendékek összesen 221 frtot helyeztek el- A tanítótestületben nem történt változás. A 7 tagból álló tanítótestület. ben tanítónők, a felsőbb leányiskolákban: *Barkóczy Dömök Antónia, Störcher Etel, Giusti Antonia;* az elemi iskolában *Szilágyi Róza, Barthos Erzsébet. A növendékek létszáma:* a) *a felsőbb leányiskolában (I—IV. osztály) 25;* b) *az elemi iskolában (I—V. oszt.) 79. összesen 104.* A felsőbb leányiskola I. osztályában volt 11 növendék, a II-ikban 6, a III-ikban 3, a IV-ikben 5. Az elemi iskolában az I—III. összevont osztályokban volt 50; a IV—V. összevont osztályokban 29. A kettős iskolát majdnem kizárólag a magyar és német elem látogatja; a románok és ruthének a felsőbb leányiskolából teljesen hiányoznak; az elemi iskolában pedig csupán 2 növendék által vannak képviselve. *Tandíj:* az elemi osztályokban 20 frt, a középisk. tanfolyamban 30 frt, fölvételi díj 5 frt. Az értesítő *Gerevich Emil* tanártól «*Egy számtani játké*» czím alatt értekezést is közöl.

3. *A trencséni m. kir. állami felsőbb leányiskola értesítője az 1882—3. tanévről. Közli Manyák Alajos, igazgató.* — A szülőkhöz intézett rövid szózatban az igazgató talpraesetten jellemzi a felsőbb leányiskolák hivatását s küzd ama vádak ellen, melyekkel a felsőbb leányiskolákat sokan illetik. A mily lelkesedéssel védi az új intézmény ügyét, olyan mély sajnálattal kénytelen elismerni, hogy itt sem a város, sem a megye közönsége nem támogatja eléggé. Fájdalommal kell látnunk — úgymond — hogy a helybeli s még inkább a vidéki művelt, vagy műveltségre igényt tartó családok ezen, a magas kormány által oly bőségesen fölszerelt intézetet s ezzel együtt leányaik neveltetését lehetőleg kevésre becsülik, s leányaikat vagy költségkimélés tekintetéből, vagy — mivel a háztartásnál szükség van reájuk — otthon tartják, mintha az ilyen költségkimélés jogos volna, vagy mintha a leánygyermekek rendeltetésében állana, hogy a szülő belőlük ily módon hasznot húzzon. Mi csak bűnnek jelenthetjük ki a jobb módú szülők mindazon ürügyét, melynél fogva leányaikat a most már általánosan, mert jogosan megkívánt teljes fölneveltetésöktől elvonják.» — Az intézet történetéből kiemeljük, hogy a felsőbb leányiskolával kapcsolatos elemi iskolában meghonosították az isk. takarékpénztárt, melybe februártól májusig 36 növendék 101 forintot helyezett el. — A tanító-testületben nem történt változás. A felsőbb leányiskola tanitónői: *Guta-Oláh Mária, Hell Francziska;* az elemi iskola tanítónői: *Czink Antonia, Ényi-Mauks Gabriella.* — A felsőbb leányiskola három osztályába (melyeket az értesítő középtanodai osztályoknak nevez) beiratkozott 27 növendék; az elemi iskola hat osztályába 48. *Az összes létszám tehát 75.* (Hárommal kevesebb mint tavaly!) *Vallásra nézve:* róm. kath. 36, ágostai hitv. 8, mózes vallású 28, gör. kel. és gör. kath., meg helv.

hitv. 1—1. *Nyelvre nézve:* magyar 3, német 5, magyar-német 32, magyar-tót 26, magyar-német-tót 9. *Szülei lakóhelyére nézve:* trencsénvárosi 53, trencsénmegyei 11. *Tandíj:* a felsőbb leányiskolában 20 frt, az elemiben 15 frt. Az értesítő szakértekezést is közöl; címe: «*A rajztanítás a felsőbb leányiskolákban*», írta *Ényy László*, az intézet tanára.

4. *A lőcsei m. kir. állami felsőbb leányiskola értesítője az 1882—83. tanításévről. Dr. Szántó Károly igazgatótól. (II. évfolyam).* — Az intézet történetéből kiemeljük, hogy az a nagy kétemeletes épület, a melyben az iskola eddig is el volt helyezve, a kerttel együtt, a város bőkezüségéből teljesen az intézet számára engedtetett át. Az intézet tanári kara egy új taggal, Szobissek Józseffel szaporodott; működő tanítónők: *Klimko-Kozmund Vilma, Thoma Teréz, Vilkovszky Luiza.* — *A tanulók száma az eddig megnyílt három osztályban: 48.* (Az I. osztályban 18, a másodikban 21, a harmadikban 9.) *Vallás szerint:* róm. kath. 23, prot. 16, mózes vallású 9. *Nyelv szerint:* magyar 2, magyar-német 19, magyar-németтót 27. *Illetőség szerint:* helybeli 34, szepesvármegyei 8, más vármegyéből 5, külföldi 1. — *A szülők polg. állása* szerint: értelmiségi 29, birtokos 5, keresk.-iparos 14. — *Tandíj:* 15 frt, beíratási díj 5 frt.

5. *A soproni m. kir. állami felsőbb leányiskola második értesítője az 1882—83. tanévről. (XII. évfoly.)* Közli *Jausz György, igazgató.* — Az évi jelentésből kiemeljük, hogy előkészíttetett az intézet V-ik osztályának felállítása is, s oly tárgyalások tétettek folyamatba, a melyek az intézet czéljainak teljesen megfelelő, önálló helyiségek előteremtésére törekszenek. Az isk. élet elevenségéről tanuskodnak a következők: Arany János halálának emlékére a tanári kar Arany-ünnepet rendezett s szép eredményű gyüjtést eszközölt az Arany-szoborra; résztvett az intézet a soproni első háziipar és női kézimunka-kiállításon, a melyen elsőfokú jutalommal tüntettetett ki; a környékbeli erdőkbe többször tettek kirándulásokat részint botanikai, földrajzi tanulmányok, részint üdülés kedveért, meglátogatták továbbá a város nevezetesebb műintézeteit s gyárait. — A tanszergyüjtemények gondos és nagymértékű gyarapításáról részletes kimutatást találunk. A 12 tagból álló tanári testületben a következő tanítónők foglaltak helyet: *Prohászka Ottilia, Tschürtz Oktávia, Wagner Józefin.* — *Az intézet négy osztályában a növendékek létszáma 83.* A növendékek közül *vallás szerint:* róm. kath. 25. ágostai ev. 36, mózes vall. 22. *Nyelv szerint:* magyar 16, német 66. *Illetőség szerint:* helybeli 70, sopronmegyei 2. *Tandíjra nézve:* fizető 77, tandíjmentes 6. *Tandíj:* egész évre 20 frt, beíratási díj 3 frt. — Az értesítő közli *Prohászka Ottilia* tanítónő szép nyelven és meleg, lelkes hangon írt ama ünnepi értekezését (Arany János emlékezete), melyet az 1882. október 31-én tartott iskolai Arany-ünnepen olvasott fel.

II. Polgári leányiskolák.

1. *Szabadka sz. kir. város polgári leányiskolájának nyolczadik értesítője az 1882—83. tanév végén.* — A tanévet a jelentés viszontagságosnak mondja, a mennyiben a tanítás rendes folyamatát több körülmény károsan zavarta; így pl. a városban uralkodott vörheny-járvány miatt nov. 4-től decz. 4-ig szünetelt az előadás, s ez időt megelőző és követő néhány héten át is tömegesen hiányoztak a növendékek az egyes osztá-

lyokból; továbbá a tanári testületben történt személyváltozások is nagyban akadályozták a tanítás rendes menetét. — *A tanítótestületben a következő tanítónők működtek: Achátz Mária, Karváey Anna, Kopp Etel* és *Ódry Mária. A növendékek létszáma* a IV. osztályban: beiratkozott *155*; a tanév végén maradt *136. Vallás szerint* volt: róm. kath. 70, helv. hitv. 1, ágostai hitv. 2, gör. kel. 11, héber 71. *Anyanyelv* szerint: magyar 121, dalmát 6, szerb 11, német 17. *Tandíj*: helybeliektől 1, vidékiektől 3 frt. — Az értesítő «*Aradtól Petrozsényig*» című szép útirajzot közöl Kopp Etel tanítónőtől.

2. *Az újvidéki m. kir. állami polgári leányiskola harmadik értesítvénye az 1882—83. tanévről. Összeállította Száhr Erzsébet, igazgató.* — Az év elejét a tanító-testületben történt változások zavarták meg; de november 8-tól kezdve már rendes mederbe tért a tanítás. — A tanító-testület ápr. 1-én hangversenyt rendezett a szegény növendékek segélyezésére, melynek eredménye 332 frtra rúgott. — *A tantestület rendes tagjai: Száhr Erzsébet, ig., Breyer Adél, Fizely Julia, Kailbach Anna, Nagel Róza.* — *A növendékek száma a négy osztályban: 64. Vallás szerint:* róm. kath. 22, gör. kel. 6, ágostai hitv. 8, helv. hitval. 3, mózes vallású 25. *Nyelv szerint:* magyar 8, magyar-német 35, magyar-szerb 4, magyar-német-szerb 12, magyar-tót 3, magyar-német-horvát 2. *Előmenetelük szerint:* haladók 50, ismétlők 4. Tandíj alól fölmentetett 10 tanuló. *Tandíj:* egész évre 4 frt, beíratási díj 1 frt. — Értekezés «*Álrás és álom*» cím alatt *Fizely Julia* tanítónőtől.

3. *A kecskeméti áll. segélyezett polgári és elemi leányiskola VIII-dik értesítője az 1882—83. iskolai évről. Kiadta a felügyelő bizottság; szerkesztette Pásthy Károly, igazgató.* — Az iskola az 1882—83. év elején nevezetes változáson ment keresztül. Ugyanis a nm. vall. és közoktatásügyi miniszterium elhatározta, hogy a polgári leányiskolát államsegélyben részesíti, annak kikötése mellett azonban, hogy a polgári leányiskola mellé, azzal szoros kapcsolatban és ugyanazon igazgatás alatt egy négyosztályú elemi leányiskola is állíttassék fel. — Az iskolának volt önképző-köre, ifjúsági könyvtára 499 mü, 740 kötetben, isk. takarékpénztára 393 frt betéttel. — Különös gondot fordítottak a női kézimunkák tanítására, a miről az értesítő részletes és érdekes kimutatást közöl. — *Az iskola tanító-testülete* tizenegy rendes tagból állott; tanítónők: *Dömötör Krisztina, Szarvassy Margit, Mihailich Ida, Schmidt Amália, Simonides Hermin, Sziládi Mari* (az utóbbi négy az elemi iskolában). — *Az elemi iskola négy osztályába járt 108 növendék; a polg. iskola négy osztályába 106, összesen 214.* A kecskeméti polg. és elemi leányiskola egyike nemcsak a leggondosabban vezetett, hanem a legjobban látogatott iskoláknak is. *Vallásra nézve* a kettős intézetben volt: róm. kath. 111, helv. hitv. 48, ágost. hitv. 6, gör. kel. 1, mózes vall. 48. — *Anyanyelvre nézve:* magyar 203, német 11. *Tandíj*: a polgári leányiskolában 10 frt, az elemiben 6 frt.

Az értesítőben *Pásthy Károly* igazgató «*Önérzet és becsület*» című magvas értekezést közöl, melyben különösen a szülők feladatát és kötelességeit hangoztatja, hogy az iskolai nevelés, melyre oly könnyen és hamar követ dobnak, foganatos lehessen. «A gyermek, midőn őt az iskola nevelés és tanítás végett befogadja — így szól a többek közt — már ezer meg ezer benyomással, ezernyi különféle tapasztalattal rendelkezik:

szóval, már akkor a gyermeknek van bizonyos fokú és irányú nevelése. Ha az a nevelés, melyben a gyermek a szülei házban és környezetében az iskolába járás korát megelőzőleg részesült, helyes volt: akkor az iskola a siker teljes reményével, és teljes felelősség mellett átveheti és folytathatja a gyermeknek nemcsak tanítását, hanem nevelését is, föltéve, hogy a család és környezet továbbra is helyes uton haladnak a gyermekkel mindazon idő alatt, melyet a gyermek az iskolán kívül tölt. Ha azonban a családból, a szülei házból hozott első nevelés hibás és helytelen: akkor az iskola a tanításon kívül a nevelést illetőleg legfölebb csak a foltozás, igazítás szerepére vállalkozhatik, de az erkölcsileg helyes jellem megteremtéseért felelősséget nem vállalhat. *A nevelésben a család mindent pótolhat; de a jó családi nevelést nem pótolhatja semmi a világon.*» Ezután szépen jellemzi az önérzetet és becsületérzést s kimondja, hogy csak az a család láthatja el gyermekét e két földi kincscsel, a mennyiben a szülők is ékeskednek e nemes tulajdonokkal. Végül a társadalomhoz fordul ily szavakkal: «És te társadalom, és te közvélemény, mely oly könnyen és gyakran elitéled az iskolát, annak szemére szereted vetni, hogy szolgaivá neveli az ifjuságot: nem jutalmazod-e meg lépten-nyomon a haszontalan gyermeket apja érdemeiért; nem nézed-e el gyakran egyesek hibáit és botlásait azok gazdagsága miatt; nem hizelkedel-e némelyek gyarlóságainak, mert magas méltóságban és hatalomban vannak, s nem alkalmazod-e mindezek által az erkölcsi értékmeghatározások közül a hamis mérleget, nem akadályozod-e az igaz önérzet és becsületérzés terjedését?! Valóban, ha ti, kik oly könnyen elítélitek az iskolát s a nevelés szolgáit, elfogulatlanul szétnéztek, azon számtalan társadalmi ferdeség és hamis nézet között, melyek a gyermeket, a leendő embert s az iskolát környezik, *ne azon csodálkozzatok, hogy az iskola oly kevésre mehet a nevelésben, hanem azon, hogy ennyire is mehet!*»

4. *A Sz.-Fehérvár városi polgári leányiskola értesítője az 1882—83. tanévről. Szerkesztette: Göbel János György, igazgató.* — Az iskola 1876-ban nyittatott meg; de értesítőt eddig nem adott ki. Sajnáljuk, hogy emez első értesítő a mulasztást nem pótolta s az intézet hét évi történetével meg nem ismertetett. A lefolyt iskolai év történetében sem találunk kiemelkedő mozzanatokat följegyezve. Volt az iskolának ifj. könyvtára 232 művel s 241 kötettel; iskolai takarékpénztára (1880 óta) 301 frt betéttel. — A hét tagból álló *tanító-testületben* tanítónők: *Hauptmann Anna, Kreszelbauer Mária, Nemessányi Adél.* — *A tanulók létszáma* a négy osztályban *118*. Ezek közül *vallás szerint* róm. kath. 55, helv. hitv. 4, mózes vall. 57, gör. kel. és ágost. hitv. 1—1. — *Illetőség szerint:* helybeli 105, vidéki 13. *Nyelvismeret szerint:* magyar 99, magyar-német 19. *Tandijmentes* 12, *tankönyvekkel segélyeztettek* 10-en. *Tandij:* helyben lakóra 12 frt, vidékire 24 frt. Az értesítő közli az igazgatónak a szülőkhöz intézett szózatát, melyben a polg. leányiskolák hivatását és fontosságát fejtegeti. «Nyugodt és legjobb lelkiismerettel állíthatom — úgymond — hogy ha van az újabb népiskolai kultur intézményeknek becsük, úgy azoknak drágagyöngyét a polg. leányiskolák képezik. Bennük testben és lélekben egyiránt egészséges, időszerű és hazafias szellemben növekednek leányaink, s távol van tőlök tartva minden, mi polgárjogot nyert erényeinkkel és szokásainkkal ellenkeznék s mi őket az élettel és világgal meghasonlásba hozhatná.»

5. *A szombathelyi városi áll. segélyezett polgári leányiskola VII-dik értesítője az 1882—83. tanévről. Szerkeszté Pálffy Boldizsár, igazgató.* — Az iskolai év kezdetét megzavarták a tanító-testületben történt személyváltozások, de a tanítások már szeptember végén rendes medrükbe tértek. Az iskola növendékei Arany-emlékünnepet tartottak. A tanintézet gyüjteményei 1942 frtot képviselnek, a tantestületi könyvtár 236 kötetből áll. — A tanító-testület 9 tagból áll; tanítónők: *Hoffmann Amália, Kerner Hedvig Teréz, Szendrői Ilona, Zelles Etelka.* — *A tanulók létszáma* a négy osztályban *103. Vallás szerint:* róm. kath. 44, mózes vallású 55, ágost. hitv. 4. *Nyelvismeret szerint:* magyar 86, magyar-német 17. *Elő menetel szerint:* haladók 99, ismétlők 4. *Születési hely szerint:* helybeli 53, vasmegyei 23, más megyebeli 26, ausztriai 1. *Tandíj:* 6 frt, beíratási díj 50 kr., ifj. könyvtári díj 1 frt.

6. *Szeged sz. kir. város polgári leányiskolájának értesítője az 1882—83-ik tanévről, közzéteszi dr. Tóth ker. János, városi népisk. felügyelő. VIII.* A lefolyt tanév legkiválóbb eseménye gyanánt említi föl az értesítő, hogy a IV. osztály felállítása is ténynyé vált, továbbá, hogy a diszes új épületben elhelyezett iskolai helyiségek új, czélszerű és szép butorokkal szereltettek föl. Az intézet látogatottsága oly örvendetes, hogy az isk. szék előre is gondoskodott az I. osztály párhuzamosítása iránt. Az intézet tanítótestületét súlyos veszteség érte Csonkáné Radimetzky Feodora halála által. Az értesítő «az intézet méltó büszkeségének» nevezi az elhunytat, a ki «úgy tudományos mint szépművészeti képzettsége által a nőnevelés igényelten minden ismeretet nemcsak teljesen átpillantani, hanem azok nevelő hatását mindenütt fokozni is hivatva vala». — Az intézetről szóló statiszt. kimutatások nagyon rövidre vannak fogva, a mit teljes okunk van sajnálni. *A tanítótestület* 10 tagból állt; tanítónők: Fendt Malvina, Krikay Barbaró Emma, Németh Anna, Okruczkyné Kutassy Emilia, Szücs Juliana, Zomboriné Mészáros Julianna. — A IV osztály *növendékeinek létszáma*: 230. (Az I. osztályban 95, a II-ban 60, a III-ban 43, a IV-ben 32). *Vallásra nézve* volt: róm. kath. 133, helv. hitv. 3, ágost. hitv. 3, gör. kel. 2, mózes v. 86. *Nemzetiségre nézve:* német 12, a többi magyar. *Illetőségre nézve*: helybeli 204, vidéki 26. Az értesítő nagyobb terjedelmű s meleg lélekkel és nagy pedagogiai tapasztalattal írt értekezést közöl dr. *Tóth ker. Jánostól* a «*boldogság titka*» czímen, melylyel, ha terünk engedni fogja, jövő füzetünkben megismertetjük olvasóinkat.

EGYSZERŰSÍTETT OSZTÁS.

Az embernek természetében fekszik, hogy mindenben a lehető könnyű és kényelmes eljárást keresi, s lehető rövid úton szeret eredményhez jutni. Azonban korántsem kell azt hinnünk, hogy ez a kényelemre való hajlandóság minden tekintetben káros és hátrányos, mert éppen ez az, mi az emberiséget másrészt ismét munkára ösztönzi, s ennek köszönhetjük a találmányoknak ezer meg ezer nemét. Ha a könyveknek kézzel való másolgatását nem találták volna hosszadalmasnak, fárasztónak, a könyvnyomtatás eszméje soha sem nyert volna megtestesülést. S azt, hogy ma már a gőz szárnyain útazunk, s üzeneteinket a villámmal küldjük egyik helyről a másikra, szintén csak ez a kényelemhez való vonzódás hozta létre.

De nemcsak a mindennapi életben iparkodunk lehető könnyűvé tenni munkáinkat, hanem a tudományok és ismeretszerzés körében is, sőt talán itt még inkább; innen származnak a különféle módszerek, fogások és formák, melyeknek gyakran oly jó hasznát veszszük. Különösen a számtanban lehet ilyen «fogásokat» és «egyszerűsítéseket» czélszerűen alkalmazni, mert ez által a számításoknál jelentékeny időt takarítunk meg, a mi főleg a gyakorlati életben való számolásnál nem csekély fontosságú. Ily rövidítések a 25-el való szorzásnak azon módja, hogy a szorzandót 100-al megszorozzuk s az így nyert eredményt 4-el elosztjuk, a 11-el való szorzásnál használt rövidebb eljárás stb.

Egy ily czélszerű módot használhatunk az oly számokkal való osztásnál, melyek a 10 valamely hatványához, pl. 100-hoz, 1000-hez, 10,000-hez stb. oly közel állanak, hogy a köztük levő különbség kevesebb 10 egységnél, vagy más szóval, melyeknek minden jegye, az utolsót kivéve, 9-es, ilyenek 95, 997, 9993 stb.

Az erre vonatkozó eljárás megismertetése jelen soraimnak feladata. Mindenekelőtt a *gyakorlati eljárást* egy példa kíséretében fogom leírni s azután igyekezem helyességét átalánosságban bebizonyítani. — A bizonyosítás megértéséhez tízes számrendszerünk s az algebrai osztás ismerete elegendő.

$$
\begin{array}{rl|l}
9879 & 892 : 995 = 9929\,\tfrac{537}{995} \\
49 & 395 \quad 5 & \\
 & 245 & \\
1 & 532 & \\
 & 5 & \\
\hline
9929 & 537 &
\end{array}
$$

Keressük az osztó (995) * és a legközelebbi tízes egység (1000) közötti különbséget (5) és vágjuk el — jobból balra számítva — egy függélyes vonallal az osztandó annyi jegyét, mint a hány az osztóban van — példánkban hármat —, mi által az osztandó két részre oszlik. Az osztandónak a függélyestől balra eső részét (9879) szorozzuk a tízes kiegészítéssel (5) — azaz azon számmal, mely az osztóhoz adva, azt a legközelebbi tízes egységig kiegészíti — és írjuk a szorzatot (49395) a változatlan osztandó alá. Ha az így nyert szorzat egy v. több jegye (49) a függélyes baloldalára került, ezeket ismét megszorozzuk a kiegészítéssel (5) s ez eljárást mindaddig folytatjuk, míg csak valamelyik szorzat teljesen a függélyes jobb oldalára esik (245). Azután összeadjuk a függélyestől jobbra eső számokat, ha az összeg (1532) oly nagy, hogy leírásakor a függélyes baloldalára is esik számjegy (1), akkor ezen számot ismét megszorozzuk a kiegészítéssel (5), és ezen eljárást folytatjuk, míg valamelyik öszegnél (537) nem kerül számjegy a függélyes baloldalára. Ekkor összeadjuk külön a baloldalon álló számjegyeket, ezek összege (9929) az osztás keresett hányadosa, a jobboldalra eső összeg (537) pedig az osztás maradéka.

Megtörténhetik, hogy a jobboldalt nyert összeg nagyobb az osztónál, a mikor azután az ezen összeg és az osztó közötti különbség tulajdonképen a maradék és a baloldalt álló összeg az egységgel nagyobbítva a hányados. Pl.:

3474678	73 : 97 = 3582143 $\frac{2}{97}$
104240	34
3127	20
93	81
2	79
	6
2	93
	6
3582142	99

Ez volna a gyakorlati eljárás; de vizsgáljuk meg most már, vajjon általános érvényű-e s nem vonatkozik-e csak néhány kivételes esetre, vagy talán csak a felvett példákra?

Ismeretes, hogy tízes számrendszerünkben felírt tetszőleges szám egyes számjegyeinek más értéket tulajdonítunk, mintha egymagokban állanak; pl. ezen számban 365 a 3-as értéke nem 3, hanem 300, a 6-os értéke nem 6, hanem 60 s így tehát teljesen kiírva

$$365 = 300 + 60 + 5 = 3 . 10^2 + 6 . 10 + 5$$

de ezen rövidített írásmód az által van okadatolva, hogy általában minden szám ugyanazon törvény szerint van képezve, t. i. minden szám egy, a 10 hatványai szerint rendezett kifejezés.

Bizonyítási eljárásunkban a számot mi ilyen teljesen kiírt alakjá-

* A szöveg között előforduló zárjelbe foglalt számok felvett példánkra vonatkoznak.

ban fogjuk használni; még pedig, hogy levezetésünk egészen általános legyen, felveszünk egy n-jegyű számot, melynek egyes számjegyei egymásután balról jobbra

$$a_{n-1}\ ,\ a_{n-2}\ ,\ a_{n-3}\ ,\ \cdots\ a_{k+1}\ ,\ a_k\ ,\ a_{k-1}\ \cdots\ a_2\ ,\ a_1\ ,\ a_0$$

legyenek. E számot röviden S-sel fogjuk jelelni.

Tehát

$$S = a_{n-1}.10^{n-1} + a_{n-2}.10^{n-2} + a_{n-3}.10^{n-3} + \ldots + a_{k+1}.10^{k+1} + \\ + a_k.10^k + a_{k-1}.10^{k-1} + \ldots + a_2.10^2 + a_1.10 + a_0$$

vagy még az első n-k jegyet külön választva és az utolsó k-t külön

$$S = (a_{n-1}.10^{n-1} + a_{n-2}.10^{n-2} + a_{n-3}.10^{n-3} + \ldots + a_{k+1}.10^{k+1} + \\ + a_k.10^k) + (a_{k-1}.10^{k-1} + \ldots + a_2.10^2 + a_1.10 + a_0)$$

és az első zárójelben foglalt kifejezésben 10^k-t kiemelve:

$$S = (a_{n-1}.10^{n-k-1} + a_{n-2}.10^{n-k-2} + a_{n-3}.10^{n-k-3} + \ldots + \\ + a_{k+1}.10 + a_k).10^k + (a_{k-1}.10^{k-1} + \ldots + a_2.10^2 + a_1.10 + a_0)$$

az első zárójelbelben foglalt $(n\text{-}k)$ jegyű számot röviden A_k-val, a másodikban foglaltat A_0-val jelelve.

$$S = A_k\ .\ 10^k + A_0$$

Ugyanezt az első példánkban felvett számra alkalmazva, mely hétjegyű, lesz:

$$\begin{aligned} 9879892 &= 9.10^6 + 8.10^5 + 7.10^4 + 9.10^3 + 8.10^2 + 9.10 + 2 \\ &= (9.10^6 + 8.10^5 + 7.10^4 + 9.10^3) + (8.10^2 + 9.10 + 2) \\ &= (9.10^3 + 8.10^2 + 7.10 + 9).10^3 + (8.10^2 + 9.10 + 2) \\ &= 9879\ .\ 10^3 + 892 \end{aligned}$$

Tehát a függélyes vonásával tulajdonképen a számnak ilyen felbontása éretett el.

Minden három jegyű szám kisebb 10^3-nál, azaz 1000 nél, és általában minden k-jegyű szám kisebb 10^k-nál.

Legyen a egy egyjegyű szám, akkor $(10^k - a)$ egy k-jegyű szám, mely kiírva k—1 első számjegye kilenczes, az utolsó számjegye (10—a). Pl. $10^3 - 5 = 995$. és $(10^2 - 3) = 97$. $(10^k - a)$ tehát az olyan szám általános kifejezése, mint a minők a mi osztóink. Feladatunk tehát $(A_k\ .\ 10^k + A_0)$ osztása $(10^k - a)$-val.

Végrehajtva ezen osztást az algebra szabályai szerint:

$$\frac{S}{10^k - a} = \frac{A_k.10^k + A_0}{10^k - a} = A_k + \frac{A_0 + aA_k}{10^k - a} = A_k + \frac{A_0}{10^k - a} + \frac{aA_k}{10^k - a}$$

hol $a . A_k$ nagyobb lehet 10^k-nál, mint pl. első példánkban 5.9879 nagyobb $10^3 = 1000$-nél, t. i. $49{,}395 = 49 . 10^3 + 395$; tehát általános lehozatalunknál $a . A_k$ szorzatot is lehet írni $A_k' 10^k + A_0'$ alakban és így eredményünk utolsó tagja.

$$\frac{a A_k}{10^k - a} = \frac{A_k' 10^k + A_0'}{10^k - a} = A'_k + \frac{A_0' + a A_k'}{10^k - a} = A'_k + \frac{A_0'}{10^k - a} + \frac{a A_k'}{10^k - a}$$

Újabbi eredményünk utolsó tagjára ismételni lehetne a fenti okoskodást, tegyük fel, hogy eljárásunkat folytatva, a következő eredményeket nyertünk volna:

$$\frac{a A_k'}{10^k - a} = \frac{A_k'' 10^k + A_0''}{10^k - a} = A'' + \frac{A_0'' + a A_k''}{10^k - a} = A'' + \frac{A_0''}{10^k - a} + \frac{a A_k''}{10^k - a}$$

$$\frac{a A_k''}{10^k - a} = \frac{A_k''' 10^k + A_0'''}{10^k - a} = A_k''' + \frac{A_0''' + a A_k'''}{10^k - a} = A_k''' + \frac{A_0'''}{10^k - a} + \frac{a A_k'''}{10^k - a}$$

— — — — — — — —

$$\frac{a A_k^{(m-1)}}{10^k - a} = \frac{A_k^{(m)} 10^k + A_0^{(m)}}{10^k - a} = A_k^{(m)} + \frac{A_0^{(m)} + a A_k^{(m)}}{10^k - a} = A_k^{(m)} + \frac{A_0^{(m)}}{10^k - a} + \frac{a A_k^{(m)}}{10^k - a} *$$

Az utolsó eredményben legyen $a . A_k^{(m)} < 10^k$.

Az igy nyert értékeket visszahelyettesítve, lesz:

$$\frac{S}{10^k - a} = A_k + \frac{A_0}{10^k - a} + A_k' + \frac{A_0'}{10^k - a} + A_k'' + \frac{A_0''}{10^k - a} + A_k''' + \frac{A_0'''}{10^k - a} + \ldots + A_k^{(m)} + \frac{A_0^{(m)}}{10^k - a} + \frac{a A_k^{(m)}}{10^k - a}$$

* Az (m—1) és (m) nem kitevők, csak jelzők.

A mi még a következőképen írható:

$$\frac{S}{10^k - a} = A_k + A_k' + A_k'' + A_k''' + \ldots + A_k^{(m)} +$$

$$+ \frac{A_0 + A_0' + A_0'' + A_0''' + \ldots + A_0^{(m)} + aA_k^{(m)}}{10^k - a}$$

Könnyen belátható, hogy itt az $A_k\ A'_k \ldots A_k^{(m)}$ a részletes példákban a függélyes baloldalára eső számokat jelölik, míg a tört számlálójában foglaltak: $A_0\ A_0' \ldots A_0^{(m)}$ és $a.A_k^{(m)}$ a függélyes jobboldalára eső számokat.

De lehet hogy

$$A_0 + A_0' + A_0'' + A_0''' + \ldots + A_0^{(m)} + aA_k^{(m)} > 10^r$$

Felvett példánkban $892 + 395 + 245 = 1532 = 1 . 10^3 + 532$.

Legyen

$$A_0 + A_0' + A_0'' + \ldots + A_0^{(m)} + aA_k^{(m)} = B_k \cdot 10^k + B_0$$

Akkor fenti törtünk

$$\frac{B_k\, 10^k + B_0}{10^k - a} = B_k + \frac{B_0 + aB_k}{10^k - a}$$

és így

$$\frac{S}{10^k - a} A_k + A_k' + A_k'' + A_k''' + \ldots . A_k^{(m)} + B_k + \frac{B_0 + aB_k}{10^k - a}$$

Állítsuk most levezetésünket példánk kidolgozásánál használt alakba össze:

hányadosok	maradékok
A_k	A_0
A_k'	A_0'
A_k''	A_0''
A_k'''	A_0'''
.	.
.	.
.	.
$A_k^{(m)}$	$A_0^{(m)}$
B_k	B_0
	aB_k
$A_k + A_k' + \ldots . + A_k^{(m)} + B_k$	$B_0 + aB_k$

Amiből adott szabályunk általános érvényességűnek bizonyul.

Salamon József után átdolgozta K. J.

A MAGYAR NYELV TANÍTÁSÁRÓL.*

Főczélunk mindegyik osztályban az egészséges nyelvérzék öntudatos fejlesztése. Hogy ezt mi módon véljük elérhetni, arra némi tájékoztatást nyújtanak alább következő módszeres fejtegetéseim. Itt csak még egy-két oly dolgot akarok előzetesen megpendíteni, a melyeknek elhanyagolását nyelvtanításunkra felette károsnak tartom.

A nyelvtan tanításának nem ismerem el egyedüli czéljául csupán a nyelv megismertetését, hanem abban egyszersmind a gondolkodni-tanítás egyik leghatalmasabb eszközét látom. S e megjegyzésem szolgáljon egyúttal válaszul azon kritikusaimnak is, a kik módszeres fejtegetéseim aprólékos kérdéseit szőrszálhasogató okvetetlenkedésnek hajlandók bélyegezni. A szakember fel fogja azokban ismerni a rugókat, a melyek a tanuló gondolkodását önmunkásságra serkentik, s erre neki új meg új alapot adnak.

A magyar nyelv sajátságaiban a magyar gondolkodás logikáját tanúlmányozzuk; megérdemelné tehát, hogy vele minden tekintetben tisztában legyünk. Az a gépiesség, a melylyel a magyar nyelv tanítását népiskoláinktól kezdve a legtöbb iskola űzi, bizonyítja, hogy nyelvtanunknak egyik igen érdekes részét nem méltatjuk figyelmünkre. *Ez az érdekes rész az elnevezések jelentésének magyarázata.*

* E czím alatt közli *Révy Ferencz* úr, a budapesti áll. felsőbb leányiskola jeles tanára ugyanazon intézet évi értesítőjében az ő nyelvtanításának módszerét. Fejtegetéseit oly talpraesetteknek találtuk s annyira méltóknak az általános figyelemre és követésre, hogy értekezésének főbb részeit szóról-szóra átvettük folyóiratunkba. *Szerk.*

Elnevezéseink nagy része képes beszéd, melyet a nyelvszellem alkotott magának; s e képek ismeretébe tanítványainkat nem avatjuk be.

E szót pl. *szótag* mindenik tanuló ismeri, de a *tag* szónak értelmét alig tudja egy-kettő, sőt ha tudja sem jön magától arra a gondolatra, hogy a *tag* elem a *szótagban* csak olyan, mint a testnek a *tagja*. — Ilyen a *főnév*, a *tőmondat* a *főmondat*, a *bővített* mondat stb. elnevezése, a melyekben a hasonlat annyira el van rejtve, hogy azt magától a tanuló meg nem találhatja. Tovább, hogy mit mond e szó: *melléknév*, *névmás*, *ige* arról sejtelme csak kevésnek van. Beszélünk *viszonyszókról*, *módokról*, de hogy mit értsen a gyermek a *viszony*, a *mód* alatt, azt nem mondjuk meg neki. Megkívánjuk, hogy ismerje fel az *összevont* (concret) és *elvont* (abstract) főneveket, a *tulajdonfőneveket*, a *cselekvő* és *szenvedő* igéket, az *alanyt*, a *tárgyat*, de ez elnevezések alapjára őket rá nem vezetjük. *Elemeztetünk* velök, s hány tudja, hogy mit tesz e szó *elem*? Szavakat *képeznek*, *ragoznak*; de hogy mit mondanak ezen elnevezések, arra nem is hederítünk. Megannyi hierogliph a gyermek szájában, pedig mily nagy logika rejlik sokszor ezekben; s mennyi tanúlságosat és érdekeset lehet ezek által a tanulónak nyújtani.

Az állami felsőbb leányiskola magyar nyelvtanítása ezekre súlyt fektet, mert elvünk általában meg nem tanúltatni egy szót sem, a mit előbb tanítványaink jól meg nem értettek; aztán meg azt is hiszszük, hogy e nyelvtan és a nyelv szellemének ismerete csak így lehet teljesen öntudatos.

A grammatikát rendesen száraz, lélekölő dolognak szeretik feltüntetni, a melytől az ifjúság irtózik. Attól függ, ki hogyan tanítja. Annak a tanárnak a tanítványai, a ki a magyar nyelvtant is úgy tanítja, mint akármelyik idegen nyelvet s az élő beszédtől egészen elvontan magoltatja tanítványaival a §-ok százaiba szedett szabályokat — legfölebb egy-egy példát csap a szabály után, latin vagy más idegen nyelvek grammatikájának mintájára — annak a tanárnak a tanítványai méltán iszonyodhatnak a magyar nyelvtani óráktól. De ha a tanár helyesebb utat követ, ha czélja felé öntudatosan halad, akkor tanítványainak kedvesebb és — tegyük hozzá mind-

járt — hogy észfejtőbb tárgya soha sem lehet, mint a magyar nyelvtan. A tanuló mindig azon tárgyakat szereti, a melyekhez ért; ha mindegyiket érti, mindegyiket szereti; s ha valamelyiket nem szereti, bizonyos, hogy azt nem is érti. De mindig a *nem-értés* oka a *nem-szeretésnek*, és nem megfordítva. Első dolgunk legyen tehát, vele tárgyunkat megkedveltetni; ennek pedig legbiztosabb eszköze az érdeklődés folytonos fentartása s a helyes, tapintatos módszer, a mely nemcsak az általános czélt tekinti, de a viszonyokat is számbaveszi.

Ha tiszta magyarajkú tanítványainkat az idegen kaptára vont s ennek daczára a legjobban elterjedt hibás grammatikák kalauzolása mellett a mondva csinált szabályok és alkalmazás nélkül való példák lélekölő megoldásával gyötörjük, akkor kérdem: hogy ne rettegne a tanuló a magyar nyelvtani órától?

Pedig így tanítják a legtöbb iskolánkban a magyar nyelvtant, természetesen azért, mert megszokott régi kézikönyveik is így tárgyalják azt már ősidőktől fogva, aztán meg már maguk a régiebb tanárok is beleszoktak e módszerbe, az újításoktól idegenkednek, főleg, ha — mint mondani szokják — a tojástól kellene a tyúknak tanúlnia. *

* Csak egy példát e szerencsétlen módszer illusztrálására. A legelterjedtebb nyelvtanok (Szvorényi, Ihász stb.) a végzet jelen helyesírásáról a következőket tanítják:

1. Azon igékhez, a melyek **j, l, ly, n, ny, r** mássalhangzón végződnek, ha ezen betűket magánhangzó előzi meg, **t** jegy járúl.

2. A két mássalhangzón és **űt-ít**-en végződő igékhez **ott, ett ött** jegy járul.

3. A **b, d, f, g, gy, k, m, p, s, sz, t, z** mássalhangzókon végződő igékhez az alanyi (tárgyatlan) ragozás egyesszámú 3-ik személyében **ott, ett, ött,** a tárgyas ragozás minden személyében pedig csak **t** jegy járúl stb.»

Persze mind a «Magyar Nyelv Rendszere» után indúl; de felejtik, hogy ott helyén lehet; de hogy egy magyarajkú iskola használatára szánt nyelvtanban ennek mi az értéke, azt felfogni nem tudom. Azt tanúltatják fáradságosan a magyar, ifjúval mit az úgy is tud. S a legszomorúbb aztán az, hogy akad olyan szánalomra méltó tanára (!) is a magyar nyelvnek, a ki ezt a gallimathiaszt még fontoskodva, szóról szóra meg is kívánja a «referálások»-nál attól a született magyar fiútól. Vajjon hiszi-e komolyan az a tanár, hogy tanítványa írás közben vigyázni fog minden igére, hogy

Hogy a magyar nyelv tanítása megfeleljen céljának, tehát hogy egészséges nyelvérzéket keltsen a növendékben és a magyar gondolkodásmódot előtte öntudatossá tegye, erre egyetlen biztos módszer az, hogy tárjuk eléje a magyar beszédet, kutassuk fel abban tanítványunkkal a magyar beszéd sajátságát, gondolatainak menetét és egymás mellé fűzését, egyéb nyelvekétől elütő sajátságait, világítsuk meg előtte tartalmas szóképeinek százait, kutassuk vele az élő nyelvben a nyelvszellem alkotó munkásságát, kövessük vele ennek utait, hatoljunk be a hol csak lehet rejtettebb titkaiba is, bontsuk szét előtte a magyar nyelv épületét, s mutassuk meg neki szemeivel láthatólag, hogy minő állományból való az s hogyan van összerakva. Vagyis közönségesen szólva, *elemeztessünk folyton* és *szakadatlanúl*, de úgy, hogy munkánk eredményes lehessen.

Az egészből a részre és ne fordítva. Tehát mondattani alapon. A tanuló ne tanúljon szabályokat, hanem az előtte levő nyelvből maga kutassa azt ki minden csínjával-bínjával együtt. Így válhatik csak igazán öntudatossá a nyelvismeret, s tisztúlhat a nyelvérzék. A ki ennek tanúja nem volt, annak fogalma sincs arról a határtalan örömről, a mit érez a tanuló, mikor lépésről lépésre látja maga előtt tisztúlni a látóhatárt s deríti ki egymásután csekély fáradsággal magától azon tudnivalókat, a melyekkel elvont szabályokban elgyötörné magát órákig, s azt se tudná szegény, hogy miért?

A magyar nyelv tanítása a budapesti állami felsőbb leányiskolában a fentebb vázoltam elvek szerint, teljesen mondattani alapon történik s önérzettel mondhatom, hogy nem végzünk sikertelen munkát. Valóban őszintén óhajtott ritka élvezetet nyújtana az nekem, ha grammatikai oktatásunk egész menetét itt leírhatnám. De ez vaskos kötetre terjedő munka lenne; azért e korlátok közé szorított helyen inkább csak ízlelőt nyújthatok, hogy mégis egy-egy

az micsoda betűvel végződik? S elhiszi-e, hogy ezen alapon a mult idő helyesírását megtanúlhatja? Pedig mennyivel megkönyíthetjük a dolgot, ha azt mondjuk: magánhangzó után a múlt időt mindig **tt**-vel, mássalhangzó után mindig **t**-vel írjuk. Ezt egyszeri hallásra megtanúlja, és soha el nem felejti. Ugyanezen szabályt alkalmazzuk a fokrag helyesírására is.

leczkénk bemutatásával sejtessem módszerünket; sőt a tárgy természetében rejlő nehézségek miatt még ezen egyes leczkék sem lehetnek teljesek, hanem csak megannyi vázlatok. Nem mindenben fog ez újat nyújani, de egyben-másban mégis új lesz. Nem is a hivalkodás bír rá e módszer bemutatására, hanem az a tapasztalatunk, hogy e módszer a magyar nyelvtanítás sikerét teljesen biztosítja. Ennél lehet jobb is, de azt tudjuk, hogy ez sem rossz.

Lássuk pl., hogyan fogunk a magyar nyelv tanításához az első osztályban.

Az első osztályban az iskolai év kezdetével pár hétig csak olvastatunk, azért, hogy tanítványaink a helyes, magyaros ejtést és hanghordozást megtanúlják; vagyis más szóval: rávezetjük a tanulót a magyar hangsúlyozás főbb törvényeire. Majd áttérünk a kétféle nyelvhasználatra: a *nép* és az *irodalom* nyelvére. E végből összehasonlítjuk a tárgyalás alatt levő olvasmány írott kifejezéseit a tanulók közbeszédbeli ejtésével; azonnal belátják, hogy a mikor ők kimennek a szob*ából* sőt szob*ából*, akkor szob*ából*-t írnak: így mondják azért helyett *azér*, mert helyett *mer*, elment helyett *ément*, egyszer helyet *eczer*, volt helyett *vót* stb. Ez ugyan kicsinykedésnek tünhetik föl, de tapasztalatból mondhatom, hogy végtelen nagy hasznára válik a nyelvérzéknek, írás közben gondolkodásra készti a tanulót s így nagyon megkönnyíti a helyesírás megtanulását.

Tehát a nép nyelvén beszélünk, az irodalomén írunk. Nehány jellemző összehasonlításból azonnal belátja a tanuló, hogy e különbség oka a kiejtésben a könnyűség keresése, mi a népnél már teljes pongyolaságba megy át. S itt egyúttal hangsúlyozzuk, hogy bár a nép kiejtése nem mindig szabályos, de ezért mégis a nép nyelve az igazi nemzeti nyelv, s a helyes magyarságot mégis onnét kell merítenünk, nem ugyan a kiejtésből, hanem a gondolatmenet sajátosságából. S itt megragadjuk az alkalmat, hogy a népies, vidékies szójárásokra is vessünk ügyet; nagyobb példákban (pl. mesékben, népdalokban) bemutatjuk a főbb nyelvjárásokat, miközben Magyarország térképén is kijelöljük azon vidékeket, a melyekre a szóban forgó nyelvjárások kiterjednek.

Fokozatosan átmegyünk a hangtanra, s ezt fölötte érdekessé tehetjük az által, hogy megismertetjük tanulóinkkal a beszéd gépezetét; példákon mutatjuk meg, hogy mint gördít akadályt a hang kinyomúlása elé majd a torok, majd a nyelv, a fog, az ajak stb., s mint válik aztán a hang mássá. Látni kell, hogyan derül a gyermek arcza, midőn kezdi belátni, hogy az értelmes beszéd, mint egyedüli emberi sajátság nem egyéb, mint egy nagy művészet, a melyet a fejlődő emberiség maga teremtett magának. A magánhangzók között nagy súlyt fektetünk a közép *e* helyes ejtésére, annyival inkább, mert ezt nem írjuk külön jegygyel, pedig vele igen gyakran értelemváltozás jár; mentek, mentek és mentek, elég és elég, elvesz és elvész, észem és eszem mindegyik mást jelent. A másalhangzóknál különösen a kemény és lágy hangok találkozását emeljük ki, a midőn mást mondunk és mást írunk. Oka szervezetünkben van; könyebben mondjuk: attya, annya, fokpor, aszt, mongya stb. mint: atyja, anyja, fogpor, azt, mondja. Már itt hangsúlyozzuk azonban, hogy nem úgy írunk mindig, a hogyan a szókat ejtjük; a mit később, a szóelemek megismerése után ily elvbe foglalunk össze: a magyarban nem a kiejtés, hanem a szóelemek szerint írunk.

A magán- és mássalhangzók egybefűzése adja a szót. Ezen egybefűzés megfigyelése a magyar nyelvnek megint egy érdekes sajátságára fogja a tanulót vezetni. Nehány példával be lehet bizonyítani, hogy a magán- és mássalhangzók úgy követik egymást váltakozva, a mint azt a lehető legkönnyebb kiejtés kivánja. Nincs tehát nyelvünkben annyi mássalhangzó összetorlódva, hogy a kiejtés nagy nehézséggel járhatna, a mint az más nyelvekben előfordúl; két mássalhangzóval kezdődő igazi magyar szavunk pedig épen nincs. Itt aztán alkalmas példákkal kitérünk arra, hogy a magyar nyelv mily változásokkal olvasztja magába azon idegen szavakat, a melyek kiejtése nehéz, hogyan igyekszik azon segíteni. Pl. a német *Groschen*-ból hogyan lett a magyar *garas;* a latin *schola*-ból *iskola* a német *kipfel*-ből *kifli* stb. S így haladunk tovább a szótagra — megmagyarázván a *tag* szó jelentését — a szavak elválasztására s így aztán áttérünk a mondatokra.

Mielőtt azonban ezt tennők, megadjuk magyarázatát azon kifejezéseknek, a melyekre minduntalan szükségünk lesz. Beszélünk elemzésről, de ezt a tanuló csak gépileg használta eddig, a nélkül, hogy értelmét tudta volna. Megmagyarázzuk tehát, hogy *elem* annyit tesz, mint valaminek alkotó része; s így elemezni annyit tesz, mint elemeket, alkotó részeket keresni, vagyis valamit alkotó részeire felbontani. Elemezhetjük a vizet, a levegőt stb. Így elemezhetjük a beszédet, a mondatokat, sőt a szavakat is.

Az elemezés kétféle: *mondat- és szóelemezés*. A szóelemezést rendesen beszédrészi elemezésnek is mondjuk; megmagyarázzuk, hogy miért, és hogy mi a kétféle elemezés közt a különbség? Mondatrész = része a mondatnak; beszédrész = része a beszédnek.

Ha beszélünk, mondunk valamit, s pedig egymás után sokat mondunk; tehát a beszéd egyes mondásokból vagyis mondatokból áll, a mondatok pedig szavakból. A szó tehát része a mondatnak is, meg része a beszédnek is. De másképen tekintjük azt itt, és másképen ott. A mondatrészi elemzésben úgy tekintjük a szavakat, mint csak egyetlen mondatnak a részeit, s nem nézzük minden szónak saját természeti jelentését, hanem csak azt, hogy abban az egy mondatban a gondolat kifejezéséhez mennyiben járúl hozzá, vagyis, hogy milyen szerepe van egy bizonyos szónak a mondatban? Így látjuk, hogy egyik szóval állítunk valamit, a másikra az állítást vonatkoztatjuk, vagy alapjául teszszük az állításnak, a harmadikkal jelezünk, a negyedikkel kiegészítjük a még hiányos értelmet, az ötödikkel, hatodikkal stb. meghatározunk valamit; de hogy mit állítunk, miféle sajátság megnevezésével jelezünk, stb., azzal itt nem törődünk. S így támadnak: az állítmány, alany, jelző, kiegészítő és a különféle határozók.

Ha pedig beszédrészileg elemezünk, akkor már nem úgy tekintjük a szavakat, mint csupán egyetlen mondatnak, hanem már mint az összefüggő beszédnek egy-egy kiszakított részét, s így nem is mondatbeli szerepét, hanem saját jelentését veszszük figyelembe; így pl. a jelző jelez, de a beszédben nem azt nézzük, hogy jelez-e, hanem hogy mivel jelez? a tárgy sajátsága, száma, vagy más körülményének megnevezésével-e? stb.

Elemezésre egy alkalmas olvasmányt szemelünk ki és azt elemezzük végig, először mondatrészileg, majd újra kezdve beszédrészileg is.

A mennyiben egy olvasmány talán nem nyújtana elég anyagot az összes grammatikai ismeretek feldolgozásához, választunk egy második olvasmányt is, vagy pedig alkalom adtán per analogiam kitérünk a hiányok pótlására. Elemezésünk közben folyton szemünk előtt tartjuk czélunkat. Tanítványaink nem lesznek tudósok, de kell, hogy művelt nők legyenek. A műveltséggel vele jár, hogy ha nem tudós is valaki, azért bírjon bizonyos fokú tájékozottsággal a tudományok egyes ágaiban is. S így a magyar nyelv tanításában is bár inkább tartjuk szemünk előtt a gyakorlati s itt főleg a helyesírási szempontokat, de azért bepillantást engedünk a nyelvészet tudományos részébe is annyira, a mennyire egy művelt nőnek erre szüksége lehet a nélkül, hogy tudákossá váljék.

A mondat-elemezéshez így fogunk hozzá. Elolvastatjuk az egész olvasmányt: tárgyilag jól megmagyarázzuk, hogy minden szavát jól értsék tanítványaink. Néhánynyal el is mondatjuk. Ez által az olvasmány beszéddé vált. Más szavakkal mondják el tanítványaink, de az értelem ugyanaz. Tehát az olvasmány is beszéd, de leírva. Nézzük ponttól pontig. Több kisebb-nagyobb csoportot találunk, melyek értelmi közösséggel bírnak ugyan közös tárgyuknál fogva, de magukban is megannyi kis egészek. Mindegyik egy-egy köre a gondolatoknak, a melyek össze vannak szerkesztve. Ez a *szerkezet* vagy *szerkesztés*. Ilyen az élő beszéd szerkezete is. Szemügyre veszszük az egyes köröket. Egyikben több, a másikban kevesebb mondatot találunk, sőt olyan is van, a mely csak egymagában áll. E szerint a szerkesztés kétféle: *egyszerű*, ha egy mondatból, és *összetett*, ha több mondatból van megszerkesztve. Az első osztályban is figyelmeztetjük ugyan a tanulót, hogy az összetett szerkesztés mondatai nem mind egyenlő fontosságúak, de a fő- és mellékmondatra való felosztást csak a második osztályban tanítjuk behatóbban. Most aztán egyenkint veszszük fel a mondatokat, s megkezdődik a logikai gimnasztika, a mely oly sok

érdekeset nyújthat a tanulóknak.* Az elemi iskolából többnyire bizonyos gépies készültséget hoznak magukkal tanítványaink, úgy hogy bizonyos kérdésekre mindig kész feleletet adnak, a nélkül, hogy volna feleletükben csak nyoma is a gondolkodásnak. Így pl. ha kérdezzük: mi a mondat? a felelet legtöbbnyire ez lesz: oly kifejezés, melyben van alany és állítmány. Magában ugyan igaz, de ezt a tanuló csak betanúlta, hanem azt sem tudja, hogy mit mond. Mi így vezetjük be. A mondat elnevezés ebből a szóból származik: *mond*, ép úgy mint *irat* e szóból: *ír*. Azért mondjuk tehát mondásnak, *mondatnak*, mert vele mondunk valamit. Mi tehát a mondat? Oly kifejezés, melylyel valamit mondunk. De mikor mondunk valamit? Akkor, ha valamit állítunk. E szerint mi szükséges okvetetlenül arra, hogy valamit mondjunk? Az, hogy állítsunk valamit. Mi tehát a mondatnak legszükségesebb része? Az állítmány. Miért? Mert az már magában is mond valamit. Miért mondjuk állítmánynak? Mert állítunk vele. Tehát melyik a legfontosabb része a mondatnak? Az állítmány, stb. stb. Nem kezdjük tehát az elemezést az alannyal, hanem az állítmánynyal, mert ezt mindig bizonyosan eltalálja a leggyengébb tanuló is, csak kérdezzük tőle, hogy mit állított avval a mondattal? holott az alany felkutatása sokszor nagy nehézséggel jár; de mindig könnyű lesz, ha már az állítmány megvan Meglévén az állítmány, ezt a táblán aláhúzatjuk, s keressük az alanyt. Felteszszük a kérdő szavakat, személyre: ki? nem személyre: mi? Többesben: kik? mik? Mi mondja azt meg, hogy személyről vagy nem személyről, s hogy egyről vagy többről van-e szó? Az állítmány. Kérdésbe foglaljuk

* Megjegyezzük itt, hogy célunknak teljesen megfelelő nyelvtan hiánya miatt kézikönyvet ez idő szerint az I. osztályban nem használunk. Ilyen nyelvtan és olvasókönyv most van e czikk írójánál munkában, s rövid idő alatt meg fog jelenni. Azért tanításunk tisztán csak olvasókönyv segítségével történik. A mondatszerkesztést a könyvben vizsgálgatjuk; de ha már egyes mondatok elemezésére kerül a dolog, akkor a szükséges mondatkört mindig a táblára írjuk, a felelő mindig a táblánál van, kezében krétával, a többi szeme szintén a táblán. Így az éberség fontonos, a mit a tanulókhoz szórványosan intézett, gyakori kutató kérdésekkel még csak fokozhatunk.

az egész mondatot — és megkeressük az alanyt s aláhúzatjuk azt is.

Megmondjuk, hogy mit tesz e szó *alany*, mert ennek a mondva csinált szónak az értelmét ugyan a legeszesebb gyerek se fogja magától soha kitalálni. Most kimondjuk az alanyt és állítmányt összefoglalva, s minthogy ezeket már alá is húzattuk, azonnal kitűnnek ezek a többi részek közűl, valamint az is, hogy e kettő nélkül nem lehet semmit sem mondani, mert ha ezeket kiveszszük a mondatból, az ott maradt részeknek semmi értelmök sem lesz. A mondatban tehát ezek a legfőbbek, azért ezeket *főrészeknek** hívjuk.

Az alany és állítmány keresése czéljából felkutatunk több mondatkört is; aztán átmegyünk a mondat egyéb részeire. Rávezetjük a tanulót, hogy ezek a részek nem mindig szükségesek okvetetlenül, s így csak *mellékes* részek. Mi a czéljok? Rávezetjük erre is. Kimondatjuk vele csak az alanyt és állítmányt, s hozzá adjuk a többi rész közöl azt, a melyik után a mondat értelmének fejlesztése legjobban kívánkozik. Ez — ha van — többnyire a kiegészítő lesz; aztán újra elmondatjuk a már így bővült mondatot — s hozzáadatunk egy második ajánlkozó részt s így újra kezdve a harmadikat, negyediket s így tovább. Így jutunk el a jelző, a kiegészítő és a különféle határozók megismertetéséhez, persze nem egyszerre, hanem fokozatosan s mindig kutatva az elnevezés okát, miért jelző? miért kiegészítő? mi egészít ki? mit határoz meg stb., soha sem bocsátva előre az elnevezést, hanem azt az elemezett szóból fejtvén ki.

Ezekkel tehát csak bővítjük a főrészek értelmét, azért bővítő részeknek is mondjuk.** Azonban még mielőtt a bővítő részek természetével külön-külön megismertettük volna a tanulót, már belátja, hogy az egész mondat alapja az alany és állítmány, hogy tehát ez az egész mondásunknak a *töve*, azért tőmondatnak is

* Itt ismét megmagyarázzuk, hogy mit tesz e szó főrész; hogy az képes beszéd fő = fej; tehát olyan fontos rész, mint a test részei között a fej.

** Itt ismét megmagyarázzuk a bővítés kifejezés képes voltát.

nevezzük. * Az aláhúzott főrészek közül kiválnak a mellékrészek, ha tehát ilyenek is vannak, akkor a mondat bővített.

Nagyon érdekesen lehet nyelvünk sajátságait az élő nyelvhasználatból kifejteni a kiegészítőknél és a határozóknál.

Ha a mondatrészekkel tisztában vagyunk, akkor átmegyünk a beszédrészek elemzésére. — Az elnevezést már megmagyaráztuk, s vele az egész elemezés czélját is.

Lássunk ezek közül is nehányat; ismertessük pl. az igét. Először is megmagyarázzuk, hogy mit tesz maga a szó? Ezt egy sem fogja tudni; megmondjuk tehát, hogy e szónak *ige* magának is van saját jelentése, és annyit tesz, mint: *szó, beszéd.* Pl. a keresztények egyik imádságában előfordúl e kifejezés: «*az ige testté lőn*», a minek az értelme az, hogy a (jövendölt) *szó, beteljesedett.* Így olvassuk sokszor, különösen költőknél, hogy valaki egyetlen *igét* sem szólt; ez nem annyit tesz, hogy ige (cselekvésszó) nélkül beszélt, hanem hogy egy *szót* sem szólt, nem beszélt, hanem hallgatott. Figyelmeztetjük tanítványainkat, hogy minden idegen nyelv is így nevezi; a német *Zeitwort*-nak (időbeli jelentéssel biró szónak) a latin *verbum*-nak, s ez után a franczia *verb*-nek mondja, a mi mind a kettő azt jelenti, hogy: *szó.*

Sőt azt is megmondhatjuk, hogy a legelső nyelvtanírónk (Erdősi Szilveszter János), a ki a XVI. században élt, nyelvtanában az igét egyenesen így nevezi: *szó, beszéd.* Itt aztán érdekesen levezetjük ezen elnevezésből e beszédrész fontosságát; reflektálunk eddigi tapasztalatainkra, hogy az állítmány majd mindig ige volt, s így bebizonyítjuk, hogy a mint az állítmány legfontosabb része annak, a mit mondunk, tehát a mondatnak: ép úgy legfontosabb része a beszédnek az ige. Miért? Mert személyraggal már magában is mondatot, beszédet képez, holott erre semmiféle más beszédrész sem képes.

* Ismét képes kifejezés; megmagyarázzuk, hogy ezen elnevezésben össze van hasonlítva a mondat a fával. Valamint a növény nem élhet meg tő nélkül: úgy a mondatnak sem lehet értelme alany és állítmány nélkül. Szemléltetés kedvéért felrajzolunk egy fát, tövére írjuk az alanyt és állítmányt, ágait s lombozatát a bővítő részek fogják képezni.

Majd következik az igék felosztása *cselekvő és szenvedő igékre*. Megmagyarázzuk az élő beszédből vett mondatok elemezése alapján, hogy mit jelentenek e kifejezések: *cselekvő* meg *szenvedő?* Kérdésünkre rendesen azt a feleletet kapjuk, hogy a cselekvő ige cselekszik, a szenvedő pedig szenved. De a példa rá fogja őket vezetni, hogy mi cselekszik, — és mi szenved, t. i. az alany. Már most aztán ők magok is így határozzák meg az igéket: a cselekvő ige azt jelenti, hogy az alany cselekszik s hogy mit cselekszik, — a szenvedő ige pedig azt, hogy az alany szenved és hogy mit szenved. S ez nem épen fontoskodás, mert ebben is belátja újra a tanuló, hogy tehát minden igénél előfordúl egy bizonyos személy vagy dolog, a mi cselekszik, vagy a mi szenved, de ez nem más mint az alany, s így minden ige már alanynyal és állítmánynyal biró kifejezés — vagyis *mondat*.

S most aztán jön a *szenvedő* elnevezés. No ezt egy tanulónk sem fogja magától megérteni. — Mindegyik azt fogja mondani kutató kérdéseinkre, hogy az alany szenved, s e szót a közszólás közönséges értelmében veszi, hogy pl. valamije fáj. Már rendes példájok is olyan, mely az ő véleményöket támogatja, lévén az közönségesen a nyelvtantanítás általános bűnbakja: Péter meg Pál, a kiket vernek; néha-néha ezeket a kutya helyettesíti. Tehát lesz a példa: a kutya veretik, azaz a kutyát verik. Hogy pedig az szenved, a kit vernek, az már bizonyos.

Mint derül azonban arczuk, mikor rávezetjük őket, hogy itt a *szenvedő* elnevezés ismét csak képes beszed. Kérünk tőlök más mondatot, olyat, a melyben legyen tárgyas kiegészítő. No most jön a Péter; s lesz a mondat: Péter levelet ír. Elemeztetjük mondatrészileg; kitűnik, hogy Péter cselekvő személy, cselekszi azt, hogy *ír; ír* tehát cselekvő ige s így a mondat is cselekvő. Segítünk neki átváltoztatni szenvedőre, a mit különben már úgyis jobbadán tudnak; kérdezzük: mi történik a levéllel? Az, hogy írják; más szóval: hogy *iratik*. Mi iratik? A levél. Foglaljuk össze a két szót mondatba: *a levél iratik*. Most a két mondatot egymás alá írjuk, így:

Cselekvő: Péter levelet ír.

Szenvedő: A levél iratik.

S összehasonlítjuk a kettőt. Az első mondatban *ír*, állítmány, *Péter* alany, *levelet* tárgyas kiegészítő. A másodikban *iratik* az állítmány, *levél* az alany. Most kérdezzük: milyen mondatrész volt a szenvedő mondat alanya a cselekvő mondatban? Felelet: tárgy. Milyen szerepe volt a tárgynak az előbbi mondatban? Cselekedett valamit? Nem. Hát ki cselekedett? Péter. Mivel cselekedett? A levéllel. Mit cselekedett vele? Írta. S tett-e ezen cselekvés ellen valamit a levél? Semmit, hanem tűrte, a mit vele cselekedtek. Tehát mi a szerepe a tárgynak a szenvedő mondatban? Az, hogy tűri a mit vele tesznek. Mit mondhatunk e helyett a szó helyett, hogy *eltűri?* Azt, hogy elszenvedni. E szerint mit tesz a tárgy a cselekvő személylyel szemben? Tűri, elszenvedi a mit az vele cselekszik.

De ha e tárgyból lett a szenvedő mondat alanya, s az értelem e mellett nem változott, mit kell ennek az alanynak is jelentenie? Azt, a mit a tárgy jelentett. S valóban nézzük meg a mondatot. *A levél iratik.* Azt jelenti-e e mondat, hogy alanya cselekszik? Nem, hanem hogy vele tesznek valamit. S ő mit tesz? Semmit, hanem eltűri, elszenvedi azt, a mi vele történik. *Mit jelent tehát ezen elnevezés: szenvedő ige? Azt, hogy az ige alanya eltűri, elszenvedi azt, a mi vele történik.*

Ezen érdekes szellemi gimnasztika után többé nem fogja hinni a tanuló, hogy: «a kutya veretik» azért szenvedő mondat, mert a kutyának fáj, mikor verik; valamint azt is tudni fogja, hogy «kiütöttem a fogamat» cselekvő mondat, daczára annak, hogy biz az alany ilyenkor sokszor erősen szenved. Egyszersmind itt azt is látja mindjárt, hogy szenvedő formája csak tárgyas igének lehet, s azért a szenvedő mondat mindig oly cselekvő mondatot rejt magában, a melynek tárgyas kiegészítője van.

S ily módon megyünk végig az egyes beszédrészeken, folyton sarkalva tanítványainkat az önmunkásságra, és segítvén őket kibontakozni a gépiesség szűk korlátaiból. Ezzel könnyűvé, érdekessé és teljesen átlátszóvá teszszük előttök tárgyunkat. Mennyire örül az a tanuló, mikor megtudja, hogy a *főnév* annyit tesz, mint fej a nevek közt; a melléknevet azért nevezi így, mert az más

nevek mellé szokott járúlni, meg hogy a benne rejlő jelentés csak mellékes elnevezés arra a tárgyra nézve, a melyre vonatkozik, s fő elnevezése az, a mit főnévnek mondunk. A tulajdonnevet rendesen úgy határoztatták meg vele, hogy az egy bizonyos személynek vagy dolognak a neve, a mikor aztán megértette, hogy miért tulajdonnév a Duna, a Tisza, Budapest stb. Azért mert abból nincs több csak egy, de nem tudta megérteni, hogy miért tulajdonnevek ezek: Zichy, Károlyi, Andrássy, Nagy, Tóth, Kiss, Kohn, Margit, Amália stb. stb., mikor belőlök olyan sok «egy bizonyos személy» van. Hogyan örül, mikor megérti, hogy vannak olyan elnevezések, a melyek közösek bizonyos tárgyak egész csoportjával, de viszont vannak olyanok, a melyek csak bizonyos személyek vagy tárgyak *tulajdonai*. Az asztal, ház, szék stb. elnevezés akármelyik asztalnak, széknek, háznak az elnevezése egyszersmind; de Ilona, Margit, Zichy, Kárpátok, stb. nem minden ember vagy tárgy tulajdonai, kanem csak bizonyos személyekéi vagy tárgyakéi; de ezen tulajdonosok azért lehetnek akár ezeren is; nevök tehát az ő kizárólagos sajátjok, azaz tulajdonuk.

A névmás elnevezés fürkészése megmutatja, hogy az a *névnek a mása*, úgy mint *képmás* az ember képének (arczának) a mása: tehát hasonlója, helyettesítője. Ebből *személynévmás* = a személy nevének a mása (pl. ha magamról beszélek, nem mondom a nevemet hogy István, vagy Gáspár, hanem a helyett azt mondom hogy *én*), birtokos névmás = a birtokos nevének a mása. Más nyelvek elnevezése is így jeleli meg a beszéd e részeinek szerepét; a német: *Fürwort*-nak, a franczia: *pronom*-nak (névért, név helyett álló szónak) nevezi.

De nem folytatom tovább; ebből is eléggé kitűnik, hogy mi mindenféle czélt kötünk össze a nyelvtanítással. Csak még azt jegyzem meg, hogy elemzésünk mindig a táblánál történik, s hogy beszédrészbeli elemzésünket mindig a szavak végén kezdjük és soha sem azok elején; ebből az a hasznunk van, hogy az egyes elemek elhagyása után is mindig értelmes szóval van dolgunk, s a tanuló a jelentés módosulását könnyebben észreveszi, a képző és rag okozta változást azonnal felismeri. Pl. e szót *becsületességgel*

így elemezzük: elhagyjuk az utolsó elemet *-gel*, marad becsületesség; most nézzük, hogy a szó alapjelentése változott-e? Nem; tehát ezen elem *rag* (azt már tudja a tanuló, hogy *rag* = ragaszték), melyben a *g* már a könnyebb kiejtés kedvéért a *v*-ből módosult; elveszszük a második elemet a *ség*-et, marad *becsületes*; e szó melléknév; de ha az elvett *-ség* elemet hozzáteszszük, akkor főnév lesz; mi tette főnévvé? A *ség* elem; tehát a *-ség* főnévképző. — Elhagyjuk a következő *-es* elemet; marad *becsület*; ez főnév; *-es* elemmel azonban melléknév volt; tehát *-es* melléknévképző. Következik az *-et* elem elválasztása, s marad: *becsül*; ez ige; de hozzáfüggesztvén az *et* elemet, főnévvé lesz; e szerint *-et* főnévképző, s pedig olyan, a mely *csak* igéhez járulhat. (Ezt több példából vezetjük le.) Folytatjuk; elmarad az *-ül* elem; lesz e szó *becs*: valaminek a becse; e szó főnév, de az *-ül* elemmel együtt igévé lesz; *-ül* tehát igeképző. Az ott maradt rész már tovább nem elemezhető, az tehát az egész szó töve, vagyis *tőszó*. Továbbá egész elemezésünk folyamában mindenütt nagy súlyt fektetünk a helyesírásra, s így mindig különbséget teszünk a szavak kiejtése és leírása között. A hol csak lehet, mindenütt előállunk a kérdéssel: mit kell tudnunk a helyesírásról? S erre nézve tanulóinkat bizonyos praktikus szabályokra vezetjük rá.

Ilyen pl. hogy a t ragnak mint tárgyragnak helyesírásáról azt kell tudni, hogy *mindig* csak egy t-vel írjuk. A végzett jelen t-jéről azt kell tudnunk, hogy ha magánhangzó előzi meg, akkor *mindig* tt-vel, ha mássalhangzó előzi meg, akkor *mindig* csak egy t-vel írjuk.

Ugyanezen gyakorlati szabályt alkalmazzuk a fokrag helyesírásánál is; tehát magánhangzó után *mindig* -bb, mássalhangzó után mindig csak b.

A lesz, tesz, vesz, hisz, visz, eszik, iszik stb. e csoportokba tartozó igék helyesírásáról gyakorlati szempontból azt kell tudnunk: 1. hogy az *sz* csak a jelentő mód folyó jelenében és a folyamatos múltban marad meg; 2. A többi módban és időben, ha az *sz*-t magánhangzó követi, akkor az *sz*-et mindig *r* váltja fel, ha pedig utána mássalhangzó jön, akkor az *sz* (illetőleg: v) is arra

hasonúl, pl. lesz, levék, levő, lennék, lettem; a felszólító módban az *sz* és *j* gy-be olvad össze stb. stb.

Ilyen praktikus nyélbeütés pl. a következő is.

A tanuló már tudja, hogy az igeragozásban a j kétféle elem lehet, ú. m. a felszólító mód és a tárgyas vonatkozás jegye. Ezen ismeretre támaszkodva kérdezzük: milyen végű igékre kell különösen vigyáznunk helyesírási szempontból? Felelet: a sziszegő (s, sz, z) és a t végűekre.

Mit kell tudnunk a sziszegő végűek helyesírásáról? Azt, hogy akármilyen elem legyen is az utánok következő j betű, az soha sem marad meg, hanem mindig az előző sziszegőre azonosúl. (Ázjál = ázzál; ás-ja = ássa.)

Mit kell tudnunk a t végűek helyesírásáról? Azt, hogy a tárgyas ragozás j betűje mindig megmarad (ront-ja, vet-jük), de a felszólító mód j-je soha, hanem mindig s helyettesíti. Megmarad-e mindig a tő végső t betűje? Csak akkor, ha előtte hosszú magánhangzó vagy mássalhangzó van; de ha rövid magánhangzó van a t előtt, akkor a t is s-re változik. Kivétel: lát, lót, bocsát. Stb. stb. A mutató névmás (az, ez,) helyesírásáról azt kell tudnunk, hogy ha hozzá mássalhangzóval kezdődő rag járúl, akkor a z mindig erre a mássalhangzóra azonosúl; tehát: ezhez = ehhez, azban = abban, aztól = attól stb. Kivételt csak a tárgyrag képez, mely nem azonosúl.

Tapasztalatból mondhatom, hogy ily praktikus szabályoknak nagyon jó hasznát veszszük a helyesírás szempontjából. — A helyesírást egyébként azzal is iparkodunk előmozdítani, hogy tanítványaink mindegyike tartozik egy kis szótárjegyzőkönyvet tartani, a melynek lapjai a magyar a, b, c szerint vannak megjelelve. Ebbe aztán bele kell írniok betűsorban minden előforduló oly szót, a melynek helyesírása valami nehézséggel jár. Ilyenformán: pl. alatt, mellett, abban (e. h. az-ban), ahhoz (e. h. az-hoz) áll (ige), áll (= főnév, az ember álla, ajka) *ál* (melléknév = hamis; álhaj, hamis haj); állhatatosság, álladalom, mert *áll* igéből származnak stb. stb.

E jegyzőkönyvet minden tanuló magával hozza s bemutatja,

mikor felelésre a táblához kiszólítjuk. Átnézzük; a benne netán előforduló hibákat vele elemezve kijavíttatjuk; egyéb szavaknak helyesírási okairól tőle tudakozódunk, hogy így minden szót ne csak beleírjon a könyvecskéjébe, de annak okát is tudja, hogy miért írta bele?

A II-dik osztályban mindezt folytatjuk, — tehát az elemezés ott is csak ezen alapokon és ezen irányban foly tovább, csakhogy a tudományos betekintés helylyel-közzel mélyebb. Így pl. a névelő befolyása a mondat értelmére igen jó eszköz a tárgyas ragozás magyarázatánál. Levelet írok; a levelet írom. A személyragok névmási származása és azonossága birtokragokkal itt nyer bővebb kifejtést, a mikor az összehasonlításnál a személyragok történeti fejlődése is szóba kerül. Az igeragozás teljes rendszerével itt végezzük be egészen a helyesírás aprólékos tudnivalóit. A mondattan körében itt vizsgáljuk behatóbban a nyelvünkben nyilvánuló nemzeti észjárást, a nyelv filozófiáját. E részben segítségül hívjuk elterjedtebb szójárásainkat, közmondásainkat is.

Itt világítjuk meg teljesen a mondatszerkezetet, s láttatjuk be, hogy a mellékmondat nem egyéb, mint a főmondat egy része, csakhogy külön mondat alakjában van kifejezve. Gyakorlatilag is szerkesztünk ilyeket. Itt fordúl elő bővebben a szóképzés is, és itt teszszük figyelmessé tanítványainkat a közhasználatban levő hibás képzésű szavakra és a rossz összetételekre. Jól ápolt nyelvérzékök itt már alig szorúl támogatásra, a mindig előttök lebegő élő nyelv útmutatása szerint maguktól is felismerik a helytelent s örömmel, sőt bizonyos büszkeséggel cserélik fel a rossz elnevezést a jobbal.

Végül a mondattanban a határozók és kiegészítők nagy körében és az igék vonzatainak (rectio) vizsgálgatásainál itt igyekszünk behatóbban nyakát szegni annak a számos germanizmusnak, a mely ifjú nemzedékünk körében különösen itt a fővárosban oly igen felburjánzott, s a melyek közül már fentebb közöltem nehány érdekes példát. A vonzatokat illetőleg eljárásunk abban nyilvánúl, hogy az egyes mondatokban előforduló igéknek mindenféle vonatkozására kiterjeszkedünk; pl. bízom valakiben, rábízok valamit

valakire; örülök valaminek (és nem valamire, a mint ez napjainkban terjed), adok valakinek valamit, valamiért, valamire, valamihez; stb. stb.

Itt fejtjük ki tüzetesebben a mondatkötést és a magyar szórend természetét. Sőt már a stilisztikára is tekintettel vagyunk. S ezt úgy véljük gyakorlati módon megvalósíthatni, hogy elemezésünk keretében a szinonimikát is felhasználjuk. A mondatok itt is a táblára vannak írva, mint az I. osztályban; s ha már a szerkesztési és mondattani elemezés követelményeinek eleget tettünk, akkor lehetőleg minden szót annyi szinonimával helyettesíttetünk, a mennyivel, csak lehet. Így a tanuló szóbősége és kifejezésbeli választékossága is jelentékenyen gyarapszik, s már gyakorlatilag elő van készítve a stilisztikai oktatásra, a mi a III-ik osztályban veszi kezdetét.

Ez volna tehát vázlata iskolánk magyar nyelvtani oktatásának.

A kép elég halvány, de azt hiszem, hogy a szakember mégis elég alapot nyer benne arra, hogy megláthassa, hogy nem mulasztunk el semmit, a mit az öntudatos nyelvkezelésre nézve helyesnek tartunk, más részről pedig őrizkedünk attól is, nehogy túllőjjünk a czélon.

Végül még egy támadható vádra óhajtok felelni. Szemünkre vethetné valaki, hogy tanításunk nagyon alantas fokról indúl ki, hogy nagyon leereszkedünk és kicsinykedve aprózunk. Erre nézve csak ismétlem azt, a mit már fennebb mondottam, hogy a nyelvtan tanításának czélja nem egyedül a nyelvismeret gyarapítása, hanem ezzel együtt a felfogó, a kutató, egybevető, ítélő képesség fejlesztése is; s erős a meggyőződésem, hogy helyes nyelvérzékre öntudatos nyelvkezelésre tanulóink csak ily úton tehetnek szert.

Révy Ferencz.

VEGYESEK.

= *A bácsmegyei nőiparkiállítás* rendezősége előleges fiókkiállítást rendezett Baján Tóth Kálmán szobra javára. A kiállítás a rendezőségnek s főkép Ivanovics Anna úrhölgy elnöknőnek, dicséretére vált s igen látogatott volt. A magán kiállítókon kívül a nőiskolák is tekintélyes helyet foglaltak el: szóval a fiók-kiállítás sikere igen kedvező fogalmat nyújt arról, hogy milyen lesz majd a bácsmegyei iparkiállítás, ha mint teljes egész fog megnyittatni.

= *Pozsonyban az új áll. felsőbb leányiskolát*, mely a feloszlatott ipartanítónőképző helyett állított fel a közokt. kormány által — szeptember elsején nyitották meg. A megnyitó ünnepen nagy és diszes közönség jelent meg: Ott voltak gr. Eszterházy István főispán, Geduly ev. superintendens, Schott A. alispán, Ráth I. kir. tanfelügyelő és a tanügy számos barátja. A kir. tanfelügyelő és Ghyczy József, igazgató tartottak beszédet, kiemelve, hogy e f. leányiskola mennyire hivatva van az ország határszélén előmozdítani a nőnevelést és magyarosodást. — Ezuttal csak az első osztályba vesznek föl oly növendeket, a kik az elemi iskola negyedik osztályát jó sikerrel végezték. A tandij egész évre 30 frt. Az intézet benlakásra is elfogad növendékeket.

= *A pesti nőegylet* választmánya augusztus és szeptember hónapokra 2589 forintot utalványozott kiosztásra; még pedig rendes segélyül ad 968 frtot, lakbérsegélyre 1439 frtot, rendkivüli segélyül pedig 182 frtot.

Néhány magyarázó szó színes hímzésminta-mellékletünkhez.

XV. tábla.

a) *Bácsmegyei szőnyegminta* Szontáról; szépsége a színek harmonikus ismétlésében áll.

b) *Párnaminta Erdélyből.* Fél nagyság. A minta rokonsága a Siebmacher-féle német mintákkal felötlő; a geometriai diszítmények közt különösen érdekes.

Alkalmazhatók mindazon munkákra, melyek I. tábla *a)*-nál fel vannak sorolva.